

91

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 91.

ספר

ארץ ישראל

על

טבע הארץ הזאת, ימיה ונהריה הריה ועמקיה
ומטע אקלימה, והצמח והחי אשר בה, ועריה
וכפריה.

חברו

אליעזר בן יהודה.

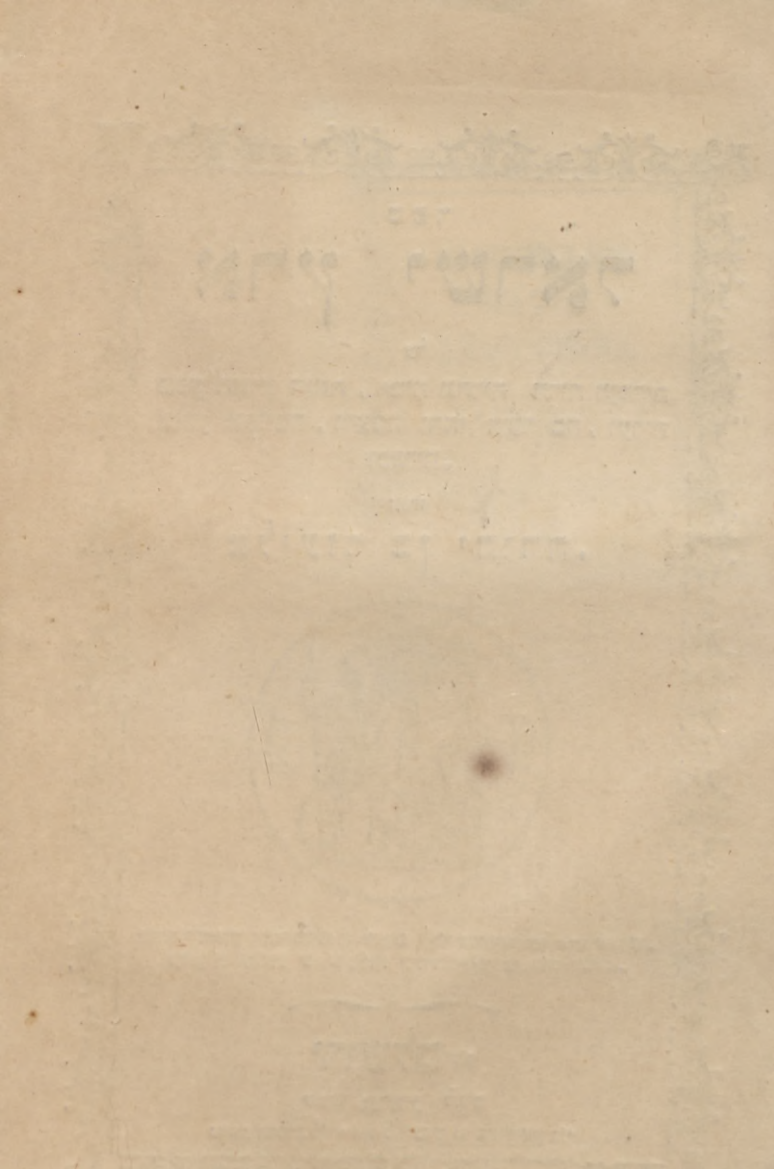
צורת המטבע וישר טבעו הרומאים לזכר גבורתם על ארץ יהודה.
על ענף המטבע שתי המלות יהודה בשבי כתוכות רומית.

ירושלם ח"ו

שנת תרמ"ג לפ"ק

נדפס בדפוס ר' יואל משה סאלאמון כ"י

ספר

ארץ ישראל

חלק ראשון

כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינות
ותהימות יוצאים בבקעה ובהר : ארץ חמה ושעורה ונפן ותאנה
ורמון ארץ זית שמן ורובש ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה
לחם לא תחסר כל בה (דברים ח' ו'—ט).

הקדמה

ספרים לא מעט נכתבו בשפת עברית על ארצות כל חלקי התבל הקרובים והרחוקים, על ממלכות ארפה הגדולות והקטנות ועל מדינות אמריקה הנושבות והשומות, על קצוי אסיה וגבולי אפריקה ועל איי ים החוקים, רק לארץ אחת לא שמו סופרי ישראל כמעט את עינם ולכם ולמקום אחד בכל התבל לא היה די עז לעורר הפיץ בקרבם לדעת את המקום הזה ולהודיעהו את בני עמם* יען ארץ אבותיהם היא הארץ הזאת ועל המקום הזה נקרא שם ישראל עד היום.

ובארץ הקטנה הזאת הן אחרית כל תקות ישראל. כי לשוא יבקש ישראל תחבולות להתכולל כליל בין הגוים אשר הדיחו שם גורלו הנורא וללא הועיל ייגע יעקב לדמות בכל דבר להעמים אשר זרה בתוכם ולמהות את שמו מרשימת גויי הארץ למען מצוא מנוח בארצותם. שוא כל עמלו זה ומהשבתו זאת

(* בעל שבילי עולם כתב על ארץ ישראל רק כשנים שלשה דפים, ובספר מחקרי ארץ לר' שלמה דוינמן (אשר קרא לו יעקב קפלין ארץ קדומים) נרשמו שמות המקומות אשר נזכרו בכתבי הקדש אך דבר אין בו כמעט על טבע כל הארץ ובמקומות רבים כתב המחבר הזה על טבע הארץ כאשר השבו לפניו ולא כן הרבד באמת (עיון בדבריו על הירדן). בספרי קלמן שולמן על ארץ ישראל נקבצו מאמרים יפים רק על מקומות מספר מהארץ הזאת וספר מוסדי הארץ לחסופר הזה לא ראיתי ולא ידעתי אם יש בו עליה דבר. הטוב מכל הספרים על ארץ ישראל הוא סדר הבואת הארץ ליוסף שורץ, אבל גם בו ימצא הקורא רק מעט מאד על טבע הארץ ודברים רבים לא נודעו עוד בימיו, וגם שפתו רעה ולא המשיך את לב הקורא להארץ אשר הוא מדבר עליה.

הקרמה

היה לא תהיה, כי לא לריק הקים לו אלהיו איש כמשה לתוציאהו מכית עבדים, ולא לריק חסכו במדבר עד תם כל הדור אשר זכרו עוד את הבשר והדגה אשר אכלו במצרים חנם, לא לריק נתנו לו חקים ומשפטים ותורות לא כמו לכל הגוים אשר על פני האדמה, ולא לריק שפכו אבותיו פעמים רבות את דמם כמים בעד ארצם וחירותם, לא לריק חי ישראל ארבעת אלפים שנה היו פלאים אשר אין בכל דברי ימי האדם משלם, כי התם עמק מאד אשר לא ימח לנצח שמו כל הדברים האלה על ישראל אשר יבדילוהו לעולם מכל הגוים ולא יתנהו להתבולל בהם כליל, וכל הימים אשר לא יתבולל ישראל כליל בגוים לא ימצא לו גם מנוחה נאמנה בארצות גלותו, ואם טחר ימחרו שמו מעט בפאה אחת ושמש שלום ושלות תזרח לו שם תמחר עננה כבדה להקדיר את השמים בפאה אחרת, ומצל חשכתה תקדר גם פאת השמים המהורים.

ורק ארץ אחת יש בתכל אשר יחיה בה ישראל חיי שלום ושלוה אשר לא יאמר לו שם כי נר ונכרי הוא בה ועל טוב אחרים יחיה לא בצדקה, אשר פרח יפרח בה ופרי תפארה יעש כמלפנים ולא יהיה למשל ולשנינה בגוים. אבל את ארץ תקותו הזאת אשר יקוה לה באלפי שנות רעתו לא יודע ישראל אף כי פעמים רבות בכל יום הוא מזכיר את שמה בתפלותיו וברכותיו, וזרח היא לך גם כל ארץ אחרת אף כי בת היה ישראל לגוי אלפי שנים וכל אשר יהא קורא בספרי קדשו נעשה בארץ הזאת. ומאין דעת מאסו הרבים טכני ישראל בארץ תקותם ויאמרו עליה כי ארץ אוכלת יושביה היא וכח אין לה להשביע את עובדיה לחם, יוגם דברי ספרי קדשם היו להם כדברי ספרי החתום, כי איך יבינו את אשר דברו אבותיהם לפנים ועל ראשם שמים אחרים ואדמה אחרת תחת הרגלם, שמי עופרת תחת שמי תכלת ומצע שלג תחת מצע פרחים, ואוויר אחר וחקי קיץ וחרף ומטר ושלג אחרים, וטבע הארץ אשר יחיו בה אבותיהם נעלמה מהם.

זה הדבר אשר עוררני לכתב בספר את כל הארץ הזאת

הקדמה

לכל משפטיה , את ימיה ונהריה ונחליה והריה ועמקיה ואת טבע
אזורה ויבול אדמתה וחחי אשר בה ועריה וכפריה ומשפטי העמים
היושבים בה עתה , ואת החלק הראשון מהספר הזה אנני נותן
הפעם לפני הקוראים , ואחר יבוא החלק השני על יבול האדמה
ובעלי החיים אשר בה , ואחר החלק השלישי על הערים וחכפרים
לכל משפטיהם , והיו שלשת החלקים יחד למקור למדע ארץ
ישראל ככל אשר חקרו ומצאו חוקרי הארץ עד היום .

והנה מצא ימצא הקורא בספרי בחלק הראשון ועוד הרבה
מזה בחלק השני מלות חדשות * בשפתנו אשר לקחתי משפת
ערבית אחרתה הדומה לה , כי חשב אחשבה אשר רק בזאת נצליח
באמת להחיה את שפתנו ולרפא אותה מנגע מלות החדשות אשר
אין להן כל תמונה עברית וכל רוח שפת עברית אשר בנון רבים
מסופרינו לפי רוח שפת אשכנזית ורוסית . וכבר הסכים לי בעצם
הדבר משוררנו הגדול רבי יהודה ליב גרדון ויחרץ גם הוא
משפט כי בארץ אבותינו נוכל להחיות את שפתנו
תחיה גדולה ולהעשירה עשר רב (אלה דבריו במכתבו
אלי) ויכתב כנליון המליץ העשרים ושבעה (שנה זאת) כדברים
האלה לאמר :

חכמי לב היושבים בארץ אבותינו יוכלו להרחיב את שפתנו
במלות לקוחות משפת ערבית יושבי הארץ , מלות אשר במקורן
ושרשן הן משתפות לשתי הלשונות האחרות עברית וערבית אפס
כי בשפת ערבית הוראתן ושמושן מבוררים ומסוימים יותר יען

(* כמו ש בצבץ על האור החזר מפני כל דבר מלוטש כמו מפני
מראה זכוכית או מפני המים . מרי על דבר מאכל אשר לא נשחת עוד כמו
ביצה מריה . נבק ורמלה מיני עץ אשר אדבר עליהם בחלק השני . צפד
על הקלפה הקשה והיבשה (שרש צפר גם בעברית) אשר סביב לבעלי
חיים רבים . גבס על אבן הגיר ודיכה והלבנה , ובחלמוד גפסים , וצבוע על החית
הנקראת בשמות אחרות היאנה .

הקדמה

שפה חיה היא ומעמה עמד בה , ואין ספק כי במלות כאלה היו משתמשים גם אבותינו בזמנם באותם מיני שמוש שמשתמשים בהם הערבים גם עתה , והא לך מקור נאמן וחי לתחית השפה , מקור אשר לא יוכלו להשתמש בו חכמי הלך היושבים בחוץ לארץ וכו' וכאלה הן המלות אשר מצאנו בעלה הראשון מספר ארץ ישראל לכן יהודה . עד כה דבריו .

עוד עלי להודיע את הקורא כי האמה אשר הזכרתי בספרי היא אמת היהודים הישנה ומדתה חצי הקתר הצרפתי , והפרסה (ארבעה מילים, שמנת אלפים אמה) כארבעה קילומטרים צרפתים וכחצי פרסה אישכנזית , והאצבע שני סנטימטר ושליש .

ובזה תמו דברי הקדמתי .

ירושלם ה'ת' , שלשה עשר יום , להרש הרביעי , אלף ושבעה מאות ושלש עשר שנה לחרבן מקדשנו .

לוח העגונים +

פרק א.

שם הארץ . גבולותיה . מקומה בכדור הארץ . רחבה ומרת שטחה . דף א

פרק ב.

מראה הארץ אם נביט עליה מגבוה ב

פרק ג.

מימי הארץ . ים התיכון . ים המלח . ים כנרת . ברכת המזרק . הנחלים והנהרות . נהר ליטני . נהר נעמן . נחל קישון . נהר התכלת . נחל הירקון . נהר אבו זבورا . נחל קנה . נהר העוגה (מי הירקון) . נחל שורק . נחל הבשר . הירדן . נהר ירמוך . נחל יבק . הכלת מעון . נחל זרד . נחל קררון . ה

פרק ד.

ההרים . הרי הלבנון . הרי נפתלי והגליל . הר תבור . הרי גלבע . הרי אפרים ושמרון . עיבל וגריזים . הרי יהודה . הרי עבר הירדן מזרחה . הרי העברים . הר נבו . הור ההר כב

פרק ה.

העמקים והבקעות והמדברות . עמק ארץ החוף (השפלה והשרון) . עמק זבדן וצפורי . עמק יזרעאל . עמק שבס ומחנה . עמק מי מרים . שפלת גניסר . שפלת אלבטיוחה . הערבה . ארץ הכשן והארגוב . ארץ הגלעד וערבות מואב . מישור חורן . מישור בני עמון . מדבר וישימון . חזיון השרב . דנגב . מדבר פארן . ארץ אדום . מדבר ארם ל

פרק ו .

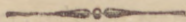
האקלים . מזג האויר . קר וחם . לוחות מזג האויר . הרוחות . רוח ימי נשיבת
כל רוח ורוח . טל . מטר . יורה ומקוש . שלג . ברד . רעש . לוחות המטר מה

פרק ז .

תכונת הארמה וצורתה . מעטה אבן הגיר . מיני האבן . פחם אבן . פעולת
האש והמים . אבן הכשן . ארץ החוף . המר יוצרים . מיני מתכת .
מלה . חמר . מעיני מי מתכת חמים . חמי טבריה . חמי גדרה . חמי נהר
תבלת מועון עו

תוספת .

חרי הארץ . קוסטיגן הארלנדי . מור וביק האנגלים . מלניו האנגלי . לנק
ואנשיו האמיריקנים . ליאין ואנשיו צא
מפת טבע הארץ .

אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל

א

שם הארץ, גבולותיה, מקומה בכדור הארץ, רחבה ומדת שמחה.

א. הארץ אשר כבשו בני ישראל לפניהם ויירשוה נקראה לפנים ארץ כנען על שם הכנענים אשר יצאו מארץ החוף השפלה ויפוצו בכל הארץ מזרחה ונגבה ויאחזו בה, ויהי זה שמה עד בא בני ישראל ויתנחלוה ויהיו אדוניה ונקרא לה ארץ ישראל למן היום ההוא (שמואל א' י"ג י"ט, מלכים ב' ו' כ"ג). וזה אשר נקרא לה אנחנו היהודים עד היום הזה, מלבד אשר נקרא לה גם ארץ הקדש כי אין דבר קדוש לנו מארץ מלדתנו אשר נגרשנו ממנה. והגוים יקראו לה גם פלשתינה, על שם חבל הארץ הקמין ההולך מיפו ונגמה אשר נקרא לפנים ארץ פלשת.

ב. ואלה גבולות הארץ כאשר הם כתובים בתורת משה:

גבול נגב מנחל מצרים (בערבית אל עריש) ימה עד קצה ים המלח הדרומי קדמה; גבול ים הוא הים הגדול (ים התיכון) מנחל מצרים נגבה ועד צידון צפונה; וגבול צפון מצידון ועד הר חרמון (בהרי לבנון) והלאה מזרחה; ומקדם היה נהר פרת גבול ארץ ישראל. אבל רק בימי שלמת. הגבולים האלה הם בין המעלה השלשים ואחת ובין המעלה השלשים ושלוש וחצי ממעלות רחב הצפון. ובין המעלה החמשים ושתים ובין החמשים וחמש ממעלות ארך המזרח. זה מקום נחלת ישראל בכדור הארץ, ומדת ארך כל הארץ הזאת מגבולה הצפוני עד גבולה הדרומי כששים ושש פרסה (במדת שלשים פרסה

המעלה), ובמדת המֶתָר כמאתים וחמשים קילומֶתֶר, ומדת רחבה הבינוני כארבעים פרסה ובמדת המֶתָר כמאה וחמשים קילומֶתֶר, ומדת כל שטחה כאלפים ושש מאות וארבעים פרסה מרבעת ובמדת המֶתָר כשלושים ושלושה אלף ושש מאות קילומֶתֶר מרבע.

ב.

מראה הארץ

«. אם ננשא מעל לארץ ונביט מנכוה אליה, תראינה עינינו ארץ הרים גבוהים ובקעות עמוקות מאד (יכרים י"א, י"א) אשר ראשיתם צפונה היא כנגב הרמה הגדולה ההולכת מלב נהר פרת אשר בקרן מזרחית צפונית מהארץ הזאת לים התיכון נגבה מערבה. אדמת ארץ הרמה הזאת היא אדמת שיד וגיר, ובמקומות רבים טבע אדמתה כטבע אבני הכשן השחורות, ובתוך תעברנה על פני כל ארמה מצפון נגבה בקעת (ערבת) הירדן ותחצנה לשתי ארצות השוֹת כמעט במדתן, לעבר הירדן מזרחה, ועבר הירדן ימה, ומהרי הלבנון אשר בצפון הארץ תצאנה שלחות לשני עברי הירדן ותעברנה בעבר הירדן מזרחה עד קצה ארץ ערב נגבה מערבה עד באך מחה (שם עיר), ובעבר הירדן ימה תעברנה שלחות הרי הלבנון עד באך סיני. גבה ההרים האלה בינוני. נגבה על יד חברון גבהם כאלף ושש מאות אמה ועל יד שכם צפונה ישפלו עד אלף אמה, ומשם צפונה הם הולכים הלך ושפל עד באך עמק יזרעאל, ורק בגליל וגבהו שנית מעט מעט עד כאם להר הרמון אשר גבהו כששת אלפים אמה.

ב. הארץ אשר מעבר הירדן מזרחה היא ארץ רמות רבות אשר נחלי מים רבים יפרידו ביניהן, ואבן הכשן רבה מאד באדמתה עד באך נהר ירמוך (שריעת אל מנצור) הוצא לתוך הירדן. ומשם זנגבה תחדל אבן הכשן ואדמת הגיר תהל, ועצי יער הרבה יכסו את ההרים אשר מנגב לנהר הזה ונבעות רבות תנשאנה בכל הכבר עד באך יבק (ואדי זרקא בערבית). מנהר יבק ונגבה תלך רמה אחת עד נהר ארנון (ואדי מונ'ב בערבית), ובצפון הרמה הזאת ישאו

הרי נלעד את ראשיהם, ועצי אלה זאלון רבים ועבים יכסום.
 מנהר ארנון ונגבה משתרע עמק גדול עד שפת נחל זרד (נהר
 בקר) הנופל לתוך ים המלח, ומשם ונגבה יהלו הרי שעיר אשר
 ארכם כמהלך ארבעה ימים נגבה, עד באך ים סוף.

לא כמראה ארץ הרמות הזאת מראה עבר הירדן ימה.
 מעבר מזה ינשאו הרים נכוחים וארוכים ההולכים לארך הארץ
 ולרחבה, ובקעות עמוקות ונאות צרים יבדילו ביניהם, ואבן
 חבשן תרכה מעבר הירדן מזרחה מעטת פה, ורק צפונה, משפת
 ים כנרת ועד הר תבור, נמצא את האבן הזאת, ואדמת ההרים
 מעבר מזה כמעט כלה אדמת שיד וגיר אשר על כן מראה ההרים
 פה לבן כהה. מים להרי הלבנון המשתרעים מעבר מזה, מצידון
 ועד באך עכו, הארץ היא ארץ שפלה פריה ודשנה, ורק גבעות
 קטנות תנשאנה על פניה, ויעריה הרבים מרבים יפיה מאד,
 ונגבה מזרחה מהארץ הזאת, בין ים כנרת וצפורי, משתרע עמק
 זבולן (בערבית אל בטוף) אשר מימיו יורדים לנחל קישון (מקטות)
 ימה והיפה בכל עמקי ארץ ישראל. מנגב להעמק הזה נמצא
 מעט אבן בשן באדמת העמק המשתרע נגבה מזרחה מעמק זבולן
 (בערבית ארץ אל חמה) אשר אדמתו מאבן בשן וחציץ, וגם הוא
 דשן מאד ונגבה מעל לפני ים כנרת לדברי רומיגר כשלוש מאות
 וחמשה עשר מטר. מהעמק הזה צפונה מערבה ירומו למעלה
 שני שני הרים אשר הערבים יקראו להם קרון התין (קרני כפר
 התין; על שם הכפר אשר מנגב לקרנים האלה), ומהעמק הזה
 ונגבה ישפלו ההרים מעט מעט והיו לגבעות קטנות, רק בקצהו
 המזרחי ישא הר תבור את ראשו השמימה מעל לעמק יזרעאל
 הגדול והיפה המשתרע לרגליו מקרן צפונית מערבית נגבה מזרחה.
 והולך הלך וצר עד צאתו בבקעת הירדן, ומנגב לעמק יזרעאל ישתרע
 עמק שני (ואדי גלות, לאמר נחל גלית הפלשתית) ובין שני העמקים
 האלה תבדיל ארץ הרים שמה ולא נעבדה.

ד. מנגב לנחל גלות הנקרא גם נחל בית שאן, ילכו הרי
 נלבע גם הם מקרו צפונית מערבית נגבה מזרחה. והמראה אשר

תראינה עינינו פה לא טוב ולא יפה ממראה החרים אשר מצפון לנחל, כי גם פה האדמה כמעט ערומה מכל צמח מאין אדם לעבדה, וראשי החרים לא תאר ולא הדר להם, מקומות למרעה מעטים ועצי יער אין. מהחרים האלה זנבתי יחל עמק שלישי, המכדיל בין הרי ארץ הגליל (הנקראים הרי נפתלי) צפונה ובין הרי שמרון (הרי אפרים) ויהודה נגבה, כי מהעמק השלישי הזה (מרג' אל עירוק) יתלו הרים ההולכים ועוברים דרך ארץ שמרון ויהודה וקצה אדום ימה עד באך מדבר פארן (בערבי אל תיה, לאמר המקום אשר תעו שם היהודים) ושלחות תצאנה מהם צפונה ימה עד הר הכרמל. הנבזה בכל ראשי החרים האלה הוא הר חברון כאלף ושש מאות אמה מעל לפני ים התיכון, ועל יד שכנם נכהם רק כאלף אמה, ומשם צפונה הם הולכים הלך ושפל עד כאם לעמק יזרעאל אשר ישפלו שם עד פני העמק, ושלוחותיהם ההולכות ימה הן גבעות שפלות אשר נכהן הכיגוני רק כשליש גבה החרים ותוצאותיהן בשפלת השרון. מורד החרים האלה הצופה פני הירדן זקוף מהמורד הצופה פני ים התיכון, כי הירדן אשר בין החרים להים הזה גדול סתרוח אשר כינם ובין הירדן, גם פני מי הים אשר ממערב להרים גבוה מפני הירדן וים המלח, ועל כן לא יעמיק מורד המערב לרדת כמורד החרים מזרחה.

ה. מים לתחרים האלה לאורך כל החוף משתרע עמק אחד ארוך ודשן מאד, אשר ראשיתו על יד צידון והולך ועובר נגבה עד כאך גחל מצרים (אל עריש) ומנגב לצור תרומנה מאדמתו גבעות ושפיים אשר ראשיהם כולמים משפת הים כקננים. הראש האחד אשר אצל צור, נקרא ראש הלבן (ראש אל אביאין), כי אדמתו אדמת שיד וגיר ומראהו לבן כשלג. והראש השני כשלש פרסאות נגבה נקרא ראש אל נקורה (ובפי סופרים רבים סלם צור, ובתלמוד סלמא דצור), ומתראש הזה ועד הכרמל ילך עמק עכו הדשן מאד ומצמיח דגן וכל פרי וצמר גפן, אך גם בעמק הזה עוד מקומות רבים לא יעברו והם שוממים מאין אדם. פגנב להר הכרמל יחל עמק השרון ההולך עד יפו, ואחריו השפלה

עד באך עזה, וארכם יחד כחמש עשרה פרסה ורחבם הבינוני כשתי פרסאות.

זה מראה כל הארץ אשר נראה אם נביט אליה מנבזה.

ג.

מימי הארץ.

א, הימים.

א. ים התיכון. שטח המים הרבים הנובלים את הארץ ממבוא השמש יקרא היום ים התיכון כי שלש ארצות יושבות מסביב לו, אירופה מצפון אסיה מקדם ואפריקה מנגב, והוא בתוך, והיהודים קראו לו לפנים ים פלשתיים (שמות כ"ג ל"א) על שם ארץ החוף אשר מיפו נגבה אשר ישבו בה הפלשתים לפנים, גם קראו לו הים הגדול (יהושע א' ד') כי הוא הגדול מכל ימי הארץ הזאת, ומאשר הוא מים להארץ על כן קראו לו היהודים גם כן ים האחרון (דברים א' כ"ד). ערך הים הזה רב מאד לארץ הזאת, ומביני דבר בחכמות כלכלת המדינות מנבאים לה עתידות טובות בגלל מושבה על חוף ים התיכון, כי כאשר היו צור וצידון לפנים סחר גוים (לאמר מקום המסחר לגוים רבים) כן תהיה גם הארץ הזאת לסחר גויי אירופה מים וגויי אסיה מקדם, רק אם יבין העם היושב בה ערך הדבר ולא יחשוך הכסף והעמל הדרוש למעשה מבואות ים אשר חשכה הפכע מהחוף הזה, כי בנגב הארץ לא תגבה יבשת החוף מקרקע הים כי אם מעט מעט ומקום עמוק וטוב למעמד אניות אצל החוף כמעט אין, וגם צפונה אשר מדרון החוף זקוף שם כמעט אין מקום בטוח ומפלט טוב לאניות מרוח סערה, כי שפת הים היא כמעט קו שווה וכל מפרץ בה אין מלבד מפרץ חיפה, ורק בעמל ובכסף הרבה ייצר לו האדם את אשר חשכה ממנו הטבע.

ב. ים המלח. בקצה ערבת הירדן נגבה יש מקוה מים גדול אשר ארכו מצפון דרומה תשע עשרה פרסה ורחבו הבינוני כשלש פרסאות ועמקו הבינוני בחציו הצפוני כשש מאות אמה, ולמקוה המים הזה קראו היהודים ים המלח (בראשית י"ד ג/

כמזכר ל'ד ג', י"ב) כי מימיו מלוחים ממי ימים אחרים, גם קראו לו ים הקדמוני (יהאקאל מ"ז י"ח, וואל ב' כ') כי הוא מקדם לים האחרון (התיכון) וים הערבה קראו לו (דברים ג' י"ז) יען הוא בקצה הערבה העוברת בתוך הארץ מצפון נגבה וחוצה אותה לשתיים, והערבים קוראים לו היום בהר אל לזט, לאמר ים לזט, על שם לזט בן אחי אברהם אשר ישב בכבר הזה.

הים הזה יפלה מכל הימים בטבעו ובסגולותיו. פני מימיו שבע מאות ושמונים וארבע אמה מתחת לפני מי ים התיכון, ועמקו הגדול צפונה שבע מאות ושמונים אמה, ובחציו נגבה אין מקום עמוק משבע אמות (בין עין תראב מערבה ונהר תכלת מעון, בערבית זוקא מעין, מזרח). מימיו כבדים מכל מים, מרוב חלקי מתכות אשר בהם, בערך עשרים וחמשה למאה חלקים, ועל כן רק במרה גדול ימכול איש בהם כל גוו. ביצה טריה כי תישם בהם וצפה על פניהם ושלישיתה מומעל להם ואדם כי ישכב על פניהם ונשקעה רק רביעית גוו במים, וטבע לא ישבע בהם גם אם לא ידע לשחות וגם אם תהיינה ידיו ורגליו אמורות, כאשר נסה אספסיאנוס שר צבא הרומים את הדבר הזה. כיאות לאיש רומי טוב הלב, ויצו וישליכו רבים טאנשי שביו ויצופו על פני המים ולא טבעו (כן ספר יוסיפוס פלוויאוס). אך לא בכל מקום כבד אחד למי הים הזה, ובמקום תוצאות הירדן ונכחו גם הלאה מעט נגבה יקלו המים כי מי הירדן הקלים ממעימים כבדם, ובעומק יכבדו, כי שם חלקי המתכות רבים. בהן מלה (החצי מכל חלקי המתכות) וכלור, ועל כן טעם המים מרים מאד כמו נמסו בהם כל סמי מרפא המרים יחד, בהם גם ברום ושיד, ועל כן אם יגע בהם איש או יביט בהם יהוש כמו נגע או הביט בשמן, ועל כן הם חריפים ועוקצים את בשר האדם ומעלים בו אנעבועות. זאת טבע המים האלה, והיא לא תתן לכל דבר אשר רוח חיים בו לחיות בהם, כי יחנק ברגע באו לתוכם ועל כן יקראו לים הזה גם ים המות, כי כל חיים אין בקרבן, אין כל דגה, אין כל נפש חיה, אין כל רמש הרומש במים, ואין כל צמח. גם היהודים לפנים ידעו את טבע המים האלה כי לא יחיו כל דגה

ועל כן הזה יהומאל כי בימים יבאו יצאו מים מבית המקדש וירדו עד הערבה (ערבת הירדן) ובאו הימה ונרפאו המים והיה כל נפש חיה אשר ישרוץ וכל אשר יבא שם יחיה והיתה הדגה שם רבה מאד, כי באו שם המים האלה וירפאו וחי כל אשר יביא שמה הנחל (הירדן) ועמדו עליו דיגים מעין גדי (על שפת ים המלח מערבה) ועד עין עגלים משטוח לחרמים יהיה למינה תהיה דגתם כדגת הים הגדול (התיכון) רבה מאד, ובצאתו ונבאיו לא ירפאו למלח נתנו (יהוקאל מ"ז).

בצות המלח והנבאים אשר הזכיר הנביא הזה בדבריו כי לא ירפאו והיו למקום מלח הם משני עברי הים מזרחה ומערבה ועל שפתו צפונה ונגבה, וגם בנגב שני עברי הירדן תכסה שכבת מלח רכה את האדמה ומרוך שכבת המלח תמבענה בה רגלי האדם והסוס עד הקרסלים. השכבות האלה תשארנה על פני האדמה ממי הים אשר יעלו בימי הגשמים ויצאו מגדותיו ויפשטו על פני כל הארץ מסביב, ובימי הקיץ אשר החום רב מאד בכבר הזה בגלל עמקו הגדול (בחדש סיון בצל עד ארבעים ושלש מעלות במעלות צלזיואום) יהפכו המים להבל ועלו באוויר השמימה ועל פני האדמה תשארנה בצות מלח. האד הזה העולה בימי הקיץ מהים לפעמים עב מאד, כי מים הרבה מאד יהפך בכל יום להבל, אחרי שהירדן לכו יביא להים שש מאות אלף רבוא קילוגרם מים בכל יום ויום, ופני מי הים לא ירומו, כי ישוכו ועלו באוויר, ובעמוד איש על הר הזיתים יראה מרחוק כעמוד ערפל מעל להים, וגם על פני כל הארץ מסביב תשכון כמו עננה, ועל כן כל היקום אשר מסביב וגועי העין העבים השוכבים על פני כל החוף לובשים גלד מלח לכן ככפור. אך כל אָרֶם אין באד הזה, כי המלח הרב אשר באוויר מעל להים ומסביב לו לא יתן להאד להעפש ולהיות למלדת ארס לכל הככר, ואת אשר ספרו לפנים כי כל נפש חיה לא תוכל להיות מסביב לים המלח וגם העוף אשר יעז לעוף ממעל לו יחנק בארס ונפל לארץ מת, שקר הוא, כי מעולם ישכו בכל הארץ הזאת אנשים, ולי אין ואנשיו אשר תרו

את הים הזה בשנת תרכ"ד ויהיו באניתם עשרים ואחד יום ועשרים
ואחד לילה יצאו ממונו בשלום וכל הלי לא נגע בהם בכל הימים
האלה. גם בעלי הכנפים פת רבים מאד, ועל יד תוצאות הירדן
תשכנה חסידות רבות המתפרנסות מהדגים הרבים אשר שכלת מי
הירדן תמשכם הימה והמה נאכקים את המות רגעים אחדים לפני
באם לפי הים, ואז יהיו טרף להחסידות אשר לא תתחסדנה עמכם.
הדרור לא יירא לרדת ממרום מעופו ברוח ולנעת ככנפיו בפני הים
ובשלום ישוב ויגבה למעלה לעוף במרחבי רקיע, ואוזי יער וצפורי
הים דוגרים על החוף נגבה, הדיה והדאה והרחם נוסעים הנה
והנה, הצבי הארנבת והשפן מקפצים ומדלגים בכל הככר, גם
תפגשנה פה עקבות הצבוע והזאב והנמר. הצמח אמנם לא כביר
ולא יפה בכל החוף, אך הוא טחטרון מים לא מלווהים, ובכל טקום
מים טובים (כמו עין גדי) תצמיח האדמה כל צמח ארצות החם,
ותחת אשר עתה לא תעבור בים הזה כל אניה הלכו בו לפנים
אניות רבות לארכו ולרחבו, כעדות יוסיפוס פלוואוס, ותחת
השקט השורר בים הזה ומכיב היום נשמע אז קול עושי מלאכה
במים האלה.

משני עברי הים ירמוו הרי שיד גבוהים וקופים ובמקומות
רבים רק חוף צר מבדיל בינו לבין ההרים, ויש אשר רגל החר
תכלה בשפת הים וכל חוף עין. את אדמת החוף מערבה יכסו
אבני הצץ וגיר ובנאות הצרים המבדילים בין ההרים יולו נחלי
מי גפרית ומלח ממבוא השמש והולכים ונופלים לתוך הים מזרחה.
בנגב החוף הזה ירום הר סדום (גבל אסדום) אשר ארכו כפרסה
וחצי וכמאתים אמה גבהו, וכלו מלח גביש ושני מלח בולטים
מטנו בכל מקום, ואדמת גיר תכסנו מלמעלה, ואשר על כן מראה
ההר הזה כמעט כמראה כל ההרים מסביב, אך במקומות רבים
המלח יוצא מתחת לאדמת הגיר. על קרקע הים יש הרבה חמר
(בערבית אל חמר ובלע"ז Asphalt), ובעת אשר תרעש הארץ
או רוח סערה ינשב יעלו רגבי חמר ויצופו על פני המים, ועל כן
יקראו לים הזה גם ים החמר, והערבים היושבים סביבו מספרים

כי יש מקומות רבים בהחוף אשר המר נוזל נובע מהאדמה. משפת הים המזרחית כארבע פרסאות מקצהו הדרומי, לשון אדמה הרחב מלמטה נגבה והולך הלך וצר צפונה יוצא לתוך הים והערכים קוראים לו אל לישאן, לאמר הלשון, וגם אל מזרעה .

ובכל זאת מראה המקום הזה ביום שמש ושמים מהורים יפה מאד . מסביב ראשו ההרים הגבוהים ומלמעלה תכלת השמים ומתחת שטח מים זכים ושוקמים תמיד מכבד אשר כל גל לא יראה בהם כי אם בעת רוח סערה , ולפי אשר ישנה עין השמים כן יבצבץ מהמים האלה עין תכלת , ירקרק ואדמדם , כמו ממראה זכוכית .

ג . ים כנרת . כעשרים וחמש פרסה מים המלח צפונה מקוה מים שני , הקטן מים המלח פי שלשה כי ארכו רק חמש פרסאות והצי, ובמקום הרחב (צפונה) משפתו מערבה לשפתו מזרחה שלש פרסאות . היהודים קראו לו ים כנרת וגם כנרות (במדר ל"ד י"א יהושע י"ג כ"ו, וי"ג ג') בגלל תכניתו הדומה מעט לכנור (רחב צפונה והולך הלך וצר נגבה) ובימי המקבים קראו לו ים גניסר (ספר המקבים הראשון, י"א ס"ו) על שם שפלת גניסר הדשנה הגובלת בו ממבא השמש, והערכים קוראים לו היום כהירה טבריה (ים טבריה וכן במדרש קהלת ימא של טבריה) . פני מי הים הזה כמאתים ושמונים אמה מתחת לפני מי ים התיכון, ובנגב יש מקומות העמוקים כמאה אמה . הדגה רבה מאד ומינים רבים בה מהמינים הנמצאים רק במימי הארצות אשר באיזורי החום ועל כן היו לפנים דגינים רבים עוברים בים הזה הנה והנה לדיג בדגתו, אך עתה חדל המין הדיגים ופורשי מכמרת אין, ורק יהודים מספר ישליכו עוד אצל שפת הים חכה. המים טובים לשתייה אף כי מעט מלח קל להם, ונעימים לגוף לרחוץ בהם, ובעמוד המים האלה בכדי חרם כל הלילה הם קרים למחרתו כמעט כשלג . אדמת החוף היא אדמת חול ובראשית ימי האביב תעמוף מעטפת דשא יפה מאד, כי החום השורר בכבר הזה בגלל עמקו מפני מים התיכון מצמיח צמח נהדר כהדר הצמח אשר באיזורי החום, רק לא לימים רבים .

ארץ ישראל

ההרים אשר מסביב לים הזה שפלים מההרים אשר מסביב לים המלח, ונהלים רבים יוצאים מהם ונגרים בשאון דרך העמק, ומפני מי הים הזכים ומהודים יבצבץ עין תכלת השמים וברק קוי אור השמש, כמפני מראה זכוכית מורטה, ואלפי צפורי מים האוז ובת האוז ישחו על פני מימיו וישמיעו במרום קולם. בערב בנמות המאור הגדול לערב אחרי אופק השמים ולהחבא מבעד להחרים הגובלים את הים ממערב השמש, יוצק על פני כל שטח המים כצבע ארגמן נהדר מאד, ובלילה בצאת על פני רקיע השמים כל צבא הכוכבים, יבצבץ ממי הים השוקמים אלפי אורים, ולפי המראה אין חקר, ולא לחנם אמרו חכמי המדרש כי משבעה הימים אשר ברא אלהים בחר לו רק אחד והוא ים כנרת היפה מכלם (מדרש תמלים).

ד. מי מרום. טקת המים הזה הוא כארבע פרסאות ורבע הפרסה משפת ים כנרת צפונה, ודיהודים קראו לו מי מרום, יען הוא הרם בכל שלשת הימים, כי פני מימיו כמאה וששים ושש אמה מעל לפני מי ים התיכון. הערבים קוראים לו כהרה אל חולה (יש אומרים על שם חול בן ארם) ומוזה יצא ליהודי צפת שם ים חוילה אשר הם קוראים לים הזה, ויוסיפוס קרא לו שאמוכונימוס (וכן במדרש תהלים ימא דסטכא) והוא כמו מרום, כי רום בעברית כמו שמך בערבית. תכנית הים הזה כתכנית משלש בעל צלעות שוות, וראשו פונה נגבה. ארכו כפרסה וחצי ובימי החרף לעת מסת השלג יגדל ארכו פי שלשה עד שלש פרסאות וחצי, ורחבו פרסה, ועשר אמות עמקו, ובימי הקיץ בעת החום הגדול יחרב והיה לבצה ועלה קנה וגמא (ובשפת ערבית קרדי) אשר גזעו משלש וגבהו כשש אמות ומלמעלה כראש מטאטא לו, וממנו יעשו הערבים מחצלות, ובין הקנים האלה ישכנו צפורי מים רבים מאד, כי איש אין במקום הזה אשר יחידם ממנוחתם, ובתוכם גם הקאת אשר תחמוד מדבר משכנה (ההלים ק"ב ד'). הנחש יחל פה בבצה, וחזיר היער גם הזאב והשועל והדוב והנמר והצבוע יבחרו פה משכנם. מי הים מתוקים ומטובים לשתיה וחדנה

דבה בו , ועל כן יש אשר יאמרו כי בגלל דגתו הרבה יקראו לו ים שומכו , כי גם לדגים יקראו הערבים שמך . ממזרח הים וממערבו הרים גבוהים , ומצפון בצת קנים גדולה אשר לא יוכל אדם לעבור בה . האדמה דשנה בכל החוף מסביב וטובה לעבודה , אך שממה היא מאין אדם לעבדנה , כי הערבים היושבים בה הם נוסעים בעדר , אנשי ציד ודיגים וכעבודת אדמה לא יחפצו .

ה . ברכת המזרק . בעבר הירדן קדמה כחמש פרסאות וחצי ממי מרום צפונה מזרחה יש באדמה כמו מזרק גדול המלא תמיד מים , כחצי הפרסה מדת שפתו סביב ועמקו באדמה כמאה אמה והיגנים קראו לו לפנים פי אלה (וכן בתלמוד ים פיילא) כי עגול הוא כמזרק , והערבים קוראים לו עתה ברכת אל רם . המזרק הזה הוא פי הר אש אשר נכבתה אשו , ומטעין אשר בקרקעו נובעים מים זכים אשר עין תכלת להם , אך כמזרק הם גדלחים ובחציר העולה בהם יגוו צפרדעים ועלוקות לרוב .

ב , הנחלים והנהרים .

א . הנחלים והנהרים אשר תוצאותיהם לים התיכון .

א . נהר לימני . הנהר הזה הוא הגדול מכל נהרי הארץ הזאת ההולכים לים האחרון , וראשיתו מוצאו הוא בלב הבקעה אשר בין הרי הלכנון , כחמש עשרה פרסה מזרחה צפונה מבירות , מטעינים רבים הנובעים מהאדמה ומהמים היוורדים מההרים הגבוהים אשר משני עברי הבקעה הזאת . כשמנה פרסאות ממקור הנהר נגבה יבאו בו מי נהר ברדני היוורד מהר צאנן , הרחוק כחמש פרסאות וחצי הפרסה ממקור לימני נגבה מערבה , וכשתי פרסאות מזה נגבה יבאו בו מי נהר אנגד היוורד מצפון נגבה מערבה , ומהמקום הזה כל המים האלה יורדים בנגב הבקעה דרך נחל אחד עקלתון ופתלתול נגבה מערבה כמהלך ארבע פרסאות עד כאך גיב גנין , וזורמים ועוברים דרך גי ההולך הלך וצר כמהלך שתי פרסאות וחצי עד גשר קיראונה , ובקצף ובשאון וקול המולה גדולה , כמו מתאמצים הם ככל כחם להלחם עם הרי הלכנון אשר סגרו עליהם

הדרך, הם מפלגים להם פלג צר ועמוק מאד באדמת הסלע, ומתגלגלים ומקפצים ונגרים ונוחמים והומים וסוככים פתאם סלעים זקופים, אשר יראו כמו בהם ראשית מוצא הנהר, ונופלים למטה בקצף ובוזעף גדול ובכח ועז הם זורמים רגלי קיר גבוה ומוזקים זהותתים על קיר אחר העומד נכחם, כמו יחפצו לפלג לשטפם תעלה דרך הקיר הזה, ובאין כח הם נזרקים לאהור מנפצים לרסיסים דקים כאבק, וירה יירו כמו חץ דרך ערוצים צרים עד צאתם שנית מבעד לסלעים זקופים. וכן ילכו כארבע פרסאות עד באך קובה, ומשם הם הולכים שנית מתחת לאדמת סלע, כשתים עשרה אמה מתחת האדמה אשר עליהם כנשר, ופורצים אחרי כן ויוצאים ומתגלגלים שנית ויוורדים בעומק עד באם בלם ובמקום הזה פני מי הנהר כשש מאות אמה מפני האדמה, והולך עוד נגבה כארבע פרסאות, וסוככים ופונים פתאם ללכת ממזרח השמש מערבה, וכזרם העז הם חופרים להם מעבר כשאון והמון ובחפזון כאיש נואש, והולכים ועוברים דרך התעלה אשר פלגו להם ברגלי הרי הלבנון בנקיק סלע צר עד באם לעמק צור, ובבא הנהר בעמק הזה הוא מתפתל ומתעקס וסוכב הנה והלום כמו מאן ימאן להבלע במי הים.

אורך כל הנהר מראשית צאתו בבקעה ועד תוצאותיו הימה, כשמנה פרסאות ורבע נגבה מצידון, בכל מסבותיו הרבות, כארבעים ושלוש פרסה, ובדרכו זאת הוא יורד מנגבה אלפים אמה. על יד תוצאות הנהר לים הדגה רכה, ומהמקום הזה יביאו דגים גם לכירות. לפנים קראו לנהר ליטני לי אנטוס, והערבים קוראים לו היום מהמקום אשר הוא פונה ללכת למערב, נהר אל קסמיה. ב. נהר גמון. מקור הנהר הזה אשר לפנים קראו לו בלוס הוא במעינים הנובעים מרגלי תל כורדני, כשתי פרסאות והצי מעכו נגבה. הקרקע במקום הזה שקערורי, ועל כן יקוו המים למקום אחד בכצה אחת, וממנה המים הולכים לאט ובעצלתים צפונה מהלך שתי פרסאות ונוטים ויוורדים מערבה לים התיכון, ועל כן מי הנהר הזה לא טובים לשתייה ומראם שחור. החול אשר בקרקע הנהר הזה וגם בכל הכפר דק מאד ויפה וטוב למלאכת

הזכוכית , ואצל תוצאות הנהר מצאו הצורים לראשונה כרנבי זכוכית מהחול אשר נתך באש , ומן אז החלה מלאכת הזכוכית בארץ (כן ספר פליניוס היוני בספרו) , וימים רבים היו משלחים גם האיטלקים אניות להביא חול מהמקום הזה למלאכת כלי זכוכית המוכה אשר היו עושים בגינואה . קליפות תולעת החלזון נפוצות על פני כל חוף נהר נעמן , וממנו היו הכנענים לפני מוצאים את צבע הארגמן והתכלת (יחזקאל כ"ז י"ז) אשר היה יקר מאד , כי מכל תולעת ותולעת היו מוציאים רק מפות מספר , וגם בני זבולן עשו במלאכת הזאת (הרגום יהונתן דברים לג י"ט , ובהלמוד מגלה ז' אמר רב יוסף ששני זה חלזון , שמוני זה טרות , חול זו זכוכית לבנה , וביציאות השבת אמרו חול של זבולן חשוב משאר חולות וראוי לזכוכית לבנה) , ועל שם התולעת הזאת יקראו הערבים היום לאחד הנחלים הקטנים במקום הזה ואדי חלזון , ויש אומרים שנהר נעמן הוא אשר קראו לו היהודים לפני שיהודו לבנת (יהושע י"ט כ"ז) .

ג . נחל קישון . מקורי הנחל הזה בהרי גלבע ובהר תבור , ומשם המים נוטים ויורדים צפונה מערבה דרך גיא צר מאד בין הרי הגליל צפונה וחר הכרמל ננבה , ותוצאותיו לים התיכון אחרי עברו דרך עקלקלה מאד , ועל כן קראו לו לפני קישון (כאש בערבית כמו עקל בעברית) והערבים קוראים לו נהר אל מוקטוזה וגם נהר חיפה , כי תוצאתו לים קרובה לעיר הזאת . כל הנחלים הקטנים היורדים בימי הגשמים מהרי שמרון ומהרי אפרים ומתר הכרמל באים לתוך נהר קישון ומרבים מימיו . ואז הוא עמוק מאד , וזרמו חזק , ובכח יגרוף כל אשר יבא לתוכו (שופטים ה' כ"א) , ובימי הקיץ רוח הקדם יביא חול מכל הנחל ומסכיבותיו ויסתום את תוצאותיו , ויצאו אז מי הנחל מגדותיו ופרצו צפונה וננבה על פני העמק ואחרי כן יתרבו המים מעט מעט ואדמת שפת הנחל תשאר דשנה ועל כן היא פריה מאד ועצי אלה ואלון והפלה בת הרבה וגני חמד נטועים עץ כל פרי . הנהר הזה עובר גם דרך עמק יזרעאל , ומעמק זבולן יבאו בו המים דרך נחל מלך (ואדי מלך) הבא

ממזרח, ומנגב יבא בו נהל לגזון (לפנים מי מגדו) אשר די מים
 בו גם בימי הקיץ להניע גלגלי בית רחים.

ד. נהר התכלת. כפרסה מקיסריה צפונה יבא לים התיכון
 נהר זרקא (לאמר נהר התכלת) היורד מרגלי הר הכרמל ועובר דרך
 העמק יזמא, ורחבו בימי הקיץ קרוב לתוצאותיו (בחדשי תמוז ואב)
 רק כעשרים צעד, ומימיו מגיעים עד חזה הסוס, אך זרמו חזק,
 כי בעמל פלג לו ערוץ דרך הגבעות, ועל כן כבד לעברנו.
 לנהר הזה קראו לפניו נהר התנינים (כרוכודילון) ובאות יש
 תנינים רבים קטנים בנהר הזה, וגם הערבים קוראים לו לפעמים
 מויה אל תמושאה (מי התנינים) ומספרים כי שני זוגי תנינים
 הובאו לפניו ממצרים ויושמו בנהר הזה ובנהר אלפלק (אשר
 נדבר עליו למטה), אבל, גם אם לא נאמין בספור הזה לא דבר
 נפלא הוא כי נמצאים פה תנינים קטנים, כי מוזג האויר במקום
 הזה כמוזג האויר במצרים על יד תוצאות היאור לתוך הים.

ה. נהל הירקון. נגבה מקיסריה כפרסה אחת יצא לים התיכון
 נהר אל הוציירה (ירוק) ויש אשר יקראו לו ואדי אל אחצ'ר (נהל
 הירקון אך לא אלה המה מי הירקון הנזכרים ביהושע י"ט מ"ו).
 זגם נהר קיסריה. קרוב לתוצאותיו יכסו קנה וגמא את פני הנהל,
 זהמים הולכים לאט ובעצלתים, ועל כן קראו לו סופרים אחדים
 נהר המות.

ו. נהר אבו זבורא. הנהר הזה הוא מנגב לנהר הירקון,
 בראשיתו כמעט בלי מים, אך על יד תוצאותיו הימה לא יצמתו
 מימיו גם בימי הקיץ. טעם המים מלוח מעט, וארך הנהר כמהלך
 שלש שעות, ומצפון לתוצאותיו יש מבוא ים קטן ונקרא מינה
 אבו זבורא (לאמר מבוא אבו זאבורה).

ז. נהל קנה. מנגב לאבו זאבורה נוזל נהר אל פלק (לאמר נהר
 הפלג) ורחבו קרוב לתוצאותיו כשמנה אמות ועמקו בימי חדש
 תמוז כאמה ושפח, ובימי החרף בעת הנשמים יגדל עמקו. קנים
 רבים ובתוכם גם קני הגמא (ראה מי מרום) יגאו על שפת הנהר
 וגם פרחי החבצ'י (כשפת ערבית ובלע"ז malva) יציצו ממנה. קרוב

לתוצאותיו יעבור הנהר דרך מקוה מים אשר הערבים יקראו לו בשת אלפלק (מקוה נהר פלג) וארכו כשמונים אמה וכארבעים ותשע רחבו , וקנים גבוהים ורבים יכסו את מימיו ועדת צפרים למיניהם משתעששים בהם ואיש לא יחרידם , גם חזירי היער יתהלכו פה . דגת הנהר רבה וגם עלוקות רבות בו , ועל כן יקראו לו הערבים גם אם אל עלק (אם העלוקות) . הנהר הזה הוא נחל קנה שזכר ביהושע (י"ז ט') וגם הערבים קוראים לו לפעמים נהר אל קצב והוא כמו נהר קנה בעברית .

ח . נהר העונה . מנחל קנה נגבה יקבצו מי העמק דרך נחלים רבים לתוך הנהר הזה אשר הערבים יקראו לו נהר אל עוג'ה (מלשון עג ענג'ה) , כי פנה יפנה הנה והלום בדרך עקלתון ויש אומרים (יוסף שוריץ בס' תבואת הארץ) שהוא מי הירקון (יהושע י"ט מ"ט) . מלבד הנחלים הרבים הבאים לתוכו אשר מימיהם נצמתיים בימי הקיץ יש להנהר הזה גם מוצא איתן אחד כארבע פרסאות מזרח , ושמו ראש העין (בערבית ראש אל עין) הנובע מרגלי גבעה קטנה (כתשעים אמה מפני מי הים) ויקו בכצה גדולה המלאה קנים לרוב , ומשם ילכו המים צפונה מערבה , ואחר יסבו ויפנו נגבה ויעלו שנית צפונה , וכן ילפתו וילכו עד באם הימה . נהר העונה גדול ורב המים מכל נהרי העמק הזה , רחבו הבינוני כחמשה עשר צעד ועמקו בחדש תמוז כארבע אמות וקנים גבוהים יכסו כל שפתו . קרקעו שקעוררי ועל כן כבד לעבור אותו אף בימי הקיץ , אף כי זרמו לא הזקובעצלתים ילך , ותוצאותיו הנהר לים התיכון .

ט . נחל שֶׁקֶן . הנחל הזה הוא אשר יקראו לו היום הערבים נהר ראובן (רובין) אצל תוצאותיו לים התיכון , ולמעלה מזרחה יקראו לו ואדי צָרַר , ומקורו מצפון לירושלים וזורד נגבה מעט , ופונה והולך הימה .

י . נחל הַבְּשֵׁר . הוא הנחל אשר יקראו לו הערבים היום ואדי שריעה , אשר ראשית מוצאו היא בהרי חברון , ושם יקראו לו ואדי הליל , לאמר נחל חברון , עמק חברון (בראשית ל"ז י"ז) , ומההרים

האלה הוא יורד נגבה ופונה מערבה, ומשני עבריו יבאו בו מי נחלים רבים, ותוצאותיו הימה.

ב. הנחלים והנהרים אשר תוצאותיהם לים המלח.

א. הירדן. כחומי השדרה בניית יחסי כן עובר הירדן את הארץ לכל ארכה בתוך מרחי הלבנון אשר מצפון לארץ ועד ירכתייה בים המלח נגבה, וממזרח השמש וממבאו יולו אליו מי הארץ מסביב דרך נחלים וערוצים צרים אשר חפרו להם המים בהרים הגבוהים הגובלים אותו מקדם ומים, ובכל הדרך הזאת הארוכה כחמשים ושתים פרסה הוא הולך הלך וירד מגבה אלף ושש מאות ועשרים ושש אמה מעל לפני מי ים התיכון עד שבע מאות ושמונים וארבע אמה מתחת לפני המים האלה, ובגלל מורדו הגדול קראו לו היהודים ירדן, והערבים קוראים לו אל שריעה, לאמר מקום משקה, ולמען הבדילו מנהר אחר הנקרא גם הוא אל שריעה יקראו הערבים לירדן שריעת אל כביר, ויש אשר יקראו לו גם אל ארדן.

הנהר הזה הגדול מכל נהרי ארץ ישראל יוצא משלשה מקורים. הראשון הוא ברנלי הר חרמון, בנגב הרי הלבנון, כאלף ושש מאות ועשרים ושש אמה מעל לפני מי ים התיכון. ונהר יוצא משם ושמו נהר הצבני אשר מומיו העכורים והיוקרקים רבים ועזים גם בימי החרב ורבי הדגה תמיד, ויורד נגבה דרך נחל עקלקל ויפה מאד תחת צל עצי אלון ושקמה אשר משני עברי הנחל, ויורד הלאה דרך בקעה עמוקה באדמת אבן בשן השחורה, ובעשר פרסאות וחצי הפרסה ממקורו יבאו בו מי נהר שני אשר הערבים יקראו לו אל לבן, ויוסיפוס פלויאוס קרא לו ירדן הקטן. מקור הנהר השני הזה הוא השני במקורי הירדן וגם הוא בהרי החרמון שלש פרסאות וחצי הפרסה נגבה ממקור נהר הצבני וכשלש ושבעים אמה מעל לפני מי ים התיכון, והערבים קוראים לו נבע לדן, והנהר היוצא ממנו יורד ועובר נגבה על פני תל אל קצוי (תל הקצין, השופט) אשר עליו היתה לפנים העיר דן בקצה גבול ארץ ישראל הצפוני, ומהתל הזה מורחה, כשתי פרסאות נגבה

מזרחה. ממקור אל לֶדֶן יוצא נהר בְּנִיָּאס מִבֵּין הַרִים גְּבוּהִים כְּשֶׁבַע מֵאוֹת וּשְׁבַעִים אַמָּה מֵעַל לַפְּנֵי מִי הַיָּם מִמְעֵרָה אַחַת אֲשֶׁר הַיּוֹנִים קִרְאוּ לָהּ מֵעֵרַת פְּאִנְיָאס (מֵעֵרַת פְּמִיִּים כְּמִשְׁנֵה פֶרֶה ח' י"א). הַמְעֵרָה הַזֹּאת הִיא מְקוֹר הַיַּרְדֵּן הַשְּׁלִישִׁי וְהָעֶרְבִים יִקְרְאוּ לָהּ רֵאשִׁי אֶל נָהָר, וְנָהָר בְּנִיָּאס הַיּוֹצֵא מִמֶּנָּה הַמֵּלֵא תְּמִיד מִיָּם עַל כָּל גְּדוּתָיו וְהָעֵמוֹק כְּעֵשֶׂר אַמּוֹת הוֹלֵךְ נִגְבָּה מְעֵרְבָה וּבִעֲבָרוֹ הוּא מְדַשֵּׁן אֶת הָאֲדָמָה מִסְכִּיב וּמְצַמִּיחַ מִמֶּנָּה כָּל צִמְחֵי תְּפֹאֲרָה וְעֵץ כָּל פְּרֵי וְהִדְגָּה הַרְבֵּה הַמְּמַלְאֵת אֶת מִימָיו מוֹסִיפָה יָפִי עַל יָפִי הַנָּהָר וְכָל הַמְּקוֹם הַזֶּה. וְכִשְׁתִּי פִּרְסַמְתִּי מִמְּקוֹרוֹ מִימָיו נִגְרִים לַתּוֹךְ נָהָר לֶדֶן הַגָּדוֹל וְרַב הַמַּיִם מְכַל שְׁלֹשֶׁת הַנְּהָרִים הָאֵלֶּה, כִּי מִימָיו הוֹכִים מְאֹד הַנּוֹבְעִים מִמְּעֵין גָּדוֹל אֲשֶׁר אֵין כְּמוֹהוֹ בְּכָל הָאָרֶץ (דְּבָרֵי רֹבִנְסֹן, טַסַּע בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל תְּק"א) רַבִּים פִּי שָׁנִים מִמֵּי נָהָר בְּנִיָּאס וּמִמֵּי נָהָר הַצְּבָנִי פִי שְׁלֹשָׁה, וּמִשָּׁם הוֹלְכִים מִי נָהָר לֶדֶן וּבְנִיָּאס יַחַד דֶּרֶךְ נָחַל אַחַד נִגְבָּה מְעֵרְבָה עֵדִי יִגְרוּ אַחֲרָי מֵהַלֵךְ רַבְעֵי הַשְּׁעָה לַתּוֹךְ נָהָר הַצְּבָנִי, וְהָיוּ אֵז כָּל מִי שְׁלֹשֶׁת הַנְּהָרִים הָאֵלֶּה לְנָהָר אַחַד אֲשֶׁר רַחְבוֹ בַּמְּקוֹם הַזֶּה בִּימֵי הַקִּיץ הַחֲרָבִים כְּשֹׁלְשִׁים אַמָּה, וְהַנָּהָר הָאֶחָד הַזֶּה אֲשֶׁר מִפָּה וּנְגִבָה יִרְדֵּן שָׁמוּ יִנְהַר דֶּרֶךְ נָחַל גְּלַפַת וְעַקְלָתוֹן כְּנַחֲשׁ, וְעוֹבֵר דֶּרֶךְ הַבְּצוֹת אֲשֶׁר מְצַפּוֹן לְמִי מְרוֹם, וְאַחֲרָי דֶּרֶךְ שְׁלֹשִׁים אַמָּה יִגְר מִימָיו לַתּוֹךְ הַיָּם הַזֶּה וְעוֹבֵר הַלֵּאָה וַיּוֹצֵא טַמְנֵי וַיּוֹרֵד נִגְבָּה וּפּוֹנָה נִגְבָּה מְעֵרְבָה וְכוּלְעֵי אֶל תּוֹכּוֹ מִי נָהָר הַגָּדוֹל הַיּוֹרֵד מִקֶּרֶן מְעֵרְבִית צְפוֹנִית, וּפּוֹנָה שְׁנִית וַיּוֹרֵד נִגְבָּה מִזְרָחָה וְשָׁב וַיּוֹרֵד נִגְבָּה, וְכֵן יִלְפַת וַיַּעֲקֹשׁ בְּכָל דְּרָכּוֹ, וְעַל כֵּן תֵּאָרֵךְ הַדֶּרֶךְ הָעַקְלָלָה הַזֹּאת פִּי שְׁלֹשָׁה מִקוֹ יִשְׂרָאֵל נִמְתַּח בֵּין מְקוֹרוֹ וְתוֹצְאוֹתָיו.

בִּימֵי הָאֲבִיב רַחֵב הַיַּרְדֵּן הַבִּינוֹנִי כְּשֹׁשִׁים אַמָּה, אֵךְ יִשׁ מְקוֹמוֹת אֲשֶׁר יִרְחֵב הַנָּהָר שָׁם פִּי שָׁנִים מִרְחֵבוֹ הַבִּינוֹנִי (נִכְחַ יִרְחֹו) וַיִּשׁ אֲשֶׁר יִזְלוּ מִימָיו דֶּרֶךְ נָחַל צֵר מְאֹד בֵּין גְּדוּת סְלַעֵי גִיר וְאֲבָן כִּשְׁן אֲשֶׁר לֹא יִתְּנוּ לַהַמַּיִם לְפָרוֹץ הֵנָּה וְהֵנָּה, וְרַק בִּימֵי הַגְּשָׁמִים וְטַסַּת הַשֶּׁלֶג יִמְלֵא הַיַּרְדֵּן עַל כָּל גְּדוּתָיו (יְהוֹשֻׁעַ ג' ט"ו) וּפְרִיץ מִזְרָחָה מְעֵרְבָה כְּמוֹהֵךְ חֲצֵי הַשְּׁעָה וְהַשְּׁקָה אֶת הָאֲדָמָה וְאַחֲרָי שׁוֹב הַמַּיִם

לתוך הנחל תשארו אחריהם על החוף שכבת מיט ועל כן האדמה במקומות רבים דשנה מאד ומצמחת כל צמחי תפארה (נכח בית שאן). וגם בשנה אשר שלג לא יראה כמעט בארץ ימלא הירדן מזרמי הגשם הירוד בימי הסתו ומימי הנחלים הרבים הירודים ונגרים מכל ההרים מסביב לכבר הירדן השפל מאד, ועל כן מי הירדן בימי האביב תמיד רכים ועזים מאד וגם עמקו יגדל בעת הזאת ואז יוכל איש לעבור באניה את כל הנחר הזה מים כנרת וננבה, ולעת כזאת עברו אותו גם לנגק ואנשיו אשר שלחתם ממשלת אמיריקה בשנת תר"ח לתור את הירדן וים המלח ואת הארץ מסביב, וירדו בירדן במקום צאתו מים כנרת בשתי אניות ברזל אשר הביאו אתם ויעברו את כל הנחר הזה בתשעה ימים (מיום העשירי ועד יום השמנה עשר לחדש אפריל) בכל הדורו הרבים וירדו עשרים ושבע אשדות גדולות אשר המים נופלים שם למטה בשאון ונהמה כנהמת ים, וירדו עוד אשדות קטנות רבות, ויבאו באניותיהם עד ים המלח, ויהי הדבר לפלא בעיני הערבים אשר בשני עברי הנחר כי לא ראו כזה מעודם ואף אבותיהם לא ספרו להם אשר יעבור אדם את שריעת אל כביר לכל ארכו באניה, ולנגק ואנשיו היו הראשונים אשר הצליחו בזה ויבאו באניותיהם עד תכלית חפצם, כי עוד היו המים רבים בימים האלה, אך אחרי עבור ימי האביב ימעטו מימי הנחר עד מאד ובמקומות רבים לא ימצאו אף למשוט אניה קטנה, ומעברות הרכה יש בו בימי הקיץ אשר יעבור האדם בהן רגלי.

סופרים רבים מתרי הארץ העידו כי בעבור הירדן את ים כנרת לא יתכוללו מי הנחר כמי הים וזרם הירדן נראה בו כמו כנחל יבשת (בראשית רבה פ ד': אמר ר' יונה אל תהמה חרין ירדנא עבר ביסא דפבריה ולא מתערב ביה) אפס לא בכל עת יראה המראה הזה, ועל כן לא ראוהו רבים מתרי הארץ ולא הזכירוהו במפריהם. בצאת הירדן מים כנרת רחבו כשמנים צעד ועמקו בימי הקיץ כשלש אמות ומימיו זכים במקום הזה, אך כאשר יוסיף הנחר ללכת הלאה גבה כן ויִלְחָחו מימיו מעט מעט, כי זרמם החזק מרסק את המיץ

אשר בקרקע הים , ומראם יהפך למראה החמר , וגם מעם מלא
 קל להם וחם האויר יחממם ויהפכם לפושרים . בשנת תריז מדד
 טבלר כהדש שבט את חם מי הירדן ויעלה עמוד כסף החי עשר
 מעלות ככעלות ריאומיור ובימי האביב עלה העמוד שבע עשרה
 מעלה במעלות האלה . ובכל זאת המים טובים לשתיה , כי בנוחם
 מעט בכלי ישונו והיו זכים כבמקום צאתם מים כנרת , וגם את
 חמם לא יחוש האדם כמעט מהחום הגדול מאד אשר באויר , כי
 גם בימי הקיץ ירב חם האויר מחם המים כשבע מעלות . גם
 הדגה לא תכהל במים האלה ותדגה בהם לרב , ולפי עתות
 השנה כן יסעו הדגים ויעברו ממקום למקום , ואיש אין להחרידם
 ולצוד בהם ציד , כי רבה שממת כל הככר הזה משממת כל הארץ
 הזאת , ותחת קול הירד אשר השמיעו הצידים במקום הזה לפנים
 ישמע עתה בו רק קול המון המים ההולכים הלך ונהם עד קרבם לים
 המות וחדל אז מעט מעט גם קול שאונם כמו נבהלו גם הם
 מהדומיה השוררת פה , ושקטה גם המית הירדן ובדומיה ינוע ויאסף
 אל ים המות .

משני עברי הנהר יבאו בו מים רבים דרך נחלים אשר רבם
 נצמתיים בימי הקיץ , אך בעבר הנהר מזרחה יש נחלי איתן אשר
 מימיהם רבים גם בימי הקיץ , והגדולים בהם הם נהר ירמוך
 ונחל יבק .

מי נהר ירמוך רבים כמי הירדן ושלשה מקורים גם לו ומהם
 יוצאים שלשה נהרים . מצפון מהרי חורן נהר אלן , מקדם וריד
 היוצא מכרכת בניה אשר אצל עיר מזרים , ושללה מנגב , והנהר
 האחד היוצא משלשת הנהרים האלה הוא נהר ירמוך אשר היונים
 קראו לו הירומך (Hieromax) , והערבים קוראים לו שריעת אל
 סנאצרה , על שם שבט הערבים היושכים משני עברי הנהר הזה
 ההולך מערבה ננבה דרך נחל אבן בשן צר ועקלתון מאד ובעברו
 הוא בולע לתוכו את מי נהר רקד הזכים והשתורים היורדים
 מרחוק מצפון , והולך ויורד הלאה מערבה ננבה בין ההרים אשר
 משני עבריו עד באו לערבת הירדן אשר שם יחדל הנחל הצר

והעמוק, ודרך הערבה יגר את מימיו לתוך הירדן כשתי פרסאות מים כנרת ננכה. רחב הנחל במקום הזה כשלשים וחמשה צעד ועמקו בימי חקיץ כשלש אמות. מימיו עכורים ודלוחים וההנה רבה.

מי נחל יבק לא רבים אך זכים וטובים, ועל כן יקראו לו הערבים אל זרקא לאמר התכלת, והם יורדים דרך נחל מלע עמוק וצר כמהלך שעה וחצי. בימי החרף זרמו עז וכבד לעברנו וההנה רבה תמיד וטובה מאד למאכל, ותוצאותיו לירדן כשתים עשרה פרסאות וחצי מים כנרת ננכה, בתוך בין הים הזה וים המלח.

משאר הנחלים הזנים במימיהם את הירדן יזכרו מעבר הירדן מזרחה נחל ערב (ואדי אל ערב) בין הירמוך והיבך, ויורד מערבה ננכה; נחל יבש (ואדי יאביש) נחל גולן (ואדי אנילון) היוורדים גם הם מערבה ננכה. מנגב לנחל יבך נחל שעוב אשר יקראו לו הערבים גם ואדי נמרים (מי נמרים הנזכרים בישיעה במשאו ער מואב, ט"ו י'). ומעבר הירדן מערבה נהר בית שאן, והערבים קוראים לו גם נהר גילות היוורד מצפון לתל בית שאן מזרחה ננכה; נחל פריע היוורד גם הוא מזרחה ננכה, ותוצאותיו לתוך הירדן לא רחוק מתוצאות נחל יבך.

ב. תכלת מעין זרקא מאעין בערביה). הנחל הזה הוא מקדם לים המלח ויורד מטבא השמש מערבה, ותוצאותיו לים המלח כארבע פרסאות מקצה שפת הים הצפונית ננכה. מימיו לא רבים אך עמוקים ורבים חזק וגורף כל אשר יפגוש בדרכו, ויורדים בשאון גדול בקרקע אדמת גיר ואבני חצץ בין הרים גבוהים הגובלים אותו משני עבריו, וכתוך האשדות הרבות אשר בו יש אשר נבהן כארבע אמות. משני עברי הנחל מעינות מים חמים מאד נובעים מהאדמה, וגם מי הנחל חמים מאד, כעשרים ושבע מעלה במעלות ריאומיור, ועל כן הם טובים מאד לרחצה. רחבו על יד תוצאותיו לים המלח כשמונה אמות.

ג. נחל ארנון. כארבע פרסאות ננכה מנחל תכלת מעין

יגרו לתוך ים המלח מי נחל ארנון אשר הערבים קוראים לו ואדי מוג'ב . ראשית מוצא הנחל הזה משני יבלי מים , לגזם מצפון וסעיד מנגב , אשר מקורם כמדבר ערב ויורדים ממזרח השמש מערבה ומתאחדים כחמש פרסאות מערבה ממקורם בנחל אחד עמוק מאד מאד , ותוצאותיו לים המלח מני הרחב כשבע פרסאות וחצי משני עברי הני הזה ירומו הרי אכן חול אדמדם גבוהים וזקופים אשר יחשב האדם העומד עליהם כי לא יוכל לרדת לקרקע הני למטה , ובעמדו למטה בני ונשא עיניו למעלה וראה רק קירות הסלע הזקופים המסתירים מעינו מראה כל הארץ מסביב ושמע רק קול שאון המים הזוכים והמתהווים כמהר הנביש , ועיניו תשמחנה על מראה הדגה השורצת לרוב במי הנחל הזה .

ד . נחל זרד . הנחל הזה הוא אשר יקראו לו הערבים ואדי כ'ך וגם ואדי דרעאה , ויורד מקרן מזרחית דרומית מערבה ופונה ויורד צפונה , ותוצאותיו לקצה לשון ים המלח הנובל ממזרח את לשון האדמה אל מזרעה היוצא בים הזה משפתו המזרחית (עין למעלה בדברינו על ים המלח) . מימיו לא רבים , ונצמתים באחרית ימי האביב .

מלבד הנחלים האלו יוכלו מי הארץ אשר מקדם ומנגב לים המלח דרך נחלים רבים אשר לא נזכרו פה , ומהם ואדי אל אשה אשר יש אומרים כי הוא נחל הערבים אשר הזכיר ישעיה במשאו על מואב (ט"ו) , ואדי פ'קרה היורד מקרן מערבית דרומית מזרחה צפונה ותוצאותיו בשפת ים המלח הדרומית .

ה . נחל קדרון . מעבר הים מערבה יבאו לתוכו מי נחל קדרון אשר מוצאו מצפון לירושלם , ועובר על פני ירושלם קדמה ויורד דרך גאות צרים ועמוקים מאד . מימיו נצמתים בימי הקיץ , אך בימי החורף הם שוטפים ופורצים מגדותיו ונגרים בשאון והמולה וגורפים בורטם העז רגבי אדמה וסלע מהחוף . על יד תוצאותיו לים המלח יקראו לו הערבים אל נאר .

ד.

ההרים.

הרי ארץ ישראל יחלקו לחמשה סעיפים, לסעיף הרי הלכנון. סעיף הרי נפתלי (הרי הגליל), סעיף הרי אפרים, סעיף הרי יהודה, וסעיף הרי עבר הירדן מזרחה, ונדבר עליהם אחד אחד.

א. הרי הלכנון. על פני גבול ארץ ישראל צפונה מתנשאים שני סעיפי הרים גבוהים וארוכים המקבילים איש לרעהו והולכים מקרן צפונית מזרחית נגבה מערבה. הסעיף האחד צופה פני הים והוא הר הלכנון (גבול לכנאן בערבית), והשם הזה נתן לו בגלל לבנת אדמתו (כי אדמתו אדמת גיר ושיד) ולבנת השלג המכסה תמיד את ראשי אמיריו הנבוהים. והסעיף השני צופה פני קדם, והוא אשר קראו לו היהודים הלכנון ממזרח השמש (יהושע י"ג ה'), וסופרי הנזונים קראו לו מול-הלכנון, והערבים קוראים לו אל שרקי, לאמר המזרחי, ובין שני סעיפי ההרים האלה בקעה גדולה עוברת, הרחבה בראשיתה צפונה והולכת הלך וצר נגבה, ושמה בקעת ארם.

מרחוק בים התיכון יראה האדם בקצה אופק השמים את שיא ראשי הרי הלכנון הגבוהים המתנשאים כהדר גאונם עד עבי שחקים וכוהר לבנת השלג אשר על ראשם ככתרת ימשכו אליהם כל עין, ובקרוב איש אל ירכתי ההרים האלה מים יראה בכל הצלע הזאת מעינות מים חיים נובעים מכל סלע, בכל עמק נחלים גזולים, ועדרות בקר וצאן על כל גבעה. שם מרחוק על גבעה גשאה ישקף כלבנת השלג מתוך ירק עצים רעננים; הלבנה הזאת היא לבנת כתי כפר אכרים היושבים במקום הזה, ומתחת דליות גפן סרחת מסודרות על גדר המדרגה. המדרגות האלה אשר תראינה עינינו הן שדי דגן, ושם מורי העצים המסודרים היוורדים מדרגות מדרגות כעמק הם כרמי זית (ההלים ע"ב י"ו). גם עצי יער תרבה וארו ברוש אלה וערמון מכסים את צלע ההר (ישעיה ב' י"ו) ומיני הצמח רבים ונחרדים, ופרחים גותני ריח טוב ממלאים

את האויר ריח ניחוח, ובעבור זה היה הלבנון למשל כפי היהודים (הושע י"ד ז') וגם דוד השולמית דמה את ריח שלמות אהובתו לריח הלבנון (שיר השירים ד' יא), ומשוררי הערכים אומרים להרים האלה כי ישאו את החרף על ראשיהם ועל כתפם האביב, בירכתיהם האסיף והקיץ ינוח לרגליהם.

אדמת ההרים היא אדמת שיד וגיר גם מעט אבן החול ואבן הבשן השחורה, והגבוהים בראשיהם הם צאנן, צפונה, חמשת אלפים ומאתים אמה מעל לפני הים; ננבה ג'בל כניסה, ארבעת אלפים ומאה ועשרים אמה; ננבה מערבה ג'בל ברוק, ארבעת אלפים ומאה וארבע עשרה אמה, ג'בל מכמל, צפונה מכירות ששת אלפים ומאה וארבע אמה; צ'הר (גב) אל קוציב ששת אלפים ומאה ועשרים אמה, וראש תמרין ששת אלפים וארבע מאות ועשרים אמה.

לא כִּיפֵי הרי הלבנון האלה יפי הרי הלבנון אשר ממזרח השמש. ראשיהם מכסים שלג גם בימי הקיץ בחדשי תמוז אב ואלול (ישיה י"ח י"ד), אך המראה אשר ראה האדם בהרי הלבנון ממבא השמש לא יראה בהרים האלה גם בצלעם המזרחית היפה מהצלע המערבית. גם אדמתם אדמת שיד ושכבות אבן הבשן תשכבנה על יד הצביה, וגי גדול (ואדי אל תים) יעבור במקום הזה ויבדיל בין ההרים אשר מצפון לגי ובין ההר הגדול אשר מנגב הגבוה מכל הרי הלבנון המזרחי. מהר הזה הוא הר חרמון, לאמר הר הקדש אשר לא יקרב אליו זר (כמו הרם לה'), כי על ההר הזה עבדו לפנים הכנענים את בעל אלהיהם ועל כן קראו לו גם בעל חרמון, ויש אומרים כי קראו לו חרמון בגלל שיא נכחו (חרם בערבית גם כמו גבה בעברית) כאשר קראו לו היהודים גם שיאון (רבים ד' מ"ח), והצידונים קראו לו לפנים שריון, והאמורי קראו לו שניר, והערבים קוראים לו היום ג'בל אל שיח, לאמר הר הַזְקֵן. הר השיבה, הר הראש, כי ירום כראש ומלך מעל לכל ההרים מסביב, ועטרת כסף לו מלמעלה השלג אשר על ראשו תמיד בסקים סתר מחמת השמש, ועל כן יקראו לו הערבים גם גבל

אל תלגי לאמר הר השלג, וגם היהודים קראו לו טור תלגא, (תרגום יהונתן דברים ג' ט') ואימוראה קרו לה טור תלגא דלא פסיק מניה תלגא לא בקייטא ולא בסיוטא). ארך ההר כמהלך שבע שעות והולך גם הוא מקרן דרומית מערבית צפונה מזרחה, ושלושה ראשים לו המתנשאים מעל לכל ההר כתבנית סגל אשר נקודתו התחתנה צופה פני הים, ובגלל שלשת הראשים האלה קראו לו גם הרמונים בלשון רבים. גבהם כחמשת אלפים ושלוש מאות אמה מעל לפני ים התיכון ורחוקים איש מרעהו כחמש מאות צעד. מיני הצמח רבים גם עליו, והגפן תתן פרי תפארה, ויש אשר העכר הגפן עד אלפים ושמונה מאות ושמונים אמה מעל לפני מי הים. עצים רבים ישאו ראשיהם השמימה והשקד יכסה כל צלעות ההר ימה, ועל כן יקראו לו הערבים גם בשם עקבת אל לוז (הר הלוז), וחיות השדה, הדוב והזאב והנמר והשועל מתהלכים בו לרוב.

ליפי המראה אשר יגלה לעיני האיש העומד על ראש ההר הזה אין ערוך, כי ראה יראה מלמטה כמעט כל הארץ הזאת אשר הביט עליה לפניו מרחוק האיש משה כראש הר הפסגה אשר בעבר הירדן מזרחה. מצפון תראינה עיניו את כל הבקעה הגדולה אשר בין שני סעיפי הרי הלכנון, וכל עמק דמשק הגדול והגנים הירוקים אשר מסביב להעיר הזאת, ומגב יראה את זרם מי הירדן ומי מרום וים כנרת, נגבה מערבה עמק יזרעאל הגליל ושמרון עד הר הכרמל ימה, וממזרח השמש המדבר וכל הרי גולן עד הרי מאב נגבה מזרחה.

ב. הרי נפתלי והגליל. מגב להר הרמון יחלו הרי נפתלי ההולכים מנהר ליטני נגבה מקבילים לירדן עד קצה ים כנרת, ושלחות יוצאות מהם גם נגבה מערבה לים התיכון. ההרים האלה ארוכים ורחבים ואדמתם אדמת גיר ושיד ויש גם אדמת אבן הבשן מעט. המדרון הצופה פני הירדן זקוף מאד, והמדרון אשר ממבא השמש הולך הלך וירד מעט מעט ואדמתו דשנה כי מים רבים ישקוה ויצמיחוהו עצי יער הרבה.

לרגלי הרי נפתלי משתרע נגבה עמק גדול ומתעמק הזה

ירום למעלה הר תבור ברום שיאו השמימה. הערבים קוראים
 להר הזה נִבְל מור ותבניתו כתבנית הכרי אשר בראשו מישור,
 ונבהו מעל לפני מי ים התיכון כאלף ומאה ושמונים אמה ומעל
 לעמק יזרעאל אשר לרגליו נגבה מערבה כשמונה מאות אמה,
 והמישור אשר בראשו כאלף ושש מאות אמה ארכו וכשמונה מאות
 רחבו. אדמתו כאדמת כל הרי גפתלי, לאמר אדמת גיר ושיד,
 ומערות רבות ארוכות וצרות בו, ועל צלעותיו יער עצי אלון
 למיניהו ועצי חרוב ועצי בטנים, ועוף כל כנף ישכנו בענפיהם.
 העמק מבדיל אותו מכל צד מכל ההרים מסביב, והדבר הזה
 מוסיף יפי וחקן על יפי תבניתו, וביפי חנו אשר אין ערוך לו הוא
 מתנשא מעל למצע הפרחים אשר לרגליו. כרסים מל נך כנביש
 על ירק עלה רענן, אשר יבצבץ ממנו עין תכלת השמים וקרני אור
 השמש (דברי שוברט ב' קע"ה). בכל ימי הקיץ בבקר תשכון על ראשו
 עננת ערפל ורק לעת חצהרים היא נפזרת לכל רוח, כי רוח חזק
 מנשב שם ביום, ובלילה שכבת המל חזקה מאד תכסה את ההר.
 בעמוד איש על קדקדו תראינה עיניו מראה אשר אין ערך ליפיו.
 מצפון יראה זהר לבנת השלג אשר על ראשי הר הרמון והרי הלכנון
 ועין מראה פני ים כנרת הנראה גם הוא מעט, ונגבה תכלת הרי
 אפרים ויהודה. צפונה מערבה רמות עכו וזרם מי הים (ביום אויר
 טהור) הנוציץ מרחוק כעין מראה זכוכית בפני השמש. לרגלי ההר
 כל עמק יזרעאל הגדול והיפה, ומזרחה נגבה הרי גולן ומישור
 חורן ובשן ונלעד המכסים בימי החתף שלג ובימי האביב ורק דשא,
 ובקצה השמים ירומו הרי מואב למעלה כקיר חומה בצורת.

מננב להר תבור מתנשא הר ארוך אחד אשר נבהו כאלף
 ומאה אמה מעל לפני ים התיכון, והערבים קוראים לו נִבְל צִאֵהוּ
 על שם אחד מקדושיהם הקבור פה, וסופרי הנגים קראו לו חרמון
 הקטון, כי חשבו לפנים שההר הזה הוא הר חרמון, יען תבור
 וחרמון נזכרים יחד (תהלים פ"ט י"ג), ועל כן חשבו שהר חרמון קרוב
 להר תבור. צלעותיו עומפות דשא יפה וגם שדות נעבדים. בראשו
 אדמת אבן הבשן, והמראה למטה יפה מאד.

מנגב להר ציאהי משתרע עמק ומנגב להעמק הזה מתנשאים
הרי גלבוע ההולכים מקרן צפונית מערבית נגבה מזרחה . הערבים
קוראים להם ג'בל פוקעה , לאמר הר העליון , וארכם כשלוש
פרסאות ורבע הפרסה ורחבם הבינוני כשתי פרסאות , ונבחהם
מעל לפני הים כאלף וארבעים אמה . אדמתם אדמת שיר ויש
גם אדמת אבן הכשן, ומראה האדמה אדום וטובת לעבודה , וכל
מקום אשר שלח האדם את מחרשתו ואת אֶתו היא עושפת בר ,
אך מקומות כאלה מעטים וכל ההר יעלה שיחים ודשא ורתם
למיניהם . גם ראשי ההרים האלה לא יפים הם ולא ימשכו אליהם
עין האדם ביפי מראיהם . לא ירומו למעלה בגאון כראשי הר
החרמון ולא ידמו לופי ראש הר תבור בתבניתם, אבל , על כמותיהם
נפל חלל צבי ישראל , עליהם נגעל מגן גבורים , מגן שאול ויהונתן
בהלחמם לעמם עם הפלשתים , וקמם הזכרון הזה ישפוך על ההרים
האלה כמו רוח חן ושטמותם כמעט תרב חנם כי הזכיר תזכיר את
דברי הקינה הנפלאה אשר קונן דוד על מות המלך ובנו לאמר :
הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליכם ושדי תרומות (שמואל ב' א') .
ג . הרי אפרים ושמרון . העמקים ההולכים מנגב להרי נפתלי
מבדילים בין ההרים האלה ובין הרי אפרים ושמרון הנקראים גם
הרי ישראל (יהושע י"א כ"א) וההולכים נגבה ומתאחדים עם הרי
יהודה , כי כל גבול לא שתה הטבע בין ההרים אשר נפלו לחבל
לאפרים ובין ההרים אשר יהודה ורש אותם . אך אם נבול ביניהם
אין , הגה יבדלו בתבניתם ובמראם , כי הרי אפרים יפי תאר ,
ראשיהם רבים ושונים , על צלעותיהם ירק עצי יער ועמקים
ארוכים ודשנים יעברו בהם אשר כקרבם להרי יהודה כן ילכו הלך
וצר וכן ישחת מראם .
מההרים האלה ההולכים נגבה יוצאת שלחה צפונה מערבה
והולכת עד ים התיכון , ושמת הר הכרמל הכולט משפת הים
בשן סלע ונראה מרחוק (ישיה מ"ו י"ה) . ארך כל ההר כחמש
פרסאות וחצי וכשתי פרסאות רחבו , וראשו הצפוני נבוה מיתר
ראשית , כאלף ושתי מאות אמה מעל לפני הים . אדמתו כאדמת

רוב הרי ארץ ישראל אדמת שיד וגיר, ועל כן מערות רבות וארוכות בו לרוב, ובחן חצובים פתחים וחלונים ומזות למשכב, אך דרך פתחי המערות לא יוכל לבא כי אם איש אחד כי צדים הם, והמערות תלכנה אחרי כן דרך עקלתון אשר לא על נקלה ימצא האיש היושב בהן, ועל כן היו תמיד למקום מפלט לאנשים להחבא בהן מאויב (עמוס' א'). צלעות החר דשנות ופוריות, ומראשית ימי האביב תעטופנה דשא ופרחים: נותני ריח, אשר ברבים מהם ישתמשו הרופאים למעשה הרפואות, ומבועי מים רבים יקרו מים חיים בכל החר והשקו את האדמה והפרוה, והצמיחו עצי יער הרבה ועצי אלון והרם למיניהם וחציר למרעה המקנה ועל כן קראו להר הזה כרמל, לאמר מקום כרמים, כי היה כלו מכסה כרמים וגם היום כרמי זית הרבה בצלעות החר הזה ימה, ובגלל החר צמחו היה הכרמל תמיד למשל בפי הנביאים.

בקצה הרי אפרים נגבה מתנשאים שני ההרים הגדולים אשר עליהם שמעו בני ישראל בראשית באם לארץ את הברכה ואת הקללה הכתובות בספר תורת משה (דברים י"א כ"ט). שם האחד צפונה עי בל כאלף ושמונה מאות וארבעים ושמונה אמה מעל לפני הים, והוא סלע זקוף וחלק אשר אין עליו כל צמח וכל דשא, והשני נגבה גריוזים, כאלף ושבע מאות ושבעים אמה מעל פני הים. אדמת החר הזה אדמת גיר וטובה לעבודה, אך עתה לא תעבד כאשר נעבדה לפני, ורק עצי יער מעטים מכסים את צלעותיו הערומות. על ראשו מישור ההולך מצפון נגבה, ומשם יראה האדם מראה יפה מסביב, כי בכל אשר תבטנה עיניו יראה חרים נבוהים נושאים ראשיהם השמימה, ממזרח הרי הגלעד, ולבנת הר הרמון יראה סכעד להר עיבל מצפון, וביום שמש יראה גם את הר הכרמל והעמק עד הים.

ד. הרי יהודה. מהרי אפרים מסתעפים הרי יהודה התולכים מצפון נגבה ועוברים את כל נגב ארץ ישראל עד באך מדבר פארן (אל תיה) ומקדם לירושלם עד מנגב לים המלח, ובגלל ההרים האלה מראה חבל הארץ הזה הוא כמראה ארץ רמה אחת אשר

גהלים וגאות רבים וצרים יעברו בה לארכה ולרחבה, וגבה הבינוני הוא כאלף וחמש מאות אמה מעל לפני מי הים. מדרון ההרים האלה חצופה פני ים התיכון יורד לאט לאט ומדרונם הצופה קדמה והיורד לים המלח זקוף מאד כמו קיר נצב, ומעבר מזה ומעבר מזה צלעות ההרים האלה חלקות וערומות מכל צמה ומכל עץ, ורק אדמת צחיח סלע אשר תבנית מדרגות מדרגות לו יראה עתה האדם בכל הארץ הזאת אשר לפנים היתה גם היא דשנה ופוריה ונעבדה כלה ונפניה וכרמי זיתיה היו לתהלה ולברכה, כי לא חשכו היהודים יושביה לפנים כל עמל ועבודה להרכות תבואת אדמת ארצם, ויעדרו את ההרים ויבנו בהם מדרגות מדרגות ויפועו בהן נפנים ועצי זית הנותנים פרי ברכה באדמת גיר וחול. אבל גם היום אדמת ההרים האלה טובה לעבודת הגפן והזית והתאנה מאד ורק לעין בן ארצות המערב אשר הסכין למראה אדמתו השחורה תראה האדמה הזאת כמו לא תסכון לכל דבר (דברי נימאן בספרו על ירושלים). הידועים כהרי יהודה הם הר הזיתים והפוריה אשר יזכרו בספר הזה בדברינו על ירושלים.

ה. הרי עבר הירדן מזרחה. מהר הרמון יוצאות גובה שתי שלחות הרים, אשר האחת מתן הולכת וגובלות את כל חוף הירדן, וחשנית ההולכת גם היא גובה תפנה מעט מזרחה ותלך כדרך שבע פרסאות וחצי עד באך תל הפרש, משש פרסאות צפונה מזרחה מים כנרת. אדמת שלחת ההרים הזאת חשנית, אשר הערבים קוראים לה ג'בל הש, היא אדמת אבן הבשן, וכלה הר גבנונים ותלים שחורים וגבוהים, ולרגליהם מותרע מישור רם וגדול ההולך מזרחה עד הרי חורן, אשר ארכם כעשר פרסאות. ונגבה עד הרי גלעד ההולכים הלך וגבה מנהר ירמוך צפונה ועד היבק נגבה ועד העיר אל צ'לת, כההרים האלה לא תראה כמעט אבן הבשן, ואדמתם אדמת גיר כאדמת הרי עבר הירדן ימה, והגבוהים בהם הם הרי עגלים (עגלון בערבית) והר קמקס והר הושע, (הערבים אומרים כי הושע הנכוא קבור בהר הזה), הגראים מרחוק במקומות רבים בארץ ישראל כגלל גבהם, כי

גבה הרי ענלים כארבעת אלפים אמה מפני ים התיכון ובכל הרי עבר הירדן מזרחה אין כמהם ליפי בגלל ירק עצי יערם, וגבה הר הושע הוא כשני אלפים ומאה אמה מפני ים התיכון, ומראשו יראה האדם את ערבת הירדן המשתרעת מרחוק כמצע ומי הירדן יראה כמו קו לבן ודק העובר את המצע לארכו, מים יראה את הר עיבל והר גריזים, ואת התבור ואת הרי ים כנרת וגם את הר החרמון יראה מצפון.

מנחל יבק ילכו ההרים הלך ורחב הנגבה אך לפני קרכם לקצה ים המלח הצפוני יצרו שנית וישתרעו משם לארך חף הים הזה עד נחל ארנון ונגבה דרך העמק ההולך מהנחל הזה עד נחל זרד, ומשם יחלו הרי שעיר. לכל ההרים האלה הגובלים את ים המלח מקדם והיורדים אליו כקר נצב קראו היהודים לפנים הר העברים אשר על אחד טראשיהם, על הר נבו, עלה משה לפני מותו לראות מרחוק את הארץ אשר אמר להנחיל את עמו ואשר נגזר עליו לבלתי יבא הוא בה. אבל עד היום עוד לא נודע לנכון מקום ההר הזה ומה שמו עתה, ורק שנים מחוקרי הארץ החדשים (סולסי וִיִּטְרִסְטֵרֶם) מצאו הר אחד אשר יש לחשוב שהוא הר נבו. ההר הזה הוא כחמש פרסאות וחצי הפרסה מזרחה מקצה ים המלח הצפוני, וגבהו כאלף וחמש מאות ועשרים ושמונה אמה מעל לפני מי ים התיכון, והערבים קוראים לו גִּיבֵל גִּבְעָה. מרגלי ההר נגבה גובע מעין אשר הערבים קוראים לו עין מושה לאמר מעין משה, ובעמוד איש על ראש ההר תראינה עיניו את הארץ אשר מעבר הירדן ימה מהר חברון ועד הרי נפתלי, ומננב יראה את ים המלח וכל ערבת הירדן צפונה וגם את הכרמל ואת הר חרמון אשר בהרי הלכנון.

מנחל זרד ונגבה יגבהו ההרים שנית וילכו הנגבה דרך ארבעה ימים, עד באך לשון ים אילת (הלשון המזרחית היוצאת מים סוף). הערבים קוראים להם גִּיבֵל, והיהודים קראו להם הרי שעיר. בראשיתם צפונה הם סלעי חול וראשיהם שונים ונפלאים אחד ממשנהו בתבניתם, ואחר נגבה תהל אדמת גיר, ובקעות

ונחלים צרים נוזרים אותם לגזרים רבים. צלעותיהם הלקות וערומות מכל צמח ומראה שממון וקדרות להם מרחוק הרומה עצב נורא על כל איש המביט אליהם, אך אחד מראשי ההרים האלה המתנשא ברום שיאו מעל לההרים אשר סביב לו כציון נצב לעוברי אורח מושך אליו את לב כל עובר בשימון הזה, כי עוד בימי קדם האמינו היהודים אשר החר הזה הוא הר קבורת אהרן, ועל כן נקרא שמו גם עתה הור, ועל אחד מראשי אמוריו הנכונה מעל לפני מי ים התיכון כאלפים ושש מאות וששים אמה יש קבר אשר הערבים קוראים לו קבר הרון (קבר אהרן) וקדוש הוא בעיניהם ורבים מהם יבאו אליו להתפלל עליו. הבנין אשר על הקבר הזה הוא בנין חדש כתבנית בניני קברות המושלימים אך שרידי עמודים ישנים נראים בקיר, וכתבות רבות בו בכתב עברי וערבי אשר חרתו לזכרון הכאים להתפלל במקום קבר הכהן הגדול הזה.

ה.

העמקים והבקעות והמדברות.

כלכת הרי הארץ הזאת הגדולים מצפון נגבה כן ילכו העמקים הגדולים המבדילים בין ההרים האלה גם הם מצפון נגבה, והעמקים הקטנים המבדילים בין שלחות ההרים ההולכות מערבה ומזרחה ילכו גם הם ממזרח השמש מערבה וממערב מזרחה, עדי פנשם בעמקים הגדולים ההולכים מצפון נגבה והיו יחד לזוויות מהן נצבות ומהן תדות.

העמק אשר מים לההרים האלה הוא ארץ שפלה ההולכת מצפון נגבה לארך כל החוף, ואל העמק הזה יבאו כל הנחלים וזרמי המים היורדים ממדרון ההרים האלה הצופה פני הים, ועמק שני גדול ספלג את ההרים בתוך ועובר גם הוא מצפון נגבה והוא ערבת הירדן, אשר אליה יבאו כל המים היורדים ממדרון ההרים מזה הצופה קדמה וממדרון ההרים מזה הצופה ימה, ומקדם תגבול ארץ מישור את ההרים ההולכת עד מדבר ערב, ומנגב מדבר אדום ומדבר פארן ההולכים נגבה עד לשון ים אילת.

א. עמק ארץ החוף (השרון והשפלה). רחב העמק הזה בין שפת הים ובין רגלי ההרים המתנשאים מקדם להעמק לא אחד בכל מקום. כי יש אשר ירחב העמק וישתרע הרבה קדמה ויש אשר יצר והיה לרצועת ארץ צרה מאד, ויש אשר שלחות ההרים תפסקנה את העמק ותלכנה מערבה ותצאנה משפת הים ותבלטנה ממנה בקרנים, ויש אשר יפרצו המים בשפת הים ועשו בו מפרצים אך המפרצים האלה כמעט לא יסכנו למעמד אניות גדולות, כי לא עמוקים הם, ורק במלאכה יוכל האדם להכשירם לחיות מכואות בטוחים לאניות.

טצידון ועד נהר ליטני העמק הולך הלך וצר ומשם ונגבה הוא הולך הלך ורחב עד צור אשר שם רחבו כשתי פרסאות, ומשם ילך שנית הלך וצר הנגבה כדרך ארבע פרסאות עד ראש הלבן (ראש אל אביץ). במקום הזה יחדל העמק כי שלחות ההרים מניעות פה עד שפת הים והולכות הנגבה דרך שתי פרסאות וחצי הפרסה עד ראש הנקרה (ראש אל נאקורה) ומשם יחל העמק שנית וירחב מעט מעט וילך הנגבה דרך שבע פרסאות וחצי עד רגלי הר הכרמל. רחב העמק הזה הבינוני כשתי פרסאות ואדמתו דומה לאדמת מיט השחור אשר במצרים וטובה לעבודה, וכימי האביב אחרי הגשמים אשר השקוהו כלו, יעלה שיה שדה ודשא וכל צמח. הר הכרמל מפסיק שנית את העמק, אך מרגלי ההר הזה נגבה ילך כדרך ארבעים פרסה עד נחל מצרים עמק גדול אחד הצר מאד בראשיתו צפונה, אבל מעט מעט יסיג העמק את ההרים הלוחצים אותו ויהדפם לאחור מורחה וירחב כשתי פרסאות. נבעות חול קטנות עוברות על פניו כה וכה וסוגרות הדרך על זרמי המים היורדים הומה, ורק במקומות מעטים יצליחו המים האלה לפלג להם תעלה, ובכל מקום אשר לא הצליחו המים לחפור להם נחל נבעות תעצורנה הנבעות האלה המקבילות לשפת הים בעד המים ונקוו המים במקום אחד והיו לבצות (כמו ממזרה השמש מקסררה) והשחיתו את האדמה ואת האוויר, אך אם תחפרנה תעלות דרך נבעות החול תרפא האדמה והיתה כאדמת העמק הזה בכל מקום

אשר המים יוצאים הימה, הטובה לעבודה וגם לפרעה בקר וצאן. לחצי העמק הזה צפונה קראו היהודים שרון ולחציו נגבה קראו שפלה, ויהי למשל בפייהם בגלל הדר יפון (ישעיה ל"ה ב' הדר הכרמל והשרון ושם ס' ה' ויהי השרון לנזח צאן), ובתלמוד הללו את יין השרון (נדה ב' ו').

ב. עמק זבולן וציפורי. העמק הזה הוא מקדם לעמק עכו והוא גדול ויפה מאד, ואדמתו אדמת חמר וחול דשנה ופוריה אף כי יש בה גם אדמת אבן הכשן, וממזרח השמש יבאו בעמק הזה ההרים ויחצו אותו לשני לשונות, האחד צפונה הוא אשר יקראו לו הערבים אל בטוף, ולפנים נקרא עמק זבולן, והשני נגבה הוא עמק העיר ציפורי, וארך הלשונות האלה כפרסה ורבע וכחצי הפרסה רחבם. מההרים הסוככים את העמק מסביב יורדים מים רכים ומעינות יוצאים מהאדמה ומשקים אותה לרויה, ועל כן תצמיח אדמת העמק הזה צמח נהדר מאד ופרחים לאלפים, גם אם לא תגע בה יד האדם לפתחה ולשרד אותה, ובכל מקום אשר תעבד תתן תנובת שדה טובה מאד. אך חצי לשון עמק זבולן קדמה לא יצלה עתה לעבודה כי היה יהיה בימי הנשמים תמיד לים, כי הרים נבוחים גובלים את העמק הזה מקדם וכל נחל לא יבקיע ביניהם, ועל כן לא יוכלו המים לרדת ונשארים בעמק הזה כל ימי החורף, ורק אם יחפרו בעמק פלגים ותעלות תרפא החלקה הזאת.

ג. עמק יזרעאל. אשר הערבים קוראים לו היום סרגי אבן עמיר, לאמר מרעה בן עמיר, הוא העמק הגדול והיפה אשר היהודים קראו לו לפנים גם בקעת מגדו (יה"ב ל"ה כ"ב, זכריה י"ב י"א) על שם העיר הזאת (היום לגיון) אשר היתה בעמק הזה. וגם עמק הגדול (ספר המקבים הראשון י"ב ס"ט), המשתרע בין הר תבור והרי גלבוע הנובלים אותו מקדם ובין הרי הכרמל הנובלים אותו מים ובין הרי אפרים הסוגרים עליו מנגב, ותבנית משלש לו, אשר צלעו הארוכה הולכת מעין ננים (גניון) צפונה מערבה דרך שבע פרסאות וחצי, וצלעו הקצרה המזרחית הולכת גם היא מעין ננים צפונה מזרחה כדרך שבע פרסאות ולשונות יוצאים

ממנו מורחה וננכה אל תוך ההרים, ואחד הלשונות ילך ויעבור בין הר ציאתי צפונה והרי גלבע ננכה ועבר מורחה דרך נחל בית שאן והתאחד עם ערבת הירדן, וצפונה מערבה בין הרי נפתלי וחר הכרמל ילך העמק הזה ויתאחד עם עמק החוף אשר אצל חיפה דרך נחל קישון אשר ראשיתו בעמק יזרעאל. פני העמק הזה הרמים מעל לפני ים התיכון כמאה וששים אמה לא ישרים כפני שמה ישר, כי בחציו מערבה פני העמק נומים ויורדים מעט הימה ובחציו קדמה תעברנה גבעות ותלים על פניו, כמו צבתה האדמה מתחת או עלתה אבעכועות, ועל כן מראה פני העמק במקום הזה כפני הים בהגשא משכריו, ויש אשר יקוו המים בנאות אשר בין הגבעות והיו לבצות מי רפש, והשחיתו את האויר. אך האדמה דשנה מאד מאד בכל העמק כי על אדמת החמר והחול ואבן הבשן אשר מתחת שוככת שכבת אדמת טיט שחור אשר עביה כשתי אמות, ועל כן אדמת העמק הזה פריה גם עתה אף כי הוא עוד שמם מאין יושב, ואם עבד תעבד כלה ומצא דגנה לכל ארץ הגליל, גם אם ירבו יושביה כאשר היו לפנים (דברי מוריון הצרפתי), וגם עתה אשר לא יעבד כלו יתן תגובה הרבה, ואם יביט אליו אדם בימי מאביב פראשי ההרים הסובבים אותו יראה לפניו את השדות העוטפים בר כמו ים ירוק ואם נשב רוח וראה כמו גלים עוברים על פני ים השבלים הזה, ובמקום אשר לא היתה בו יד האדם יעלה העמק דשא עשב יפח וטוב למרעה צאן ובקר ורעו עליו הבדוים את עדרי מקניהם, ובתוכם ירעו גם הצבי וכל חית שדה.

העמק הזה, בגלל גדלו, היה פעמים רבות לשדה מלחמה לצבאות גוים עצומים אשר התנגחו פה יחד. פה סלו דבורה וברק את נבורי סיסרא שר צבא יבין ונחל קישון העובר דרך העמק הזה גרף את חלליהם וישאם הימה (שופטים ד') וגדעון עם שלש מאות האישי המלקקים אשר לא כרעו על ברכיהם לשתות מהנחל הכו במקום הזה את מדין ואת עמלק ואת בני קדם (שם ו' ל"ג). פה גבר אחאב על בן הדד אשר חשב כי רק אלהי הרים אלהי ישראל

ולא אלהי עמקים (מלכים א' כ' כ"ה) וחיל יאשיהו מלך היהודים אשר הלך לעוזר למלך אשור ננפו בעמק הזה לפני פרעה נבו ויאשיהו נגף וימת . בעמק הזה הראו היהודים את גבורת ידם ואהבתם לארצם כהלחמם עם נכיינאום ואספסיאנום שרי צבאות רומא , והנוצרים והמושלימים התנחלו פה פעמים מספר , עד אשר נבר חצי הסתר על הצלב . ועל כן היה העמק הזה למשל כפי אחד הנביאים לאמר : והיה ביום ההוא ושברתי את קשת ישראל בעמק יזרעאל .

ד . עמק שכם ומחנה . שני העמקים האלה הם באמת רק עמק אחד ההולך בראשנה ממערב למזרח בין הרי עיבל וגרזים הגובלים אותו מצפון ומנגב , והוא עמק שכם (בערבית נבלוש) אשר מים רבים משקים אותו עד כי היה למשל כפי הערבים לאמר : שלש מאות וששים וחמשה מעינות מים נובעים מאדמת העמק הזה ומשקים אותה ומפרים אותה , ואחרי כן פונה העמק צפונה ונגבה , ולהלשון הפונה נגבה יקראו הערבים אל מחנה , וארכו כשלוש פרסאות וגם אדמתו פריה מאד , ובמקומות רבים יראה העובר בתוכו שדות רחבי ידים עוטפים בר יפה המשמח עיני האדם , אך כל עץ כמעט אין בכל העמק ומספר יושביו מעט . והלשון הפונה צפונה עובר דרך נחל צר ומתאחד עם עמק שני גדול אשר מנגב להעיר תרצה (תלוזה בערבית) אשר בו ראשית נחל פריע (הנזכר למעלה במספר הנחלים היוצאים להירדן) העובר ומשקה במימיו הרבים והעצומים בקעה צרה אבל פריה ויפה מאד ההולכת נגבה מזרחה לבקעת הירדן . הבקעה הזאת היא אחת הבקעות היפות בארץ ישראל , כי מימיה רבים ויפים מאד מאד , ורובנון העיד כי גם עמק שכם לא ישוה במימיו להבקעה הזאת (מסע רובנון ושמיר בארץ ישראל שצ"ח) . ונחל פריע עובר את כל הבקעה בתוך יער עצי דפלה אשר ינאו על שפתו מזה ומזה . בכל מקום אשר תעבד הבקעה הזאת תצמיח האדמה חטה רבה וטובה , והמקום אשר לא יעבד יעלה דשא וחציר ויהיה למרעה להכרדים הגוסעים בבקעה הזאת בעדריהם , ותחת ערים וכפרים יראה

העובר בכל העמק רק אהלי רועים, כי שממה הארץ הזאת מאין יושב.

ה. עמק מי מרום (עמק בית רחוב). משפת מי מרום הצפונית משתרע עמק גדול אשר ארכו מנגב צפונה כחמש פרסאות וחצי ורחבו כשתי פרסאות, והערבים קוראים לו ארץ אל חולה כשם אשר הם קוראים למי מרום הנובלים את העמק מנגב. כל העמק הזה הוא ארץ מישור ובתוך ירום מאדמתו תל הקצין (תל אל קאצין) אשר נבחו בקרן צפונית מזרחית כשתים ועשרים אמה ובקרנו הדרומית כארבע והמישים אמה, ומים רבים נובעים מצלע התל הזה המערבית ונקיים במקוה אחד ואחר הם יוצאים משם לנחל לדרן ויורדים הנגבה עד המקום אשר מתאחדים שם שלשת מקורי הירדן העוברים וממשקים במימיהם הרבים והזכים את כל הארץ הזאת עד באם לתוך מי מרום. התל הזה אשר עליו בנו לפנינו אנשי דן את העיר דן (שופטים י"ח כ"ה—כ"ט) אשר היתה גבול ארץ ישראל הצפונית מבדיל בין אדמת העמק אשר מצפון להתל ובין אדמת העמק אשר מנגב, כי התל וכל האדמה ממנו צפונה היא אדמת אבן הבשן ומתהל ונגבה תהל אדמת שיד, ועל פני האדמה שכבת מיט אשר השקיעו עליה מי הנשמים הרבים בכל שנה ושנה, ושכבת המיט הזאת דשנה מאד כאדמה אשר מסביב להיאור במצרים, ועל כן רבה תנובת אדמת העמק הזה מאד למיניה, וחמה ושעורה וזורה (צהובה ולבנה) ושמשמים וארו (אדום) נותנים יכול טוב מאד וכל מיני צמח צומחים מהאדמה בעמל מעט, ומצע אלפי פרחים טכסה את פני העמק היפה הזה ונהילי דבורים תעפנה מפרה לפרח למין מתקן למען תת להאדם את מתק דבשן, ומעיני מים חיים זכים נובעים מהאדמה במקומות רבים, והגדול והיפה בהם הוא עין אל מלחה הנובע מהאדמה ממבועים רבים ונחל יפה רב המים ורב הדגה יוצא מהם ויורד מזרחה ויוצא למי מרום. ואת טבע העמק הזה אשר אמר עליו אחד מתרי הארץ (טומסון האמריקני בספרו The Land and the Book דף רכ"ה) כי אין ערוך לו ביפי, ואנשי דן אשר נשלחו לרגל את הארץ

הזאת השיבו גם הם לאחיהם כי טובה היא מאד, ארץ רחבת ידים מקום אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ (שופטים י"ח ט'—י'). אפס כי ידע ידע העם אשר ישב בארץ הזאת לפנים וגם היהודים אשר כבשוה אחרי כן להפוך תעלות ולעשות באדמה פלגים יבלי מים ותחי כל אדמת העמק הגדול הזה יבשה וטובה לעבודה, אך עתה המקום שמם כי מספר יושביו מצער הוא, ורבים בדוים נוסעים בעדרי צאן ובקר ורֵאָמִים ולעבודת האדמה לא ישימו לבם, ותעזב הארץ, ויהי חצי העמק נגבה מרוב המים לבצה אחת גדולה מאד המלאה קנים רבים אשר הם כחומה למי מרום לבלתי תת לאדם לקרב אליהם מצפון ותחי הבצה הזאת נוה לחיתי טרף, וההבל העולה ממנה משחית את האויר החם מאד בעמק הזה, אבל בכסף ועמל מעט תרפא אדמת הבצה ושבה ותיתה טובה מאד ומקום אשר אין בו מחסור כל דבר כאשר היתה לפנים.

העמק אשר מים למי מרום נקרא בפי הערבים ארץ אל חַיִּים (לאמר ארץ החמה) וגם הוא דשן מאד ויפה, והאויר בו טוב וגם הוא שמם מאין יושב כעמק הגדול אשר מצפון להים הזה.

ו. שפלה גניסר, על שפת ים כנרת המערבית קרוב לקצהו הצפוני, וארכה רק כפרסה וחצי וכחצי הפרסה רחבה, והערבים קוראים לה חיום אל עיוור, לאמר השפלה הקטנה, להבדילה מערבת הירדן הנקראת בערבית אל עיוור, לאמר השפלה. אדמתה אדמת טיט שחור דשנה מאד מאד ומעינות רבים ונחלי מים משקים אותה ומפירים את העמק הזה אשר היה לפניו כגן עדן הארץ, כי כל עצי פרי נתנו בה פרי תפארה, כעץ האנוז אשר רק אויר קר יפרהו וכעץ התמר העושה פרי רק בארץ חמה, כמו חפצה המכוע להראות במקום הזה את כחה ואת עצם ידה כי די עז לה להצמיח פריי ארצות החם וארצות הקרה במקום אחד, ועל כן מלאה הארץ הזאת לפניו אדם כולק ויעבדה ויטעו בה עץ כל פרי וישבעו מטובה ויאכלו ענבים ותאנים עשרה חדשים בשנה (דברי יוספוס פלוואוס בספר מלחמות היהודים, חרגום שולמן ספר רביעי, ג' ח')

ואם תעבד השפלה הזאת ותזרע כלה ותנמט והיתה גם עתה ארץ ברכה כי היא שקועה ועמוקה ומוג אוירה כמוג האויר בארץ מצרים והר חרמון מרחוק ישלה לה מעט מצנת השלג אשר על ראשו , ומעיני המים אשר הקרה האדמה בימי יוסיפוס פלויאוס עוד לא שבתו ומי המעין העגול (עין אל מדוירה בערבית) גובעים גם היום בכה מבין חרשת עצי דפלה ועוברים דרך כל השפלה להשקות אותה , ועל כן ארץ השפלה הזאת גם עתה למשל כפי הערבים יושבי הארץ מסכיב כגלל תנוכתה הרבה ובגלל מקומות המרעה הרבים והטובים ובגלל שדותיה היפים העוטפים בר נחמד למראה וארו זירק בכל מקום אשר תעבד האדמה , אך אדם כמעט אין גם בכל השפלה הזאת ועוובה ושממה גם היא מאין יושב בה .

ז . שפלת אל בטיחה . בקצה ים כנרת המזרחי צפונה , מעבר הירדן מזרחת , משתרעת שפלה אשר ארכה כמהלך שעה ורחבה כמהלך שעה , ואדמתה אדמת חמר ומימיה רבים , כי מלבד הירדן עוברים דרך השפלה הזאת עוד שלשה נחלים המשקים אותה . השפלה הזאת דומה בתבניתה ובמוג אוירה ובתבואת אדמתה לשפלת גניסר , ויש אומרים כי אדמתה עוד דשנה מאדמת השפלה אשר על שפת ים כנרת המערבית , וחמה ושעורה ודחן ודורה וארו נותנים בה יבול למכביר , וקשואיה ודלועיה רבים מאד וגמכרים בדמשק , כי השפלה הזאת מבכרת את הקשואים והדלועים שלשה שבועות לפני בכוריהם בגני העיר ההיא . גם מקומות למרעה טובים בה , והכדוים רועים בהם את עדרי צאנם ובקרים וגם עדרי ראמים הרבה כראמים אשר להכדוים בעמק מי מרום .

ח . העיבה . להעמק הגדול אשר בין ים כנרת ובין ים המלח אשר בתוך דרך נחל עמוק עוברים מי הירדן קראו היהודים הערבה (והושע י"א ב' , י"ב ג') וגם כבר הירדן (בראשית י"ג' , דה"ב' ד' י"ז) והערבים קוראים לו אל עזר , לאמר השקע , כי שקוע הוא עמוק עמוק בין ההרים הגובלים אותו מקדם ומים והולך הלך

ושקע הלך ורחב מצפון נגבה עד מקום יריחו אשר שם פני אדמת העמק הזה כחמש מאות וששים אמה מתחת לפני מי ים התיכון ורחב העמק במקום הזה משני עברי הירדן יחד כחמש פרסאות וחצי הפרסה .

מאדמת העמק תרמנה נבעות קמנות רבות וכשמנה פרסאות מים המלה צפונה מתנשא מעל להעמק הר סרמבה אשר דמות קרן לו והערבים קוראים להר הזה קרן סרמבה , ושיא גבהו מפני אדמת העמק כאלף ומאתים אמה ומעל לפני מי ים התיכון כשש מאות ועשרים אמה . הקרן הזאת אשר שיא ראשה נראה מרחוק (ועל כן נבחרה לפנים להשיא עליה אחרי הר הוייתים משואות האש להודיע את עת מלדי הלכנה , ראש השנה פרק כ' משנה ד') מחלקת את הערבה לשתים . מצפון להקרן אדמת הערבה כלה משקה ממעינות מים הרבים הנובעים בכל מקום ומדשנים אותה ומצמיחים ממנה דשא עשב הרבה מאד גם בכל מקום אשר לא תעבד , ובמקום אשר היתה בה יד האדם לפתחה ולשרדה היא נותנת וכול טוב מאד לעובדיה . גמח בית שאן רחב הערבה כשתי פרסאות והאדמה טובה כאדמת עמק יזרעאל ובגלל האוויר החם מאד בערבה , כי עמוקה היא מאד , תמחר הקמה להבשיל את דגנה , ועל כן הקציר במקום הזה לפני עת הקציר בעמק יזרעאל הגבוה ממנה כארבע מאות אמה .

מנגב לקרן סרמבה טבע הערבה אחרת היא , כי המים מעמים בה והאדמה צמאה ולא תצמיח צמח בלתי אם במקום אשר מעין מים גדול נובע מרגלי ההרים לחשקות אותה לרויה , אבל במקום מים כזה האדמה נותנת כחה גם פה ומצמחת כל צמחי ארצות החם למיניהם , ולפנים בשבת היהודים בארץ הזאת ולא חשבו מאדמתה כל עמל וכל עבודה היתה ערבת יריחו לכן עדן הארץ בתמריה הרבים והטובים מאד אשר על שמם קראו ליריחו עיר התמרים וכבשם נניה הטוב אשר כמוהו לא היה בכל הארץ , אשר לא מצא כמוהו אלכסנדר המקדוני בכל הארצות אשר כבש , וגם פמפיואוס בחר רק בו להיות לו לאות תפארה בשוכו ממלחמתו את היהודים . אך עתה שמם גם הכנר הזה

מאין יושב, אין עוד תמרים והבשם אבד, ולא נשאר זכר ליפי המקום הזה ולכה אדמתו לפנים בלתי אם בעצי הזכום הגדלים פה הרבה מאד ובעצי הנבק ועוד עצים אחרים אשר רבים מהם גדלים רק בארץ הודו (רימר, מדע הארץ חלק י"ה הק"ה) ובעבודה ועמל ויגיע כפים יהפך הככר הזה והיה שנית לארץ מברכת כאשר היתה לפנים, אם יחפור בו האדם תעלות יבלי מים ממעין אלישע ומנחל כרות ומנחל דוק ומהירדן, והרים את המים במכונות אשר תעבודנה בכח מי הנהלים, ויכלה את ערבת הירדן לבדה לשאת חמשים רבוא יושבים (דברי נמוסון בספרו The Land and the Book הרכ"א).

שקע העמק הזה אשר אין בכל הארץ משלו (דברי אלכסנדר טהובלד) נהיה עוד לפני הימים אשר בא זכרונם בדברי ימי האדם מרעש גדול אשר בקע את הככר הזה לארכו, ומי הירדן נגרו אז הננבה ללכת לים המלח ויחפרו להם למרצתם תעלה בתוך, ויער קנים וכל עץ עלה על שפת הנהר מזה ומזה ויהי לנאון הירדן אשר היה למשל בפי הנביאים (ירמיה י"א ג', י"ב ה') ובספר הקנים התחבאו לפנים חיתי מרף רבים ובתוכם גם מלך החיות אשר בזעמו היה גם הוא למשל בפי הנביא הענתותי (שם מ"ט י"ט).

בעבר הירדן מורחה כמעט לא נמצא עמקים עמוקים וארץ שפלה כמו בעבר הירדן ימה זולתי ערבת הירדן, אך מישורים רמים וגדולים פה הרבה מאד אשר אדמתם טובה לעבודה ואוירם הקר מאויר עבר הירדן מערבה טוב מאד לשלום האדם.
הראשון במישורים האלה הוא מישור

ט. ארץ הבשן והארגוב, ההולך מרגלי הר הרמון ננבה עד נחל ירמוך, ויבל הש עובר בו לארכו כמהלך שש פרסאות, ומשם וננבה המישור שוה. האדמה שחורה וקדמה היא אדמדמת כחמר, ולפנים היתה הארץ מהוללת בגלל מקומות המרעה הטובים אשר היו בה ופרות הבשן בריאות הבשר היו למשל בפי הנביאים, וגם אלוני הארץ הזאת היו למשל בפי היהודים, וגם עתה יש

אלונים רבים במקום הזה וצפונה ירב העץ והיה ליער עצי אלון. יש מקומות אשר האדמה נעבדת ובלל טקום נחל מים תעטוף מעטפת ירק דשא יפה וטוב אך הכפרים פה מעטים ורחוקים אחד ממשנהו "וטאד יעצב האיש העובר במקום הדשן הזה מהלך כמה שעות ולא יפגש כל בית מושב" (דברי מאיור סקינר האנגלי). מנגב לארי הש האדמה לא טובה כאדמת הארץ צפונה והעץ בה מעט, ורק החוב (שם צמח בשפת ערבית) מכסה את האדמה והיה למרעה טוב לגמל ולבקר.

י. ארץ הגלעד וערבות מואב. אדמת ארץ הגלעד, בין נהר ירמוך מצפון ונחל ארנון מנגב, גבנונית מאדמת ארץ הכשן והרים ועמקים משנים הליפות את מראה פני האדמה. כנגב ההרים גבוהים ויפי תאר והאדמה לא דשנה מאד, ובצפון אין יפי חרים למראה עינים אך חלף זה, האדמה שטנה מאד ומשלמת על יתר לעובדיה ושדי דגן יפים משתרעים גם עתה בכל טקום אשר אדם יש לעבוד אותה ועצי אלה רבים ועץ הזית מכסים בצלם את הרמה הזאת ועצי נבק לרוב יגאו על שפת נחליה הרבים בימי הגשמים.

ערבות מואב מנחל ארנון עד ראשית ארץ אדום נגב דשנות מאד ובכל טקום אשר הן נעבדות הן גותנות יבול טוב גם עתה וסופרים רבים מעידים כי גדל הנרעינים ומספרם בכל שבלת גדול ורב מאשר במקומות אחרים. גם לפנים היתה הארץ הזאת מהוללה בגלל שרמות דגנה וכרמי גפניה (ישעיה י"ז ח') ומקומות למרעה היו בה רבים וגם עת רועים בה הכדוים את עדרי צאנם ובקרים וגמליהם, ועצי יער בארץ הזאת רבים.

יא. מישור הירדן. המישור הגדול ורחב הידים הזה הוא מקדם לארץ הכשן והגלעד ומשתרע קדמה עד ההרים הנובלים מים את מדבר ארם הגדול. טבע המישור הוא הנבוה מעל לפני הים כאלף ומאתים אמה ותבניתו כטבע עמק יזרעאל ותבניתו, וכבאדמת העמק הזה כן עוברות גם באדמת מישור חורן נבעות קטנות המתנשאות מפני האדמה כגלים קטנים מפני מי הים, ויש אשר יעברו פה הסלעים כגידים שחורים, ותלים גבנונים שחורים, אף כי

לא גבוהים ירמו מפני האדמה , והיו המקומות האלה למקום מושב לאנשי המקום ולמבנה כפריהם , כגלל האויר הצח והטוב תמיד במקום גבוה ובגלל האבנים אשר יחצבו מהנבעות האלה . האדמה שחורה ויש חומה ואדמדמת , והיא דשנה ופוריה מאד , ובכל מקום אשר תעבד משתרעים שדי דגן רחבי ידים מאד ובגשוב הרוח בקמה ועברו בה גלים כמו על פני הים , ואם כי מעיני טים לא רבים בכל המישור אך הנחלים הרבים היורדים בימי הגשמים מההרים מסביב משקים את האדמה לרויה ועל כן יכולה טוב מאד . החטה נותנת שמנים שערים חטה טובה וזכה כזכוכית , והשעורה מאה שערים , אף כי לא ישימו הפלחים דמן לזבל את האדמה , וספיה שעורים ושבלת שועל וספון צומחים מן האדמה במקומות רבים לעדה מה רבה העבודה בארץ הזאת לפנים . האויר טוב מאד במישור הזה כי גבוה הוא מפני הים , ורוח ים מנשב בכל יום אחרי הצהרים ומצנן מעט את החום לא יכבד על האדם כמו בעבר הירדן ימה רק עצי יער כמעט אין בכל המישור , אך מקומות למרעה יש ועל כן גם המקום הזה עתה למרמס לעדרי הברווים הרבים ולשפעת גמליהם .

יב . מישור ארץ בני עמון . ממישור חורן ונגבה הולך מישור שני גדול ורחב ידים מאד אשר אדמתו דשנה וטובה לעבודה מאדמת עמק יזרעאל (דברי רובנסון חלק שני קע"א וק"ב) אך כל המישור הזה שמם עתה מאין איש והאדמה כלה שממה ולא נעבדה , והארץ הזאת אשר התהללה לפנים בעמקיה (ירמיה מ"ט ד') היתה עתה כדברי הנביא ממשק חרול ושממת עולם (צפניה ב' ט') ורק חרבות עריה הרבות הנפוצות על פני כל המישור מעידות על רוב יושביה ופסת יכולה לפנים וכה אדמתה להחיות עם רב גם עתה .

המדברות כשפת עברית שנים למוניהם . יש מדבר אשר אדמתו לא רוח מאד ומצמחת דשא עשב אפס כל עץ בה אין ולא נעבדה ונתונה למרעה לבקר וצאן , וכזאת טבע כמעט כל המדברות אשר בקרב ארץ ישראל הנזכרים בתנ"ך (מדבר ויחה , מדבר שבע , וכו') .

יש מדבר שממה הנקרא בשפת עברית גם ישימון, והוא ארץ ציה אשר אין בה כל נחל, כל עץ וכל דשא, השמים מלמעלה כמו נהרו מאש ואדמת החול מלמטה משתרעת כיום עד קצה השמים מסכיב ובכל אשר עין האדם מגעת לא תראה בלתי אם עץ תמר העומד גלמוד כתרן האניה או נבעות שפלות אשר תרמנה מהאדמה כגלי ים, או קיץ ורתם, או צבי צבוע וארנבת אשר בחרו להם פה נוה.

כזאת טובע מדבר פארן (אל תיה) והמדבר אשר מנגב לעזה הגובלים את ארץ ישראל מנגב ומדבר ערב הגובל את הארץ הזאת מקדם. שלשתם ארצות ציה אשר אין בהן כל מים, כי הרים גבוהים אין בהן אשר יעצרו את העננים להריק עליהן את מימיהם ותשעה ירחים כשנה עוברים העננים על פני רקיע השמים ולא יורידו אף אנל מים אחד, ועל כן השמים נוצצים ביום כאש צרבת וכעצם התכלת למהר הם בלילה, ורק בימי החרף אשר הקרה תצמצם את עב הענן ירד גשם סוחף ארצה וציץ שדה וציץ מאדמה, אך לא לארך ימים, כי החול הנחר מחום השמש כל ימי הקיץ יבלע את המים ובבא שנית ימי החום יחרב הלח כליל ונמל הציץ ואת פני האדמה יכסה אבקדק ויבשו קלחי הצמחים ושארית הציץ תחר ולא יסכנו לכל דבר.

אבל גם לארץ ציה הזאת יש חן אשר בגללו היא חביבה על יושביה ולידי הישימון כחבת אנשי הישוב לארץ פריה ויפה, כי מוג אוירה לא ישנה חליפות וטוב הוא לשלום יושביה וכל מחלה כמעט לא ידעון. רק רוח הזלעפות (סמום בערבית, לאמר רוח הארם) המנשב במדבר משבית לפעמים את נעם חיי יליד הישימון, כי בעברו יביא קמב על כל זאדם ובהמה יחד יכריע, ובשר המת ברוח הזה יהפך לשחור כבשר מתי הברק, אדם ובהמה יחושו את בא רוח הזלעפות כיום תמים לפני באו וכל ההוי יבהל מפניו, השמים יעמפו ארנמן והשמש יתנצל את זר קוי אורו ונהפך לדם, או יבא לצט לאמ הרוח וחביא ענן אבק דק ועפר יוקד כיקוד אש התודר בכל דבר, וחם האויר טאד והרוח

יכבד להקנשם, ונצרכו השפתים והרואה תחר, ויבש העור והדפק ימהר כבעת קרחת וכל החי יחלש ויתעלף, ונשאו הרי חול והורמו למעלה ונשאם הרוח הנה והנה כעננה, או כעמודים ירום החול וסכו בכח הסופה על מקומם, עד אשר יפיצם הרוח ויורקם ארצה כממר, וכסו והשמידו כל אשר על פני הארץ (דברים כ"א כ"ד).

כן טבע הישימון. אך יש אשר פתאום יראה ההולך בה אנם מים מרחוק וגדלה מאד שמחתו על המראה הזה בארץ תלאובות והחליף כח וחשב כי עוד מעט והגיע אל מקום האנם והשיב את נפשו הצמאה זה כמה, אכל כהלכו לקראת אנם המים כן ילך האנם הלך ונסג אחר ובכאו אל מקום תקותו ומצא יקוד חול תחת המים אשר חזה. או ירק דשא יראה מרחוק ועצי תמרים יפים ונחל מים עובר בתוך, וראה את קמטי פני המים וכל אשר מסביב מבצבץ מחם, וכל זה שוא ואפס, וכבא ההולך אל המקום הזה לא ימצא מאומה, אין דשא ואין עץ. אין נחל ואין מים, כי חזיון שוא חזו עיניו.

לחזיון הנפלא הזה הנולד משבירת קני אור השמש קראו היהודים שָׂרָב (וכן קוראים לו הערבים גם היום), ומים לא נאמנים (לאמר המים אשר יהוה האדם בישימון) היה למשל כפי ירמיה (מ"ו י"ה) והוא אשר חזה הנביא פי בשוב אנשי הנלה לארצם יהיה השרב באמת לאנם מים (ישעיה ל"ה ז').

מקצה ארץ ישראל נגבה משתרעת ארץ רמה אחת ההולכת כדרך ששים פרסה עד האי סיני, אשר לחציה צפונה קראו היהודים הנגב (במדבר י"ג י"ז וכ"ב, יהושע י' מ' ועוד) והערבים קוראים לה היום ג'בל מערה, ולחציה נגבה אשר הערבים קוראים היום בדיה אל תיה, לאמר מדבר המסעות, קראו היהודים לפנים מדבר פארן, אשר התהלכו בו בני ישראל ארבעים שנה עד תסכל הדור אשר יצאו מתחת סבלות מצרים ויקם דור אחר תחתיהם אשר לא ידעו את בית העבדים ואת עבודת הפרך אשר עבדו בו אבותיהם. כל הארץ הזאת היא מדבר שממה גם היום, ורק בחציה צפונית,

בארץ הנגב, תצלה האדמה לעבודה אך איש אין לעבדה, כי רק חבדוים נוסעי בערר יושבים בה אשר בעבודת האדמה לא ירצון, ובחציה נגבה במדבר פארן האדמה קשה וצרים חלקים רבים נפוצים על פניה אשר נלמשו ברכות הימים וימקרו ויהיו כמו גזרי זכוכית שחורה, ומים כמעט אין בכל הישימון הזה, ועל כן לא תצמיח האדמה בלתי אם שיח ועשב ורתם אשר בימי הקיץ ייבשו ויחרו מחום השמש ולא יצלחו לכל דבר בלתי אם לבער אש ולמרעה לגמלים, ורק בימי החרף יפריחו ממי הנשמים הזורדים מההרים הגובלים את הרמה מקדם ומנגב ומים. כל המים האלה הולכים דרך נחל מצרים (ואדי אל עריש) אשר ראשיתו היא בקצה הסלעים הגבוהים הגובלים את המדבר מנגב ונוזל צפונה מערבה לים התיכון ובדרכו הוא פוגש בנחלים אחרים הזורדים מההרים אשר בקרן דרומית מזרחית ונוזלים על פני האדמה מאין כח לחפור להם תעלה באדמה הקשה הזאת ורק מעט העשב אשר יצמיחו המים בדרכם יבדיל בין מסלת הנחל ובין כל אדמת הישימון, ובנחלים האלה יש גם מעינות אחדים קטנים, אך המים עכורים ועין ירקרק להם ולא יצלחו כמעט לשתיה לאדם, והבדוים יושבי הישימון הזה ישברו צמאם בחלב גמליהם הרבים, הממציאים לבעליהם גם לחם חקם, כי ישאו על דבשתם את המושלימים העוברים ממצרים דרך מדבר פארן ללכתם למכה עיר קדשם, ורק בזה יחיו בני ישמעאל אלה את נפשם במדבר הזה ככל הבדוים הנוסעים בעדריהם מנגב ומקדם לארץ ישראל.

ארץ אדום גובלת במדבר פארן ובנגב מקדם, והולכת מקצה גבול מואב הנגבה עד לשון ים אילת, ובחציה הפונה ללשון הים הזה גם היא מדבר שממה וצמאון אשר אין בה מים אך בחציה צפונה צורת הארץ יפה מאד כגלל הרי שעיר ופי התאר העוברים את הארץ מצפון נגבה כשדרה בנוות החי, ואדמתה דשנה ופריה מאד מאד אשר אם תעבד כלה תחיה לארץ ברכה, כי נחלי מים רבים עוברים בנקעות אשר בין ההרים

זמצימים מאדמת הבקעות האלה צמחים ופרחים לרוב ,
 ובמישורים הרמים משתרעים שדות רחבי ידים הטובים למרעות
 ולעבודת הדגן , אבל שממה היא כלה גם בחציה צפונה ונתונה
 למרמס לרגלי עדרי הבדווים הנוסעים בכל המקום הזה , ורק פלחים
 (אכרים) מספר עובדים עוד את אדמתה אשר היתה לפני משמני
 הארץ ומל השמים מעל הרוח את תלמיה (בראשית כ"ז ל"ט) ועתה
 היא שמה וחרבה אשר כל העובר בה ישם וישרוק עליה,
 ככל החזיון אשר חזו ירמיה (מ"ט י"ז) ויהוקאל (ל"ה) על הארץ
 הזאת .

מקדם להרי חֶרֶן על פני כל ארץ ישראל משתרע מדבר
 (בדיה) גדול ההולך מזרחה עד נהר פרת , וטבעו כמעט כטבע
 מדבר פארן , אף כי אדמתו דשנה מעט מאדמת מדבר המסעות
 (בדיה אל תית) ההוא , וגם פה משתרעים מישורים גדולים אשר
 אין בהם כל הר וכל גבעה וכל מים , וכל צמח וכל עשב לא יצמח
 מהם , בלתי אם במקומות מעטים אשר תעלה האדמה שיוח מלוח
 אשר יצלח רק למאכל לגמלים , ויש אשר גלד מלח נוצץ מרחוק
 מכסה את כל פני האדמה , ורק בימי החרף יקוו מי הגשמים
 בנחלים מעטים והצמיחו אז מעט צמח , אשר ייבש מהרה כשוב
 ימי החום וירק העשב אשר עמפה אדמת החול לימים מספר
 וחלופ ולא ישאר זכר לו בכל הישימון הנורא הזה .

. 1

האקלים .

מוג האויר , רוחות , טל ומטר ושלג , רעש .

א . מוג האויר . קר וחם . בארץ הרים גבוהים ובקעות עמוקות
 כארץ ישראל אין מדה אחת וקצב אחד לאקלים כל הארץ , כי לא
 כאקלים ההר אקלים הבקעה ונוף ארץ רמה לא ידמה באקלימו
 לנוף ארץ שפלה , ועל כן אקלימי הארץ הזאת רבים ושונים אחד
 ממשנהו , אקלים נפות ההרים ואקלים נפות הבקעות , אקלים
 נפות הנבעות והרמות ואקלים נפות העמקים והשפלות , ובצדק

אמר אחד החכמים כי בארץ הקמנה הזאת יפגוש אדם בכל האקלימים אשר יפגוש בלכתו ממנה עד ארחננל אשר בצפון רוסיה (פרופיסר פאס).

בעמקים ובשפלות האקלים הם מאד בימי הקיץ ונעים וטוב בימי החורף, ובהרים קר וקשה בימי החורף אך חלף זה בקיץ חמו מצער בהר מחמו בעמקים. בירושלם היושבת כאלף וחמש מאות אמה מעל לפני ים התיכון מזג האוויר הכינוני לכל השנה כשבע עשרה מעלה במעלות צלזיאוס, ובחמש השנים אשר ישב ברקלי האמיריקני בעיר הזאת עלה עמוד כסף החי רק פעם אחת עד שלשים ושלוש מעלה ולא ירד אף פעם אחת למטה משתי מעלות וחצי, ובערכת הירדן אצל יריחו ראה רובנסון באחרית חדש זיו את עמוד כסף החי עולה בצל עד ארבעים ושלוש מעלות, וקציר החמים כלה שם בשנה ההיא באחרית חדש אדר ובחברון ובכרמל גם אחרי חדש ימים עוד לא כלה הקציר. אך יש אשר תגדל הקרה מאד בחורף גם בעמק עד אשר תרעדנה עצמות האדם גם בשבתו באהל, והבהמה אשר לא תמצא לה מחסה תנוע בקרה (דברי זוטין, כספני השני לים המלח) ויש אשר תגבר החם בקיץ גם על ההרים עד אשר תכיונה ידי האדם ועלו בהן אבעוכעות בנגען בכל מתכת אשר חממה שעות אחדות בשמש (עדות יש בספרו תבואת הארץ). אולם בכל השנים אקלים הארץ הזאת ממוזג וטוב מאד לשלום האדם (דברי ארנו הצרפתי בספרו על ארץ ישראל דף ש"ד וש"ז) כי ימי הקיץ החמים מאד קצרים בה ימי הקיץ בארצות המערב, ובחורף לא יארך הלילה כלילי ארצות האלה, כי הארוך בימי הקיץ בארץ הזאת הוא בן ארבע עשרה שעה ועשרה דקים, והקצר בימי החורף לא יקצר מתשע שעות ושמונה וארבעים דקים, וצנת הלילה מצנת את חום היום בקיץ, ובחורף ימוג חם היום את צנת הלילה מעט. רק בנגב הארץ יש אשר תחזק הקרה בלילה מאד מאד, ועמוד כסף החי ישפל הרבה מתחת לנקודת הקפאון, וביום יחזק החום מחום ימי הקיץ, וכדבר הזה ראה טרסטרום האנגלי אצל באר שבע, אשר בלילה היה כסף החי יורד עד שלשים מעלה

במעלות פרנהיט, וכיום היה עולה עד שתיים ושבעים מעלה.
 וזה מונ האויר בירושלם לפי הדשי השנה, אשר רשם נינץ
 לפי מעלות ריאומיור בשנה אחת (*).

מספר בינוני	שתי שעות אתרי הצהרים	בבקר בעלות השמש	החדשים
תרכ"א			
14	16,2	11,8	מן כ"א ניסן עד כ"א אייר
17,5	19,7	15,3	כ"א אייר כ"ג סיון
19	21	17	כ"ג סיון כ"ג תמוז
20,7	22,5	18,9	כ"ג תמוז כ"ה אב
21,5	24	19	כ"ה אב כ"ו אלול
תרכ"ב			
20,3	22	18,6	כ"ו אלול כ"ז תשרי
19,5	21,1	17,9	כ"ז תשרי כ"ח חשוון
14,2	16,4	12	כ"ח חשוון כ"ה כסליו
10,7	12,9	8,5	כ"ה כסליו כ"ט טבת
8,5	9,9	7,1	שבת
9	10,8	7,2	אדר ראשון
11,7	13,6	9,8	אדר שני
15,5	17,5	13,6	מספר בינוני לכל השנה

(* עצם הלוחות האלה נעשו בראשנה לפי הדשי הגויים, ואני השבתים
 לפי הדשי היהודים, ועל כן לא יצאו מראש הדש לראש הדש.
 והנה הזכרתי מעלות פרנהיט וריאומיור וצלזיאום, ועל כן אבאר בה
 מעשה השוואת המעלות.

מספר המעלות במעלות פרנהיט מאתיים ושנים עשר, ושלישים ושתיים מעלות
 פרנהיט כמו א פ ס במעלות ריאומיור וצלזיאום. במעלות ריאומיור מנקודת הקפאון
 ועד נקודת התיחת המים שמנים מעלה, ובמעלות צלזיאום מאה, ואם כן המש

וזה מזה האורח ביושום לפי חדשי השנה אשר ירשם בקלי לפי מעלות פניהם בארבע שנים.

אלול	אב	תמוז	סיון	אייר	ניסן	אדר	שבט	טבת	כסליו	חשוון	תשרי
75	78,2	79,8	72,8								
י"ז אדר	מ"ז אב	י"ד תמוז	י"ד סיון	י"ב אייר	י"ב ניסן	י"א אדר	י"א שבט	מ' טבת	י' כסליו	מ' חשוון	השני
74,1	78	78,8	69,6	62,2	56	52,1	49,6	58,3	67	72,3	72,3
כ"ח אלול	כ"ו תמוז	כ"ה סיון	כ"ג ניסן	כ"ב אייר	כ"א אדר	כ"ג שבט	כ"ג טבת	כ"א כסליו	כ"ב חשוון	י"ח תשרי	י"ח תשרי
80,2	80	78	77,3	77,6	64	60,2	58,4	51,4	55,3	62,7	76,6
ה' אדר	ה' תמוז	ה' סיון	ג' אייר	ג' ניסן	אדר	שבט	טבת	כסליו	כסליו	חשוון	כ"ח אדר
77,3	80,9	80,8	76,9	74,1	58,1	51	50,8	49,6	52,9	61,1	74,9
מ' תשרי	ח' אלול	ז' אב	ה' תמוז	ה' סיון	ע"ג אייר	אדר	שבט	י"א טבת	י"א כסליו	י"א חשוון	מ' תשרי
								47,1	56,6	64,3	72,9
76,6	79,3	79,1	75,2	73,7	61,4	55,7	57,3	49,4	54,5	63,8	74,2

מזמור ליום

כמוזג האויר בירושלם כן כמעט מוזג האויר בכל חלק ארץ ישראל התיכון מלבד ארץ החוף וערבת הירדן. בשכם היושבת בעמק והרים סביב לה לא תחוק הקרה בימי החורף כמו בירושלם ובגליל קוד ימי החורף קשה מעט מקור ירושלם בימים האלה, אך בלילה לא תחוק הקרה בגליל כעל הרי יהודה הנבוהים.

בארץ החוף מוזג האויר חם מאשר בארץ ההרים, וגם בבירות היושבת צפונה מוזג האויר הבינוני לכל השנה 69,3 במעלות פרנהיט, וביפו היושבת נגבה היה מוזג האויר בשנת תרכ"ט בבקר בבקר בחדש תשרי 76, בחדש השון 73,5, בשבט 55,6, באדר 55,5, בניסן 59,2, באייר 61,5, בסיון 66,9, בתמוז 75, באב 77, באלול 79, וכל זה בבקר, אשר השמש לא חמטה עוד בנבורתה את הארץ ומוזג האויר הבינוני לכל השנה הזאת בבקר 68. ובעוזה היה מוזג האויר בשנה הזאת בארבעה חדשים בבקר בחדש אייר 62,5, בחדש סיון 69,3, בתמוז 77, באב 77, ומוזג האויר לארבעת החדשים האלה בבקר היה 70. כל אלה במעלות פרנהיט.

עוד חם מזה מוזג האויר בערבת הירדן העמוקה מאד, ואצל ים כנרת בשלש מאות אמה מעל להים הזה מיום התשיעי לחדש אדר שני ועד יום העשרים ושמונה בו, בשנת תרכ"ה, היה מוזג האויר הבינוני ליום 63 במעלות פרנהיט, ומיום השלושה עשר לחדש סיו ועד יום העשרים וחמשה בו, שנה זאת, במאה ושלושים אמה מעל לפני הים, היה מוזג האויר הבינוני מיום ולילה 77,8, ומיום

מעלות צלויאוס שוות לארבע מעלות ריאומיור ולתשע מעלות פרנהיט. ואם הפצנ לדעת כמה מעלות צלויאוס בחמש עשרה מעלה ריאומיור נכפול חמש עשרה בחמש רבעים כזה (5.15): 4 ויצאו 18,7. ואם הפצנו לדעת למשל כמה מעלות צלויאוס אוריאומיור בששים ושש מעלה פרנהיט, נגרוע בראשנה ממספר מעלות פרנהיט שלשים ושתים מעלה אשר עד נקודת הקפאון ונשארו 84, ונכפול את המספר הזה במספר (9:5) לצלויאוס ובמספר (9:4) לריאומיור ויצאו (5.34): 9. לאמר 8,8 צלויאוס, ובמעלות ריאומיור נכפול כזה (4.34): 9 ויצאו 15,1.

לכדו⁸³. וכל אשר יוסף איש לרדת בערבה הזאת נגבה, כן יחוש את החום הולך הולך וגבר עד בואו לים המלח, ובמקום הזה לא ירד כסף החי מתחת לארבעים ושתים מעלה במעלות פרנהיט גם כלילה בחדש טבת, ובחדש ניסן עולה כסף החי בצל עד מאה וחמש מעלות, והחום הזה הולך הולך וחוק בימי הקיץ.

חדש אב וחדש אלול הם החמים בכל חדשי השנה, אך יש אשר יחוק החום באחד מימי חדש תמוז וגם סיון מחום חדשי אב ואלול. בשנת תרכ"ט ביום הארבעה עשר לחדש תמוז עלה כסף החי במעלות פרנהיט בירושלם עד מאה ושלוש מעלות, ובשנת תרמ"א בחדש אלול ביום השלישי וביום החמישי בו, עלה כסף החי עד מאה ושתים עשר מעלה, אבל חום כזה לא היה בירושלם בעשרים ושתים שנים האחרונות רק פעם אחת.

וחקרים בכל חדשי השנה הם חדש טבת ושבת, ובעשרים ושתים שנים האחרונות ירד כסף החי פעם אחת עד עשרים וחמש מעלה במעלות פרנהיט (ארבע מעלות מתחת לנקודת הקפאון במעלות צלזיאוס), והדבר הזה היה בשנת תרכ"ד ביום הארבעה עשר לחדש שבט. ובכל השנים יהיה קרה כלילה כחמשה לילות בכל החרף, אך בעלות השמש יום הקרה ולא ישאר זכרו בלתי אם במקום נסתר מחמת המאור הגדול.

ג. הרוחות. להקות הרוחות ומועדי נשיבתן בארץ ישראל יתר קבע מאשר בארצות המערב, ופעולתן על האדם ותנועת האדמה יחד רבה ועזה מבכל ארץ אחרת, ועל כן למדו יושביה עוד בימי קדם לדעת את טבע הרוחות וכה עזן ותחי להם הרוח למשל לכל כח אמיץ אשר אין לאל יד איש לכלוא אותו ולמלה לעצם החיים, ויאדירו את אל שדי בשם יוצר הרים ובורא רוח (עמוס ד' י"ג) כי שנים אלה הם מאיתני הארץ הזאת אשר השתאה עליהם האדם ומהתכונות המציגות אותה מכל הארצות, וארבע רוחות השמים היו למשל בפי היהודים, כל רוח ורוח לפי טבעה. רוח הקדים אשר ממדבר ערב תבא (ירמיה י"ג כ"ד, הושע י"ג י"ה) עזה וקשה ביבשת ובים (איוב כ"ז כ"א, תהלים מ"ח ח') ומיבשת צמחים

ומחרכת מים (יחוקאל י'ז'ו', הישע י'ג'י'ה), ורוח צפון קרה (בן סירא מ'ג'כ'), רוח ים לחה ומביאה גשם (מלכים א' י"ה מ"ד), ורוח תימן חמה, ומכע הרוחות אשר תבאנה מבין ארבע הרוחות האלה כטבע שתי הרוחות אשר מביניהן תבאנה, והיתה רוח צפונית מזרחית קרה ויבשה, וצפונית מערבית קרה ולחה, ודרומית מזרחית חמה ויבשה, ודרומית מערבית חמה ולחה, וכן משפט כל הרוחות האחרות.

רוח צפון ורוח ים תרבינה לנשב בימי הקיץ מיתר הרוחות, והביאו מעט קרה ולח וצננו מעט את האויר החם והיבש והרטיבוהו, ולא יצרכו החי והצמח (גסין ל"א ב'), אך בימי החורף רוח הצפון קרה מאד וחדה, ואם מקרן צפונית מזרחית תשב והיתה גם יבשה, ואם מקרן צפונית מערבית והביאה על כנפיה עבים קטנים היפים מאד על פני תכלת הרקיע, אבל גם כקיץ יש אשר תהיה רוח הצפון קשה מאד, ותחולל אז ביושבי ארץ החוף כאב הגרון וקדחת ושלשול, ובגלל טהר השמים בעת נשיבת הרוח הזאת יקראו לה הערבים שמוי, לאמר רוח השמים. בשש עשרה שנה היה מספר הבינוני לימי נשיבת רוח הצפון וצפונית המזרחית וצפונית המערבית מאה ושנים ושמונים יום (ראה בלוח הרוחות).

ואם תרפינה הרוחות האלה לימים מספר בימי הקיץ, וגבר אז החם מאד וכסף החי במשקלת האויר ירום, והיה הרב בארץ וכל החי ילאה לשאתו לולא רוח הים אשר תקום כמעט בכל עת כזאת אחרי הצהרים. ביפו וכל יתר מקומות חוף הים הרוח הזאת נושבת בבקר כשלש או כארבע שעות אחרי צאת השמש, ולירושלם וליתר המקומות הרמים בארץ תגיע רק אחרי שלש או ארבע שעות אחרי הצהרים ונשבה עד הערב ושקמה מעט וקמה שנית ונשבה כמעט כל הלילה והרטיבה בלחה הרב את האדמה החרכה, ולערך הרוח הזאת להחי והצמח יחד בימי הקיץ אין חקר, וגם בדבר הזה נפלה אקלים ההרים מאקלים ארץ החוף כי רוח הים הנושבת כנפות החוף כמעט בכל יום בבקר לא תגיע בכל יום עד

ההרים אשר בתוך הארץ, ועל כן יש אשר בירושלם יחס האויר
 מאד וכיפו בעת הזאת הוא טרי ונעים, וכיום אשר תצליח הרוח
 והגיעה עד ההרים וְגַרְעֵמַעַט מעט לחה בעברה בעמק, ועל כן לא
 יחשו יושבי ההרים כי נרטב מעט האויר עד אם נשבה הרוח
 כשתים שלש שעות בעז וכח. ויש אשר תפגוש ברוח ים הזאת
 רוח קדים חמה ויבשה, והתמרמרו שתי הרוחות ונפתלו האחת
 בשנית נפתולי אלהים, אפס כי אין די אנים לאחת מהן לגבור
 על רעותה, ועלתה רוח הים למעלה כי קלה היא ורוח הקדים
 תרד למטה, ועל כן נראה עננים מרחפים על פני השמים קדמה
 והאויר למטה נוזל ימה, וארכה המלחמה הנפלאה הזאת עד
 אשר תמוננה שתי הרוחות יחד, או רוח סערה תקום והשיאה
 ענן אבק ועמודי חול, עד אשר תגבור רוח הים, כי היא תמיד
 הגוברת כנפתולים האלה. הרוח הזאת נושבת בשנה כחמשים
 וחמשה יום ובחדש אב ואלול הרבה מאשר ביתר חדשי השנה (ראה
 בלוח הרוחות).

רוח קדים מצויה בעת האסיף והחרף והאביב, ובימי הקיץ
 היא נושבת רק מעט בכל חדש, ומספר ימי נשיבתה מקרן
 מזרחית (מזרחית, מזרחית צפונית, מזרחית דרומית) בשנה כמאה
 יום, כשלשה ימים ימים לחדש מתמוז ועד חשון, וכאחד עשר
 יום לחדש מחשון ועד תמוז. בנשוב הרוח הזאת בימי החרף
 יטהרו השמים כעצם הספיר לטהר, וגם אם פעם אחת יעז עב
 קמן ככף איש לעוף אז על פניהם והוסיף עוד העב הזה יפי על
 יפי רקיע התכלת, וכל החי ישמח על המראה והתענג על חם
 האויר ונעמו. אך בימי הקיץ היא חמה מאד ויבשה ומציקה לכל
 אשר רוח באפו בחמה ובעבי השחק אשר תשא למעלה. ואם
 מקרן מזרחית דרומית תשב הרוח וגבר החם מאד, וכסף החי
 כמעלות פרנהיט עולה עד תשעים מעלה, ויבש האויר והשמים
 יש אשר יתקדרו בעבים, ואם הרוח חזקה והובישה את עור
 האדם, וחוללה דלקת וכאב הגרון, וכל החי ייעף וכח ידיו ורוחו
 ירף והיה בלי אנים לעבוד כל עבודה, וחש האדם כאב הראש

ולחץ כמו חבל קשור סביב לרקותיו , ונלהץ הלב ובכפות הידים והרגלים יחוש כמו צרבת , וימהר הדפק ותצמא תחוק , ויש אשר תחולל גם קדחת , ויבשו כלי העין אשר בבית ונבקעו , והשלחנות והכסאות יפקו , ונקוצו הספרים בכריכתם ויתפלו , ונמע וצמה יחרו . עצם כח הרוח הזאת ועוזה לא חזקים , אך יש אשר תקום סערה קשה ונשיאי אבק ועפר ינשאו למעלה , והאוויר בוער כנשמת כבשן האש ורית לו כריח האוויר אצל כבשן לבנים , והחול יכאיב פני כל איש העובר בעת הזאת בחוץ . ובעמקים מים ללהרים ובצפון הארץ יש אשר תחזק הסערה מאד בפנשה ברוח ים או ברוח צפון והיתה לסופה נזראה המשברת עצים ומהפכת חמור ונמל עמוסי משא ומפילתם לארץ , ומכה בכח ככל אשר תפגש ומום ורוכבו אם לא יתחזקו לא יעמדו בפניה , ונהפכו ונפלו .

רוח מזרחית הדרומית הזאת קשה מכל הרוחות (גמין ל"א ב') וכל הארץ כמו תשקוט בעת נשיבתה (איוכ ל"ז י"ז) כי כל החי יחבא עד יעבור זעמה . עוף השמים ירד ממרומים להחבא בצל עב , ובעלי הכנף אשר בארץ יתורו סתר למו במקום צל ופערו פיהם ושאפו רוח ובאין אנים יורידו את כנפיהם למטה , והעדרים ימלמו אל אחת המערות ואל צל סלע כבד , ומהר האכר לעזוב את שדהו ונמלט הכיתה וסגר הדלת והחלון , וההולך בדרך בעת כזאת יחיש למצא לו כחכה בכל אשר ימצא , אך עת נשיבת הרוח הזאת לא ארוכה בכל השנים וגם בשנים שלשת הימים אשר היא מנשבת תנשב אהרי הצהרים רוח הצפונית מעט וצננה את האוויר , אבל היו שנים אשר נשבה גם כעשרים וכשלושים יום . בחרף יחזק כח הרוח הזאת מכח בימי הקיץ , אפס לא חמה היא אז מאד , ואם מקרן צפונית מזרחית תנשב הרוח והיתה קרה מאד ועז לה להמית אדם בקרתה אם בלי מחסה יעמוד בפניה .

זוה מספר ימי נשיבת כל רוח בכל

החדשים	צפונית	צמ"ו	מזרחית	דרומית מזרחית
תשרי	5,62	2,81	2,40	1,80
מרחשון	3,56	4,90	5,59	2,37
כסליו	1,37	4,18	6,03	2,51
טבת	1,25	4,15	5,37	2,56
שבט	1,18	3,85	5,21	2,18
אדר	1,18	2,50	4,02	3,34
ניסן	1,84	1,87	3,81	4,56
אייר	3,30	2,34	3,45	4,46
סיון	4,21	2,52	2,31	2,87
תמוז	3,25	1,34	0,90	0,99
אב	3,40	1,09	0,34	0,43
אלול	5,21	1,62	0,77	0,59
בשנה	35,37	33,17	40,20	28,66

(* חקי נשיבת הרוחות וירידת המטר בארץ ישראל לא היו ידועים לכל משפטיהם עד עתה, וכל אשר כתבו על זה למדו מחקי הרוחות והגשמים בארצות

חדש, מספר בינוני ממש עשרה שנים, *

החדשים	דרומית	דרומית מערבית	מערבית	צפונית מערבית
תשרי	0,75	1,90	3,55	11,12
מרחשון	0,71	3,40	3,10	7,20
כסליו	1,30	5,24	3,99	5,37
טבת	1,77	6,15	4,37	5,34
שבט	1,57	5,96	4,55	5,59
אדר	1,34	5,99	5,12	6,09
ניסן	1,31	5,37	5,21	6,49
אייר	1,02	3,34	4,15	8,40
סיון	0,59	2,50	3,93	11,53
תמוז	0,40	2,43	5,24	15,49
אב	0,41	2,24	6,24	16,70
אלול	0,65	1,90	5,43	14,28
שנה	11,82	46,22	54,96	113,60

מצרים וארם, הגובלות בה, ורק בשנה הזאת נדפסו כל הרוחות האלה בספרת החברה האנגלית לחקירת ארץ ישראל ומשם לקחתים והשבתים לפי חדשי היהודים.

ג. מר. הטל יהיה בארץ ישראל בחדף בימי אין מטר מהלח אשר באויר המשתקע בלילה על פני האדמה המצטננת מקרה, ובקיץ אשר האויר יבש וכל לח בו אין יובא הטל הרב מאד בעת הזאת ברוח ים. לעת ערב אחרי בא השמש יכסו בימי הקיץ עבים קטנים וקלים את קצה השמים מים, ולאט לאט הם הולכים הלך וירד למטה והלך ופשט על פני כל הארץ וחולפים ועוברים לא הרחק מפני האדמה, ואחרי הצי הלילה הם מתרבים ומוסיפים לרדת למטה ונוגעים בראשי ההרים, ובעברם ירעפו אנלי הטל על הארץ. בימי האביב והדש תשרי וחשון הטל רב מאד וגם בלילי הקיץ יש אשר ירטיב הטל את החי וכל היקום כמו מטר ומלא את ראש האדם וקוצות שערותיו רסיסים (שה"ש ד' ב') והרוח את האדמה החרבת לח ובבקר בעלות השחר שכבת עבים על פני השמים וכל היקום מכסה בערפל, אך כצאת השמש ממעונו יעלה הערפל והעבים יעלו למעלה ומביניהם יצהירו שמי התכלת וכאשר יגבר החם כן יצטמצמו העבים והיו לעבים קטנים כמו חברברות על פני הרקיע, ועד שלש שעות אחרי עלות השמש יחלפו גם הם ולא ישאר כל זכר למו והשמים יפתרו כליל כעצם הספיר למהר, ועל כן היה הטל והעבים האלה למשל בפי הושע לאמר כמל משכים הולך וכענן בקר כי כל העבים האלה אין בהם ממש (ברכות ג"ס א'). הטל מרוח את האדמה הצמאה מאד בעת הזאת והיה למשיבת נפש להחי והצמח יחד, ועל כן היה הטל, תמיד לברכה בפי היהודים.

ד. מטר. כחקות הרוחות כן חקות המטר קבועות ומסודרות בארץ הזאת כאשר בארצות המערב, כי רק לשתיים עתות תחלק השנה בה, לעת המטר, והערבים קוראים לה פצל אלשתא לאמר פרק המטר (ואנשי הגליל אשר שפתם נשחתה מעט ותקרב ללשון ארמית קראו לעת הזאת סתו ובתלמוד ימי הנשמים) מאחרי חג הסוכות ועד אחרי חג הפסח, ולעץ הקיץ אשר הערבים קוראים לה פצל אל ציף, לאמר פרק החרב, מאחרי חג הפסח ועד אחרי חג הסוכות, אשר כל מטר לא ירד בכל העת הזאת

בכל השנים (בשנת תר"א ירד גשם ערב ראש חדש המזו והיה חדרו לפלא, י"ש בספר הכובות הארץ) וכל ענן לא יראה על פני רקיע השמים זולתי עבי הטל לעת ערב ובבקר אשר טהרה יחלפו. אך חלף זה ירד ממור הרבה מאד מאחרי הסכות ועד אחרי הפסח וברדתו ירד כמעט בכל פעם בעת אחת על כל הארץ מידן ועד באר שבע, רק בארץ החוף ועל ההרים אשר בתוך הארץ תרב כמות הממור היוורד שם מכמות הממור היוורד בערבת הירדן ננכה.

הממור הראשון היוורד אחרי ימי החרב נקרא יורה (דביים י"א י"ד, ירמיה ה' כ"ד) וגם מורה (יואל ב' כ"ג) ואם השנה בכירה ירד הממור הזה בראשית חדש השמיני, ויש אשר ירד גם באחרית חדש השביעי, ואם השנה אפילה יורד היוורה בראשנה רק בחדש התשיעי, ובשנה בינונית מועד רדתו בין שני המועדים האלה (תענית ו' א'. דוחות הממור בספר הזה לוח א') ויורד בנחת ומרוה את האדמה (שם בגמרא) ומרכך אותה ויצא אז האכר לפעלו בשדה לפלח את אדמתו אשר רכבה בממור השמים ולהרשה, ועל כן יקראו הערבים לממור הראשון הזה ושם אל בדרי, לאמר האות הראשון לעבודה בשדה. ואחרי מטרות היוורה תעבור תקופת ימים ללא מטר ואז יחלו ימי הגשמים ושפעת מימיהם הרבים והעצומים היוורדים בעז ונכורה ונגרים ארצה כמו נהלים שוטפים מארבות השמים, ומונגנו את האדמה ותלמיה ירוו ומלאו הבורות ומי הנחלים יגברו, וארכו הימים האלה הכבדים מאד על האדם (שם בגמרא תענית) כשלושה חדשים עה ראשית ימי מטר המלקוש היוורד באחרית עת הממור בחדש ניסן ואייר בכל השנים אשר הממור יורד בעתו, וממלא את השבלים ונותן להן עז וכה לשאת את חם ימי הקיץ הראשנים, ועל כן יחכה האכר לממור המלקוש בלב מפחד פן יעצרו השמים ולא יתנג את הממור האחרון והיתה תבואת האדמה מעטה ורעה, ואין חקר לשמחת לבו ברדת הממור הזה בעתו די השקות את שבלי קמתו וכמו לקראת מבשר טוב ישיש עובד אדמתו לקראת העבים העולים מים עמוסים רמיטי המלקוש המתלכדים איש כרעהו ואיש כאחיו ופשים ועבים ונתכים

לארץ בשאון וזעף. על כן יאמר במשלי הערבים שתת ניסן
 בטיס ואלשכה ואלפדן, לאמר ברכות ממר ניסן תרב (תבואות)
 המחרשת והפדן, ואיוב בימי רעתו זכר את ירהי קדם אשר
 שרים פערו פיהם לדבריו כמו למלקוש (כ"ט"ג) ולעב מלקוש נדמה
 במשלי היהודים רצון מלך לעבדיו (משלי ט"ז ט"ו).

בשנה בינונית מספר הימים ממטר תיורה הראשון ועד ממר
 המלקוש האחרון כמאה ושמונה ושמונים יום, ובעשרים ואחת
 השנה הרשומות בלוח הראשון מלוחות המטר היתה שנה אחת
 אשר מספר כל ימי עת המטר היה רק מאה ועשרים וששה יום,
 ושנה אחת היה מספרם מאתים ואחד ועשרים יום. אבל גם
 הימים האלה לא כלם ימי מטר הם, כי פרקים פרקים ירד המטר
 בארץ הזאת, והיה יום או יומים או שלשה ימים רצופים ממר
 בפרק אחד ויש אשר יהיו גם חמשה או ששה ימים רצופים ואחר
 יחדלו יומי שמש ואויר הם יבאו תחתיהם והימים האלה הם
 היפים והנעימים בכל ימי השנה בארץ ישראל. בשנה בינונית
 מספר פרקי המטר כעשרים ושלשה, אך יש שנים אשר ירדו
 גשמים שלשים פעם ויש אשר ירדו רק שש עשרה פעם, ומספר
 ימי כל פרק ופרק כשבעה וכשמונה ימים, ורק פעם אחת בעשרים
 ושתים השנה הרשומות בלוחות המטר (לוח ב') ירדו גשמים ארבעה
 עשר יום רצופים (בשנת הרכ"א).

רק בחמשים ושנים יום ירדו גשמים בשנה בינונית בירושלם
 וביתר מקומות הגבוהים בתוך הארץ ויש שנים אשר מספר הימים
 אשר ירד בהם ממר יהיו רק כשלשים ושבעה יום ורק בשנה אחת
 מעשרים ושתים השנה הרשומות בלוחות המטר ירדו גשמים
 שבעים יום ואחד, אך כמות המטר היורד בארץ הזאת רבה
 מאד גם בשנה בינונית, כחמשה ועשרים אצבע (האצבע כשני
 סנטימטר ושליש) ויש שנים אשר ירד ממר כשלשה וארבעים
 אצבע ובעשרים ושתים שנה האחרונות היתה רק שנה אחת אשר
 מדת כל המטר אשר ירד בה היתה רק כשנים עשר אצבע.
 וגם בעמק בנפת החוף אשר מספר ימי המטר מצער מעט ממספרם

בירושלם לא תצער כמות המטר היורד שם בשנים שלשה ימים
 מכל המטר היורד על ההרים בארבעה חמשה ימים, ורק בערבת
 הירדן העמוקה מאד לא ירד מטר הרבה והעננים הכאים מים
 מעונים מים לעיפה ירעיפו מעט מים כהערבה ורחפו ועברו הלאה
 מזרחה והנירו את מימיהם הרבים בארצות עבר הירדן . אך בצפון
 הארץ ירב מספר ימי המטר גם בנפות החוף, ובבירות ירד מטר
 בשנה בינונית כששים ושלושה יום .

רוח מערבית (ודרומית מערבית) הבאה מים תביא המטר
 הרב על הארץ , אך יש אשר ירד מטר גם בנשוב רוח אחרת ,
 ובעת ירידת המטר יש אשר תשנה הרוח דרכה והיה אם תפנה
 ונשבה פתאום מצפון או ממזרח וחדל המטר , ואם נגבה מערבה
 תפנה אות הוא כי יוסיף עוד המטר לרדת ולא יחדל מהרה . לפני
 רדת הגשמים ימעט כבד האוויר ולהצנו וכסף החי במשקלת האויר
 ירד , ואחרי אשר החל הגשם לרדת יחוש האדם כמו קלה הקרה
 מעט אף כי כסף החי במעלות החום והקרה יעמוד ולא יעלה
 למעלה , כי המטר ירוה את האויר לח ולא יעלה עוד הכל הרבה
 מהאדמה וקלה על כן הקרה על האדם אף כי לא חם האויר
 מבראשנה .

היורה והגשם והמלקוש הם שלשה מיני המטר היורדים
 בארץ הזאת , ורק בשלשתם אם ירדו דים תתן האדמה את יכולה
 לרב והיתה השנה שנת אסם וברכה , אך אם יעצרו השמים
 ויורה או גשם או מלקוש לא יהיה חלילה בארץ , או היה יהיה
 רק מעט , או כי ירבו מאד ימי החרב בין פרקי המטר (יחד מארכים
 יום, הענין פרק ג' ב') והיתה שנת בצרת וכל הארץ תאבל עד אשר
 יפתחו ארבות השמים והריקו לארץ גשמי נדבות והחיו את ציץ
 השדה וכל אשר נשמה באפו יהלילה .

ח . שלג . שלג ירד בארץ ישראל במקומות הגבוהים בחדש
 סוכת או שבט כיום או יומים אך לא בכל שנה ולא הרבה ומהרה
 ימס , אבל יש אשר ירד גם שלג הרבה מאד , ויש אשר יכסה
 את פני האדמה שלשה וארבעה ימים , ובמקום נסתר מהשמש

ישאר כשבווע וכשבוועתים ועצר גם בעד הולכי דרך (ספר המסכים הראשון, י"ג כ"ב, ומלחמות היהודים ליוסיפוס פליאוס) והקרה תחוק מאד. בשנת תקי"ד ירד שלג הרבה מאד בגליל, ועשרים וחמשה איש סתו בקרה אצל העיר נצרת, וזקן אחד ספר ליוסף שורץ כי בשנה החיא כחג השבועות לא היה מגין אנשים בבית התפלה בירושלם, מפני השלג הרב אשר ירד בלילה עד כי לא יכל איש לצאת מפתח ביתו החוצה בבקר (ספר תכונת הארץ) ובעל ספר שבחי הארץ מעיד כי בימיו (שנת רפ"ב) היה בית הרב בגליל העליון ועליו היה כתוב כדברים האלה: לאמר אל תתמהו על השלג כי בא בניסן אגתנו ראינוהו בסיון. בשנת תר"ל ירד שלג הרבה בירושלם ביום הששי והשביעי לחדש ניסן ונכה השלג היה כשתי אצבעות ובשנת תרל"ט ביום הארבעה עשר וחמשה עשר לחדש טבת ירד שלג הרבה בעיר הזאת, ונבהו היה כשמנה עשרה אצבע. בשנת תרי"ט ירד שלג בחדש ניסן ביום השני בחדש, ונבהו היה כחמש אצבעות וחצי, ובשנה הזאת (תרמ"ג) ירד השלג בעשרים ואחד יום לחדש אדר ראשון, אחרי שלשת ימי רוח חזק ואמין וקר מאד, וירד השלג מהערב וכל הלילה ויהי נבהו למחרתו כאמה, ויכס את כל פני האדמה כל היום ורק לעת ערב החל לחמם, אך לא גמס כליל גם ביום השלישי לרדתו. ברד יורד בארץ הזאת הרבה משלג, וגם בעמקים אשר שלג לא יראה בהם ירד ברד כימים הקרים, אך לא חזק הוא כמו בארצות המערב, ולא ישחית את הקמה כמו בארצות ההן.

י. רעש. כמעט אין שנה אשר לא תרעש הארץ הזאת אם מעט ואם הרבה, ויש אשר יחזק הרעש מאד ויעשה שמות נוראות בארץ, ועל כן היה הרעש למשל בפי הנביאים תמיד, והראשון אשר בא זכרו בכתבי הקדש היה בימי עזיהו, רעש חזק וגורא מאד, אשר ימים רבים אחרי כן נשאר זכרו בין העם. השני נזכר בימי הורדוס, אשר השם את ארץ יהודה, וכעשרת אלפים איש ירדו חיים שאולה. השלישי בימי הקסר יוליאן. הרביעי בשנת ארבעת אלפים ותק"ה אשר העיר רבת עמון כעבר הירדן נהרסה

לוח ראשון.

מספר ימי עת החרב אחריוכן	מספר ימי עת המטר	יום דרת המטר האחרון	יום דרת המטר הראשון	השנים
ק' ע"ב	ק' צ"ה	ט"ז סיון	כ"ז מרחשון	תרכ"א
ק' פ"ה	ק' ס"ז	כ"ט ניסן	י"א כסליו	*תרכ"ב
ק' ס"ז	ק' ע"ט	י' סיון	ח' מרחשון	תרכ"ג
ק' צ"ז	ק' צ"ז	כ' ניסן	א' ר"ח מרחשון	*תרכ"ד
ק' ע"ה	ק' פ"א	י"ג אייר	י"א השון	תרכ"ה
ק' ס"ה	ק' ע"ב	ו' אייר	י"ב השון	תרכ"ו
ק' פ"א	ר' כ"א	ז' אייר	כ"ו תשרי	*תרכ"ז
ק' נ"ח	ר'	ו' סיון	י"ב מרחשון	תרכ"ח
ק' צ"א	ק' פ"ז	כ"ו אייר	י"ז מרחשון	תרכ"ט
ק' ע"ג	ק' נ"ט	כ"א ניסן	י"א כסליו	*תרל"א
ק' ע"ג	ר' ב'	י"א אייר	י"ח תשרי	תרל"א
ק' ל"ד	ר"ה	ט"ז אייר	ח' מרחשון	*תרל"ב
ק' ע"ג	ר' י'	ו' אייר	ה' תשרי	תרל"ג
ר' י"א	ק' ס"ד	י"ה ניסן	ג' מרחשון	תרל"ד
ק' צ"ה	ק"פ	כ"ו ניסן	כ"ג מרחשון	*תרל"ה
ק' ס"ה	ק' פ"ז	כ"ב אייר	כ"ו מרחשון	תרל"ו
ק' ע"ד	ר"ב	ט"ו אייר	כ"א תשרי	תרל"ז
ר"ד	ר'	ד' אייר	י"ג מרחשון	*תרל"ח
ר"ח	ק' כ"ז	ט' ניסן	ב' כסליו	תרל"ט
ק' ס"ז	ק' פ"ח	כ"א אייר	י"א מרחשון	תר"מ
ק' ל"ט	ר' י"ז	כ"ב סיון	י"ב מרחשון	*תרמ"א

לוח שני

תרכ"ד		תרכ"ג		תרכ"ב		תרכ"א	
ימי		ימי		ימי		ימי	
לא מסר	מסר	לא מסר	מסר	לא מסר	מסר	לא מסר	מסר
2	1	15	1	7	1	6	1
9	2	1	4	7	1	11	1
1	3	2	2	7	1	3	1
9	1	3	1	1	1	9	2
22	1	4	1	1	6	2	1
7	1	4	1	3	1	1	1
9	7	2	1	2	1	1	1
1	2	2	1	4	1	22	1
6	2	11	1	1	2	3	3
4	4	5	3	4	5	4	14
7	3	10	1	7	5	7	2
12	1	5	1	5	4	3	1
3	1	2	6	2	1	16	1

לוח שני.

תרכ"ד		תרכ"ג		תרכ"ב		תרכ"א		
ימי		ימי		ימי		ימי		
לא מטר	מטר	לא מטר	מטר	לא מטר	מטר	לא מטר	מטר	
2	1	2	4	1	1	12	1	
2	1	5	1	10	1	2	1	
13	2	1	1	5	2	22	3	
21	3	8	1	12	8	19	1	
16	1		2	17	2	1	1	
1	1	3	1	20	1	11	2	
4	1	9	1	7	2		1	
3	1	1	3		2			
	3		2					
	22		22		21		20	פרקי חכמה
	43				44		40	ימי מטר
	154				147		155	וימי לא מטר
	197		179		167		195	וכל ימי חורף

לוח שני .

תרל"ז		תרל"ח		תרל"ט		תרל"י	
ימי		ימי		ימי		ימי	
לא מסר	מסר	לא מסר	מסר	לא מסר	מסר	לא מסר	מסר
5	3	5	2	19	1	14	1
2	1	6	1	5	1	14	2
4	1	1	1	2	3	1	2
5	1	7	1	15	3	26	5
4	1	2	1	1	6	12	1
2	1	7	1	4	3	14	6
3	4	2	2	2	4	7	1
2	1	13	1	5	4	6	2
5	1	6	2	2	3	2	1
2	1	1	1	6	2	6	1
9	2	1	2	1	2	6	2
5	1	8	5	1	3	1	1
2	8	1	2	1	2	1	3
10	1	3	2	2	1	3	2
2	4	2	3	2	1	7	1
5	3	5	3	1	1	4	3
7	2	2	1	1	1	1	3
4	1	3	4	2	3	6	3

לוח שני

תר"ט		תר"ח		תר"ז		תר"ו	
ימי		ימי		ימי		ימי	
לא מטר	מטר	לא מטר	מטר	לא מטר	מטר	לא מטר	מטר
4	5	1	1	2	1	19	1
11	1	22	1	1	3	6	1
7	1	1	1	7	1	8	4
15	1	20	2	3	1	20	2
6	1	4	1	1	1	1	1
4	1	3	3	10	3	8	1
2	1	4	2	1	3	1	1
3	3	6	1	8	3	8	2
2	8	3	2	1	2	3	3
3	1	3	2	8	3	5	1
1	2	11	1	1	5	3	3
2	1	1	3	1	2	3	1
15	3	3	9	4	3	4	7
2	5	3	3	7	2	8	4
1	4	4	1	2	4	2	1
3	2		4	1	3	10	2
11	1			3	1	1	1
21	7			4	2	13	1

לוח שני.

תרל"ז		תרל"ח		תרל"ט		תרל"י	
ימי		ימי		ימי		ימי	
לא מטר	מטר	לא מטר	מטר	לא מטר	מטר	לא מטר	מטר
5	3	5	2	19	1	14	1
2	1	6	1	5	1	14	2
4	1	1	1	2	3	1	2
3	1	7	1	15	3	26	5
4	1	2	1	1	6	12	1
2	1	7	1	4	3	14	6
3	4	2	2	2	4	7	1
2	1	13	1	5	4	6	2
3	1	6	2	2	3	2	1
2	1	1	1	6	2	6	1
9	2	1	2	1	2	6	2
3	1	8	5	1	3	1	1
2	3	1	2	1	2	1	3
10	1	3	2	2	1	3	2
2	4	2	3	2	1	7	1
5	3	5	3	1	1	4	3
7	2	2	1	1	1	1	3
4	1	3	4	2	3	6	3

לוח שני .

תר"ט		תרל"ט		תר"ל		תרל"ו	
ימי		ימי		ימי		ימי	
לא מטר	מטר	לא מטר	מטר	לא מטר	מטר	לא מטר	מטר
4	5	1	1	2	1	19	1
11	1	22	1	1	3	6	1
7	1	1	1	7	1	8	4
15	1	20	2	3	1	20	2.
6	1	4	1	1	1	1	1
4	1	3	3	10	3	8	1
2	1	4	2	1	3	1	1
3	3	6	1	8	3	8	2
2	8	3	3	1	2	3	3
3	1	3	2	8	3	5	1
1	2	11	1	1	5	3	3
2	1	1	3	1	2	3	1
15	3	3	9	4	3	4	7
2	5	3	3	7	2	8	4
1	4	4	1	2	4	2	1
3	2		4	1	3	10	2
11	1			3	1	1	1
21	7			4	2	13	1

לוח שני.

תר"מ		תרל"ט		תר"ל		תרל"ו	
ימי		ימי		ימי		ימי	
לא	מסר	לא	מסר	לא	מסר	לא	מסר
מסר		מסר		מסר		מסר	
6	1			2	4	2	1
9	3			2	2	20	1
5	2			2	4	4	1
	1			1	2		1
				4	1		
				4	2		
				14	1		
				4	2		
				13	2		
				12	2		
				3	2		
					1		
	22		16		30		22
	55		37		68		41
	133		89		132		161
	188		126		200		202
							פרקי המסר
							ימי מסר
							וימי לא מסר
							וכל ימי החרף

תרכ"ג		תרכ"ב		תרכ"א		החרשים
אצבעות	ימים	אצבעות	ימים	אצבעות	ימים	
						תשרי
2,17	6			0,05	1	חשון
2,71	7	0,19	3	1,07	4	כסליו
3,21	5	8,51	13	1,38	4	טבת
9,86	13	12,63	13	15,69	19	שבט
		3,16 ב	8 ב			אדר
		0,69 ב	3 ב	2,57	3	ניסן
		1,09	4	1,99	4	אייר
				0,35	1	סיון
				0,51	4	
		36,57	44	23,61	40	סך הכל
תרכ"ז		תרכ"ה		תרכ"ד		החרשים
אצבעות	ימים	אצבעות	ימים	אצבעות	ימים	
						תשרי
0,76	5	2,89	4	2,29	8	חשון
2,55	9	1,81	7	0,65	1	כסליו
7,52	16	3,44	5	9,05	13	טבת
3,91	10	6,74	6	6,00	7	שבט
				2,20 ב	7 ב	אדר
3,61	9	1,06	5	0,30 ב	1 ב	ניסן
2,39	7	0,95	4	1,81	6	אייר
0,26	2	0,41	3			
21,00	58	17,30	37	22,30	43	סך הכל

לוח שרישו.

תרכ"ט		תרכ"ח		תרכ"ז		החדשים
אצבעות	ימים	אצבעות	ימים	אצבעות	ימים	
0,73	4	2,46	4	0,38	1	תשרי
5,97	11	5,48	7	2,17	7	חשון
4,52	7	5,73	11	1,75	7	כסליו
9,22	19	9,07	14	3,67	12	טבת
				9,80	11	שבט
				6,08	11 ^א	
2,32	7	5,92	10	2,34	8 ^ב	אדר
2,88	7	2,66	12	2,20	3	ניסן
1,72	6	0,46	3	0,80	5	אייר
		0,20	1			סיון
27,36	61	31,98	62	29,19	65	סך הכל
תרל"ב		תרל"א		תר"ל		החדשים
אצבעות	ימים	אצבעות	ימים	אצבעות	ימים	
		2,51	4			תשרי
1,73	2	0,01	1			חשון
2,31	5	1,59	4	1,86	7	כסליו
6,06	11	2,50	7	1,02	4	טבת
5,34	13	4,67	11	1,35	9	שבט
2,91	9 ^א			0,76	1 ^א	
1,58	8 ^ב	7,34	16	4,37	9 ^ב	אדר
0,27	3	2,59	5	4,08	13	ניסן
0,07	2	0,21	1			אייר
						סיון
20,25	53	21,42	49	13,44	43	סך הכל

עה

לוחות המטר

לוח שלישי .

תרל"ה		תרל"ד		תרל"ג		החדשים
אצבעות	ימים	אצבעות	ימים	אצבעות	ימים	
				0,26	3	תשרי
1,37	3	2,11	4	3,28	7	חשון
2,16	6	8,20	11	6,39	7	כסליו
2,92	7	10,31	15	1,05	3	טבת
6,79	14	8,94	14	6,03	11	שבט
8,81 [ב	15[ב					אדר
6,40 [ב	9 [ב	9,21	16	2,37	10	ניסן
0,76	3	4,55	11	0,89	3	אייר
				0,49	1	סיון

29,21	57	43,32	71	20,76	45	סך הכל
-------	----	-------	----	-------	----	--------

תרל"ה		תרל"ו		תרל"ז		החדשים
אצבעות	ימים	אצבעות	ימים	אצבעות	ימים	
		0,48	1			תשרי
2,88	6	1,25	5	1,03	5	חשון
5,00	10	0,50	2	3,29	9	כסליו
10,15	15	1,74	8	4,16	8	טבת
10,26	12	5,34	12	4,09	9	שבט
13,32[ב	15[ב					אדר
0,76 [ב	5 [ב	4,49	6	2,94	8	ניסן
1,04	4	0,41	3	2,15	8	אייר
0,23	1	0,14	2	0,39	4	סיון

42,64	68	14,35	41	18,05	51	סך הכל
-------	----	-------	----	-------	----	--------

לוח שלישי.

תרמ"א		תר"ם		תרל"ט		החדשים
אצבעות	ימים	אצבעות	ימים	אצבעות	ימים	
0,44	1	1,35	6			תשרי
3,27	7	1,47	3	2,49	4	חשוון
15,16	13	7,78	14	1,25	5	כסליו
1,39	3	3,64	9	2,85	8	טבת
4,86 [ב]	12					שבט
4,78 [ב]	10	5,87	12	7,28	15	אדר
2,42	8	3,87	5	2,63	5	ניסן
0,07	2	1,97	6			אייר
						סיון
32,39	56	25,55	55	16,77	37	כך הכל
		מספר בינוני		תרומה		
		אצבעות	ימים	אצבעות	ימים	החדשים
		1,60	4,4	2,12	4	תשרי
		2,82	6,2	1,68	6	חשוון
		5,22	9,4	2,84	10	כסליו
		7,20	117	12,49	15	טבת
		4,70	9,2	3,12	5	שבט
		2,18	6,0	3,92	12	אדר
		0,73	3,3	0,99	4	ניסן
				0,31	2	אייר
						סיון
		24,45	501	27,47	60	כך הכל

תכונת האדמה וצורתה

מדן ועד באר שבע ומההרים הנכולים את עמק חוף ים
 התיכון ועד קצה נכול ארץ ישראל קדמה תכונה אחת ותכנית
 אחת כמעט להאדמה ולהרריה הנכוחים הנושאים שיא הסגם
 השמימה ולנבעותיה הנמוכות אשר דמות גלי הים כיום רוח להם
 ולבקעותיה העמוקות ונאותיה הצרים המכתרים את ההרים
 לבתרים גבוהי קמה ושנים זקופים ונפלאים, כי מעטה אבן גיר
 אחד עמיתה כל הארץ הזאת על רמותיה ועמקיה והרריה
 ובקעותיה, ורק לרגלי ההרים אשר על פני ים התיכון וכלה
 מעטה אבן הגיר ומעטה חול אדמדם וחציין וחמר וצפד יכסה את
 פני כל העמק מעל למי התהום הנקיים בתחתיות האדמה, ובערבת
 הירדן ננכה תכסה שכבת חמר וגיר ונקבס ומיט מלווח את מעטה
 אבן הגיר אשר טתחת, וזעיר שם וזעיר שם תנמר אבן הבשן
 השחורה ואדמת חמר המאדמת ושיט שחור את לבנת אבן הגיר.

ומטבע אבן הגיר אשר במעטה הזה ומשרידי בעלי חיים
 הטאבנים השפונים בו למדו חוקרי הארץ כי עטה עפתו היבשה
 תחת המים באחרית יום השני וראשית יום השלישי מימי היצירה
 ואז יקוו המים מכל פני הארץ הזאת אל המקום אשר יעד להם
 יוצר הכל ויבשת אבן הגיר נראתה. ויהי מלמעלה שכבת גיר לבן
 כשלג ומרכב באבני צור אבל רך מאד ולא מתלכד למדי ולא
 יכל לעמוד בפני זרם מי המטר העזים אשר שטפו על הארץ בימים
 ההם, ויתיקו המים ממנו רגבים רגבים עד אשר לא נותרה שכבת
 הגיר הזאת בלתי אם על ראשי ההרים בעבר הירדן מערבה אשר
 כעמרת כסף היא להם למעלה ורגבי אבן הצור אשר היו בגוד
 נותרו עוד כחציין אשר בקרקע הנחלים ובמשקע המיט אשר
 השקיעו המים במקומות רבים על פני האדמה, ורק אצל ים
 המלח נשארו עקבות השכבה הזאת גם בעמק ועל ההרים אשר
 על שפתו מערבה הגיר הזה רב מאד ומעיני מי מלח וגפרית

גובעים ממנו לרב .

וזאת היתה השכבה העליונה אשר כסתה את כל מעמיה
 אכן הגיר לפניו , ובשתוף המים את הגיר הרך והלבן הזה נחשפה
 שכבת אבן הגיר אשר עינינו רואות עתה על פני כל הארץ הזאת
 זולתי במקום אשר שכבה אחרת תחתונה פרצה מתחת או שכבת
 אבן בשן או חמר או מיט כסתה מלמעלה . אבן השכבה הזאת
 אבן חזקת אך נוחה להשחק ומראה לבן ויש אדמדם אמוץ וכמבנה
 הגביש לה מעמז ומערות רבות וחורים ומחלות בה למיניהן
 ושפוני אדמה מאבנים בה מעטים , ובגליל וכל הארץ צפונה וגם
 אצל ירושלים צפונה וצפונה מזרחה היא מרכבת בפחם וגפרית
 וברזל , ושלשה מיני אבני בנין יחצבו ממעטה אבן הגיר הזה .
 למטה מתחת אבן רכה ולבנה אשר הערבים יושבי הארץ קוראים
 לה מַלְקָה , לאמר מלך האבנים , ובנקל תהצב ותקתת , ובה
 נחצבו כל המערות הנפלאות והקברים הרבים והתהלוכות העמוקות
 והארוכות במעמקי האדמה , ובה יעשו עתה מזוזות לפתחים
 וחלונות ומשקופיהם וכל מקום נוי הבנין וגם השיד הטוב יעשה
 בה . שכבת האבן הזאת היא התחתונה בשכבות האבנים והאבן
 אשר ממעל לה היא אבן קשה ומבנה השיש לה ושברה חלק
 ומראה כעין האפר ויש אשר היא מרכבת בברזל ואז היא אדמדמת
 והערבים קוראים לה מיזי לאמר אבן קשה כי קשה היא ועומדת
 לימים רבים ועל כן יבנו בה כל הבנינים עתה , ורגביה באדמה
 רגבים גדולים מאד ועבים וממנה חצבו לפניו את אבני המדה
 לבניני תפארת אשר אנחנו רואים גם עתה גבותל המערבי
 בירושלים ובכל הרבות בנינים עתיקים , ואם תפרט האבן הזאת
 ותוף מאד ועל כן היא טובה לכל מלאכת פסל . ועל שכבת האבן
 הזאת רפודה שכבת אבן שלישית אשר לא תתפוצץ באש ועל כן
 יקראו לה הערבים גארי לאמר אבן האש ויעשו בה תנורי
 מאפה , והיא קלה מיתר האבנים ובקלם תקשר קשר חזק ובה
 תעשינה כל כפות הבנינים לכלתי וכבר משאן .

בבקעת הרי הלבנון ובבקעות העמוקות אשר בין ירושלים

ויריהו שכבת אבן גיר אהרת השופה ונראית לעין וביתר הארץ
 לא תראה השכבה הזאת כי השכבה העליונה תכסנה מלמעלה,
 ומראה אבן השכבה הזאת כהה ממראה אבן הגיר אשר בשכבה
 העליונה והלקי הברזל בה רבים, ומין פהם אבנים שפון בה אשר
 העיר בראשנה את אברהים פחת מצרים לעשות בלבנון מכרה
 פחמי אבן ולפני שש שנים הפין פחת הלבנון לבצע את אשר החל
 הפחה אברהים אך עמל שניהם לא הביא כל פרי כי הפחם הזה
 לא יצלה למלאכה בגלל הנפירת הרבה אשר בו. גם שרידי קפד
 גדול אשר הי במים לפני עמות הארץ את שכבת אבן הגיר
 העליונה שפונים באבן השכבה הזאת, וכבקעת הלבנון נפוצים
 לגב שרידי עקצי השכים אשר היו בעור הקפד ונאכנו ברבות
 הימים במעמקי אבן הגיר וידמו לזיתים ועל כן יקראו להם ילודי
 הארץ זית האבן והכמי הרופאים מומי קדם (כשש מאות שנה
 לפני חרבן הבית) ועד לפני שנים או שלש מאות שנה קראו להם
 אבן היהודים ויאמרו כי יש בה מין זכר ומין נקבה ויאמרו כי
 היא רפואה בדוקה למחלות רבות ותהי האבן הזאת לאבן סגולה
 בבתי הרפואות גם בארצות המערב. כזיתי האבן האלה שפונים
 באדמה גם אצל ברכת המזרק, אך במקום הזה נאכנו העקצים
 באבני צור ותוסם נבוב ובלבגון נאכנו באבן גיר ובתוך שיד נחמין
 בחמין הפחם זאת השיד הזה השכו הרופאים לעצם הרפואה
 באבן היהודים.

תחת מעטה אבן הגיר רפוד יצוע אבן המשחות (אבן חול)
 החשוף רק ברגלי ההרים אשר על שפת ים המלה מזרחה ונגבת
 בארץ אדום, וגם בחרי הלבנון השופה האבן הזאת במקומות מספר,
 וביתר הארץ לא תראה כי אבן הגיר יכסנה כליל.

אחרי עמות הארץ את מעטה אבן הגיר, ועוד כסו המים
 פני ארצות רבות, עוד היתה ארץ מצרים כלה תחת המים ומי ים
 השחור כסו עוד שטח גדול מארץ אשכנז ומארצות הסלום, חרבו
 פני כל אדמת הארץ הזאת ומי הים לא הוסיפו עוד לפעול עליה,

אך פעולת האש העצורה כבטן הארץ לא הדלה ופעולת מי המטר
 הנתכים מלמעלה ההלה, ופעולת שני אלה היתה הזקה מאד בארץ
 הזאת בעת הראשונה ההיא כאשר עיינינו רואות אותותיה עד היום
 הזה בהרים רבים בשני עברי הירדן. מורחה זימת אשר דמות הרי
 אש להם (כמו ברכת המזרק אצל בני אס), ובתכנית מעטה
 אבן הניר אשר גראה בו כי הודעוץ לפנים ככה גדול מאד, ובשיש
 האדום מורחה נגבה מים המלח ובשכבת אבן הבשן המכסה ארץ
 רבה בשני עברי הירדן, ובנחלים רבים החריבים עתה גם בימי
 המטר ולפנים היו נחלי מים, ובנחלים אשר מים להם גם עתה
 אבל מימיהם קלים ולא לפי רחב הנחל ועמקי, ובשכבת ניר והמטר
 ונגם וטיט המלוח המכסה את מעטה אבן הניר בערכת הירדן,
 אשר כל אלה כמו רשמי ספר זכרונות הם אשר גרשמו למען דעת
 האדם את הנעשה בארץ ובאדמת מכורתו לפנים. וזהו זאת
 ראשית פעולת האש כי התפלץ מעטה אבן הניר בהיותו עוד רך,
 ויבקע מצפון נגבה מראשית הרי הלבנון ועד ההרים אשר בחצי
 הערבה אשר מנגב לים המלח הנבוהים כחמש מאות אמה
 ועוברים בה ממערב השמש מורחה אשר היו מעולם קיר מבדיל
 בין המים היוורדים נגבה לים האדום ובין המים היוורדים צפונה
 לים המלח, והמעטה מים להבקיע נשקע למטה לעומת מורה
 השמש, ויהי קנה גדול בין קיר הבקיע מעבר מזה ובין מדרון
 המעטה אשר נשקע מעבר מזה, ומי המטר היו רבים ועצומים
 בעת ההיא כי לא גבר אז ההם בארץ כנבורתו עתה זקרה נורא
 היה מכסה את כל הרי הלבנון באחרית יום השלישי וראשית יום
 הרביעי מימי היצירה בעת אשר גם כל הרי ארצות המערב עמפו
 מעמפת קרח ומי ים התיכון שרצו נפש היה כבעלי החיים אשר
 עתה בים הצפוני, ויקון כל המים הרבים האלה אל הבקיע
 העמוק ממורה וממערב ומצפון ומדרום דרך הנחלים והתעלות
 אשר הפרו להם המים במעטה הניר, וימלאו המים מעט מעט
 את הבקיע ויגבהו עד כשלוש מאות או כארבע מאות אמה מעל
 לפני ים המלח עתה וטהר המלח (הר סדום, ג'בל אסדום) אשר

בקצה הבקיע נגבה המסו המים את המלח מעט מעט וימלחו ,
 והי הבקיע לים מים מלוחים גדול ורחב ולמקוה למי המטר לכל
 הארץ מסביב .

כזאת היתה ערכת הירדן בראשית צאת היבשה מתחת
 להמים וזה פשר דבר הערבה הזאת אשר היתה לענין ולחיה
 לכל חוקרי הארץ מיום מצוא בְּרִקְקָר (בשנת תקע"ב) את הערבה
 אשר מנגב לים המלח המשתרעת עד ים האדום . כי חוקרי הארץ
 בשמעם את דבר המציאה הזאת מהרו ויחליטו כי ירד ירד הירדן
 לפנים ללשון ים האדום המזרחי הוא לשון ים אילת , ותהי כן
 מחשבת חוקרי הארץ עד שנת תקצ"ה אשר מצא אז די ברטו
 הצרפתי את ההרים הגבוהים אשר בחצי הערבה הזאת העוכרים
 בה לרחבה מסערב השמש מזרחה וטבע ההרים האלה לנו לעדה
 כי מעולם היו הם מבדילים בין המים הנקיים ויורדים דרך הערבה
 הזאת צפונה לים המלח ובין המים אשר לים האדום יקוו ונגבה
 ירדו , ומטבע הערבה ועמקה ומיתר הרשמים אשר נזכרו למעלה
 נלמוד כי עוד בראשית ימי היצירה נבקעה הארץ והבקיע היה
 למקוה למי המטר אשר נמס בהם המלח מעט מעט וימלחו , והמים
 המלוחים האלה השקיעו על פני קרקע הערבה שכבת ניר וחמר
 וגבס וטיט מלוה כשכבה המכסה עתה את פני כל לשון היבשה
 היוצא בים המלח משפתו המזרחית ואת פני קרקע הים הזה ,
 והאש אשר בכמן הארץ הוסיפה להרגיז אותה ולזעזע את מעטה
 אבן הניר , ונתתך פסת אבן שחורה (אבן הבשן) דרך פיות הרי
 אש ותכס בעבר הירדן מזרחה את כל הארץ אשר בין רגלי הר
 הרמון צפונה ובין נחל ירמוך נגבה ואת כל ארץ חֲוֹן עד ההרים
 הנובלים את מדבר ארם מים , ובעבר הירדן מערבה כסתה האבן
 הזאת ארץ רבה מים לים כנרת , ותפרוץ במקומות רבים את מעטה
 הניר ותקפא ותתיצב כמו קיר מוצק ותסגור על מי נהרות מספר
 אשר היו יורדים נגבה ומביאים מים להערבה , כאשר אנהנו
 יואים כנהר ליטני אשר בקצה נבול ארץ ישראל צפונה אשר
 בראשית צאתו ממקוריו הוא יורד נגבה מקייל להירדן ופתאום

ימב ופנה הימה, כי קיר אבן בשן נצב נגדו ויסגר עליו הדרך ומאין כח לפרוץ פרץ בקיר הזה נמה פתאום מערבה ויוליך את מימיו הרבים לים התיכון, והמים היורדים לים הערבה נגרעו. גם ארצות רבות אשר היו עד העת ההיא עוד תחת המים הרבו, ויבשת מדבר אפריקה הגדול יצאה גם היא מתחת המים ותהי לארץ ציה וחרב, ויגבור מעט מעט החום בארץ וירב להעלות הכל ממי ים הערבה, וימעטו המים מעט מעט וקרקע הערבה חרב ולא נשאר בה זכר המים הרבים אשר כסוהו לפנים בלתי אם בשכבת הניר ומיט המלוח אשר נשקעה עליה, וכאשר הוסיף ההם להעלות הכל המים כן חזק במים טעם המלח ושמתם הלך הלך וצר עד אשר שותה כמות ההכל להמים אשר יבואו להים הזה דרך הנחלים מכל הארץ מסביב.

כל הדברים האלה נעשו בראשית ימי היצירה ימים רבים לפני הפוך אלהים את סדום ואת עמורה, ולכן אז ועד היום לא שנתה תכונת הארץ הזאת הרבה מלבד המהתפכה הנוראה אשר נחפזו שתי הערים החמטאות ביום זעם, ומי הנחלים אשר לא חדל פעולתם גם עתה והאש אשר נסתה עוד פעמים רבות להרגיז את הארץ היו חסרי אנים לעשות כמעשיהם בעת הראשונה הזיא, ורק פני האדמה שגו בכל מקום אשר השקיעו מי הנחלים עליהם שכבה חדשה או האש הוסיפה להעלות מטת אבן הבשן. הירדן השכיב שכבת מימ שחור על שכבת מימ המלוח והגבט והניר אשר השקיעו מי ים הערבה בראשונה ויהפך חצי המלחה לארץ פרי תפארת ומי הירדן הנזולים כנחל אשר במימ הזה נקיים וטעם מלח אין להם, ומי הנחלים האחרים היורדים לים המלח ולים התיכון השקיעו גם הם על פני האדמה במקומות רבים שכבת מימ וחול וחצץ על מעטה אבן הניר. ומסת אבן הבשן פרצה במקומות רבים את המעטה הזה ותול ותכס ארץ רבה, ועקבות הפרצים האלה נשארו עוד בעמק יזרעאל במקומות רבים בהרים אשר דמות הרי אש להם אשר ככתה אשם, כמו גבעת המורה

היא גיבול ציאהי בקצה העמק הגדול הזה נגבה מזרחה, וצפונה בקרן התיך אשר משם נתכה מסת האבן מזרחה לשפת ים כנרת ועוד צפונה אצל העיר צפת אשר משלשה הרים נגרו גתרי מסת אבן הבשן מזרחה ופיות ההרים מלאים עתה מים כמו ברכת המזרק (ברכת אלרם) מקדם להירדן, ומי המזר שמפון אחרי כן על שכבת האבן הזאת ויריקו ממנה בכל מקום אשר היתה רכה רסיסים רסיסים וישאום וישכיבום על פני כל העמק על אדמת הגיר וידשנו את העפר בעמק יזרעאל ובשפלת גניסר מאד. ובעבר הירדן מזרחה נתכה מסת אבן הבשן מברכת המזרק ותגר כנחל חצבני צפונה ממי מרום ונגבה עד נחל ירמוך ומזרחה עד קצה הרי סורן ותכס את כל הארץ מסביב במעמסה שחור אשר למראהו יעצב העובר בה ושער יאחזהו כי ראה יראה מסביב לו הרים וגבעות אשר מראה להם כמו רק תמול כבתה האש בלעם וסלעים גדולים מבוקעים אשר דמות להם כמו גבעות מפוצצות ושבורות לשברים, ואבני המריטה נפוצות לרב על הארץ. גם מנגב לגתר ירמוך פרצה מסת אבן הבשן את מעמסה אבן הגיר במקומות רבים וחברבורות שחורות מנטרות את פני האדמה אצל גתר תכלת מעין ונחל ארנון.

אבן הבשן הזאת היא אבן שחורה וקשה ויש בה ברזל הרבה בערבך כעשרים למאה, וחלולים רבים קמנים בה המלאים פחם וגיר וכלל חלוליה הרבים היא טובה לאבני ריחים, ויש אשר היא מרכבת באבן המריטה, ובעבר הירדן מזרחה יעשו בה שערים ודלתות ושלאנים וכסאות אשר מראה ברזל להם, ועל כן יש סוכרים כי עליה אמר משה כי אבניה ברזל, ותערבים יושבי הארץ ישאלו גם עתה את כל איש אירופה אשר יעבור דרך ארצם אם יודע הוא עצה להוציא ממנה את הברזל אשר בה, וגם ערש עוג מלך הבשן נעשה אולי באבן השחורה הזאת, כי ברזל לא נמצא עד היום בארץ ישראל וגם מיני מתכות אחרים לא נמצאו בה. מלבד האבנים האלה מצאו הנוסעים בעבר הירדן מזרחה גם אבני שיש לבן ואדמדם יפה אשר בו נעשו העמודים

חיפיים אשר נשאר עוד בהרבות רבות והשיש האדום, ואבן הרקמה אשר חברבורות עוד הנתש לה מצא ארכי האנגלי בעבר הירדן מזרחה נגבה (ריטר, מדע הארץ קצה ים המלח הדרומי).

בכל מקום אשר פעולת המים היתה חזקה על שכבת אבן הבשן וימסו מעט מעט את הלקי החלמיש וצרוף וברזל הנחמץ אשר בת ויבליעום בעפר אדמת אבן הניר חמצה האדמה הזאת מעט מעט ותהפך לאדמת חמר אשר בראשנה היה לו עין ירקרק כהה ואחר אשר הוסיפה האדמה לחמץ הוסיפה גם להאדים עד אשר היתה לחמר אדמדם כעין החלודה או הקהה ודשן מאד אשר כח לו להצמיה בו צמח ולהפרות כל פרי, וכזאת היא אדמת עמק יזרעאל ושפלת נניסר ועמק במיהה (עין למעיה דף ל"ז) ומישור חורן הדשנים וטובים בכל עמקי ארץ ישראל.

כל אדמת ארץ החוף מרגלי ההרים ועד שפת ים התיכון יצאה גם היא מעט מעט מתחת למי הים ככה נאש אשר לא חדלה פעולתה בארץ הזאת עד היום, אפס כי כחה רפה עתה ורק בעתות הרעש תראה עוד פעולתה בכל הארץ ובארץ החוף נראה פעולתה תמיד כי הרים תרים האש את חלק היבשה הזאת מעט מעט מתחת לפני הים גם עתה, ועל כן טבע האדמה במקום הזה כטבע קרקע הים, וחול חלמיש מוב למלאכת הזכוכית וחמר אדמדם וצפד לרב טכסים את פניה השוים ורק גבעות חול וצפד נמוכות תרמנה מהם במקומות מספר, ועל כן הולכת ארץ החוף הלך ורחב ברכות הימים, ויש מקומות אשר היו לפנים על שפת הים, ועתה רחקו מהשפה, וגם מבוא יפו לא היה לפנים במקום מבוא האניות עתה אצל העיר הזאת, כי אם צפונה מהעיר אשר יבשת החוף במקום הזה רמה מפני המים וסלעים וכפים שם אין, אך המקום הזה רחק מעט משפת הים והאניות תעמדנה עתה נגבה לא במקום בטח כי סלעים וכפים רכים יוצאים מתחת לפני המים אצל שפת הים והאניות הקטנות העוכרות כיניהם תסכנה בהם אם לא יזהרו מחזיקי המשוט, ולהאניות הגדולות

אין כל מחסה מועם הגלים , אך יש דבר וכסף שמו המעקר סלעים ומפוצץ כפים ובכסף ירפא גם מכא האניות הזה . כל מי ש שחור ודמן צמחים לא יכסה את החול אשר על פני האדמה בכל ארץ החוף , אך מי התהום מתחת גותנים להכה להצמיח כל צמח גהרר וכל פרי תפארה והדר הכרמל והשרון היה מעולם למשל בפי יושבי הארץ .

חמר יוצרים יש הרבה בארץ הזאת בהרים ובעמקים . אך חמר ההרים שמן מאד ויש בו אבני גיר הרבה ועל כן לא יצלה למלאכה כחמר אשר בעמק חוף ים התיכון הרז בגלל החול אשר בו . בסביבות העיר עזה יש הרבה חומר טוב והכלים השחורים הגעשים שם נמכרים גם בירושלים ומובים לכל תשמיש , ואם יצפו בצפוי זכוכית יחזקו הכלים והצפוי ידבק בהם ולא ישחת . גם בעבר הירדן מורחה יש חמר טוב וכלים לרב נעשים שם ונמכרים בדמשק ובירות , ובהרים אצל ירושלים יש חמר צהוב כעין התבן והוא שמן מאד , וחמר אדם ולא שמן כחמר הצהוב , והגיר הרבה בשניהם ולא יצלו למלאכת כלים בדפנות דקים ועל כן יעשו בירושלים כלי החמר בדפנות עבים וצפה לא יצפום , כי עד עתה עוד לא מצאו היוצרים תחבולה לבלתי יפול מהרה צפוי הזכוכית מהחמר הזה .

מיני מתכות לא נמצאו עד עתה בכל ארץ ישראל , ורק על הרי הלבנון צפונה העיר רוסיגר כי יש בהם ברזל הרבה (רוסיגר חלק א' תרצ"ג וחלק ב' רפ"ד) וגם נלני הצרפתי ובוהרד העידו כי יש ברזל בהרים האלה , ובנגב הארץ בהרי סיני יש ברזל ונחשת , ומולסי הצרפתי העיד כי שמע מפי הברווים בעבר הירדן מורחה כי יש שם הר אחד אשר יש בה זהב והם קוראים להר הזה גיבל דהב לאמר הר הזהב , אך יתר הנוסעים בארץ הזאת לא שמעו כדבר הזה , ולנק האמירקני ראה על שפת ים המלח מערבה אבנים אשר עין אדמדם להן וישערי כי יש במקום הזה ברזל (ריגר , מרע הארץ , ארץ ישראל ב' חש"ב) . אך עד היום לא גודע דבר ברור אם יש מיני מתכת בארץ ומלבד האבנים אשר נזכרו למעלה

תוציא הארץ ממיני הדגים רק מלח וחמר ונפרית וגם מעיני מי מתבת המים .

א. מלח . בשני הימים אשר לארץ הזאת, ממזרח השמש ים הערבה וים התיכון ממערב, יש מלח הרבה ומעולם היו יושבי הארץ מוציאים את כל צרכם מושני הימים האלה . הצורים היו מוציאים אותו מים התיכון והיהודים מים המלח מהבצות והנבאים (יחזקאל ט"ז י"א, יעפניה כ' י"ז) אשר ימלאו מים בימי הממד בצאת מי הים משפתו ופורצים על פני הארץ, ובימי הקיץ יחרבו המים וגלד מלח ישאר על פני האדמה, ולפנים היה מכרה המלח מכיא כסף הרבה לאוצרות מושלי הארץ (יוסיפוס פלוניאוס, קדמוניות היהודים י"ג ד' ט') וגם עתה מוציאים הערבים מהים הזה מלח הרבה מברכות אשר בשפת הים המערבית ננכה וגם בשפת הים מזרחית יוצאו הערבים מלח בשלשה מקומות, והגלד אשר ישאר שם על פני האדמה אחרי חרבו המים עכ וחוק טאד וסוס ורומבו אם יעבור עליו לא ישכר, ויש רגבים אשר אחד מהם די למשא פרד אחד, והמלח לבן טאד כמלח גביש וכל מעם מר אין לו (ויטצין, סטט מארץ ישראל, רייטר סטט הארץ, ארץ ישראל תרס"ח) ובכל עבר הירדן מזרחה אין מלח אחר, ובמלח הזה יסחרו הערבים בכל ארץ ארם, כי חלקי המלח רבים בים הערבה מאשר בכל הימים בארץ (עין למעלה יד' י') ורק בים אלמון ברוסיה חלקי המלח רבים מאשר בים הזה, כי בים הערבה עשרים וחמשה חלקים מלח למאה חלקי מים ובים אלמון אשר ממנו יוצאו חרוסים מלח הרבה לצרכם יש עשרים ותשעה חלקי מלח למאה חלקי מים. למלח הזה היו היהודים קוראים לפנים מלח סדומית וכו' היו בוחרים לשרפת הקרבנות, אך יש אשר הוא לא נקי ואז הוא מר ומזיק לעינים . גם מלח גביש יש הרבה בארץ, ומלבד הר סדום אשר בקצה ים המלח ננכה מערבה יש הרו גביש הרבה גם בעבר הים מזרחה (רייטר ש"ט) אך עד עתה עוד לא נמו יושבי הארץ לחצוב מההרים את מלח הגביש ולהשתמש בו . מלבד המלח יש במי הים הזה הרבה ברום וכשש מאות אמה מתחת לפני המים ירב הברום טאד עד כשטנה גרם

צדום בקילוגרם אחד מים, וכימים יבאו יהיה אולי הברום הזה לדבר מסחר להארץ.

ב. נפירת ומלח אבק השרפה. בהחורים אשר על שפת הירדן אצל יריחו יש נפירת הרבה ועינה צתוב חור ומי הממזר השוממים יתיקו ממנה דגבים רגבים קמנים כאנוז וגם גדולים כראש ילד וישאום למטה לים המלח, והפיצום על פני שפת הים צפונה מערבה על גלד מלח אבק השרפה המכסה את כל השפה במקום הזה, וגם על פני הלשון על גלד המלח הזה המכסה את אדמת הלשון מערבה, ויושבי הארץ מסכיב יאספו את הנפירת ואת המלח ועשו בהם אבק שרפה לצרכם, אף ימרחו בנפירת את צאנם ונמליהם לבלתי תדבק בהם הצרעת. בלשון יאסף איש על נקלה שני רומל נפירת ליום, וגם על שפת הים צפונה מערבה יש הרבה נפירת אך רוב הנפירת היא בהרים אצל יריחו. מלח אבק השרפה יש הרבה בהרי חורן, ועוד במקומות רבים בעבר הירדן מזרחה האדמה מרככת במלח הזה ומטאה רומל אדמה יוציאו יושבי הארץ רומל אחד מלח.

ג. חמר. בגלל רגבי החמר הגדולים אשר יצופו לפעמים על פני ים המלח קראו סופרי הגוים לים הזה ים החמר, ולפנים היו מוציאים ממנו חמר הרבה מאד למצרים למרוח בו את הנזמי מתיחהם לבלתי ירקבו (ריאזורים), אף היו חוטרים בו את האניות כאשר חמרה גם אם משה את תבת הנמא אשר עשתה לבנה (שמות ב' ג'), ואת הנפנים היו מושחים בחמר הזה לבלתי תשחיתן התולעת (ערת יוספוס) וכן יעשו יושבי הלבנון עד היום. הערבים יושבי הארץ אומרים כי בשפת הים מזרחה נובע החמר מנקרות המלעים ובחם השמש יקשה ורגבים ינתקו ממנו ונפלו לים המלח אך לרמזה הצרפתי אשר תר את הארץ הזאת בשנת הרכיד לא מצא על שפת ים המלח המזרחית את מקום צאת החמר מבין המלעים, רק במקום אחד צפונה לנחל כרך ראה לרמזה בקיע גדול במעטה אבן הגיר ואבן הגיר וגם אבני הצור אשר שם שחורות בעין החמר, והדבר הזה אות כי יש מעט חמר במקום הזה

במעמקי האדמה כדי להשחיר את האבנים אך לא הרבה . אבל
 בשפת הים המערבית נגבה אצל ג'בל צ'כה הוא מבצר מצדה אשר
 התבצרו בו הקנאים במלחמתם את טיטוס הרשע מצא לרטה
 בבקיעי סלעי אבן הגיר הנבי חמר גדולים קשים ושחורים ונוצצים ,
 אשר יש לחשוב כי נבעו ממעמקי האדמה ויקשו אחרי כן ויהיו
 לרנכים , וצפונה מהר המלח (ג'בל אסדום) מצא טרסטרם הרבה
 הנבי חמר בנחל ואבני חציץ וצור המצפות חמר , ובעלותו בנהל
 מערבה מצא הנוסע הזה שכבת חמר גדולה ועבה אשר ממנה
 יביאו המים את כל הרנכים אשר ראה למטה בנהל , אפס גם
 הנבי החמר האלה קטנים ומעטים הם לעומת הרנכים הגדולים
 אשר צפו פעמים רבות על פני ים המלח כמו רנבי החמר אשר
 צפו על פני הים אחרי הרעש הגדול בשנת תקצ"ז , ועל כן היתה
 סכרת לרטה כי צדקו הסופרים הקדמונים בסברם כי חמר הרבה
 סאד נובע בקרקע הים כאשר אנחנו רואים כדבר הזה מעט על
 שפת הים מזרחה ומערבה , ומקרקע הים יצוף החמר למעלה .
 בהרי הלבנון יש הרבה כארות חמר נוזל בנהל הצביה לא רחוק
 ממקור הירדן , ומהבארות האלה ישאבנהו יושבי הארץ ושלחוהו
 לארצות המערב , ובחוף ים המלח מערבה במקומות רבים נבלע
 החמר באבן הגיר וישיתה לאבן שחורה ודשנה הנוערת באש כמו
 פחמי אבן והערבים היושבים במקומות האלה מבערים באבן
 הזאת את אשם לכל צרכיהם . אך עד עתה עוד לא גודע דבר
 נכון אם באמת מוכה האבן הזאת לתשמיש לכער בה אש ואם שנה
 היא כי תחצב מהאדמה לדבר הזה . ועתה יעשו בה בבית לחם
 ובירושלים כלים שונים בקבוקים וכוסות ונביעים וקערות
 ועוד כלים כאלה .

ד . מעיני מי מתכת המים . בארץ אשר פעולת האש מרחת
 היתה חזקה סאד ועצומה כחזקתה ועצמה בארץ ישראל לא דבר
 נפלא הוא אם מעיני מי מתכת המים רבים בה , ובאמת יש לחשוב
 כי לפנים בראשית הימים היה מספר מעינים החמיסרוב סאד בבקיע
 הגדול אשר הבקיעה האש בארץ הזאת מצפון נגבה . אך ברבות

הימים חדלו מי מעינים רבים מנבוע אבל מעינים רבים אשר היו ידועים ומהוללים בימי קדם נשארו עוד היום בעבר הירדן מזרחה וימה, ואולי יש עוד גם עתה מעיני מי מתכת חמים הרבה בקרקע ים הערבה הגותנים למי הים הזה את חלקי המתכת אשר בהם כי במקומות אחרים מי הים הזה חמים מאד ורית נפרית להם כמו למי מעיני מי מתכת חמים, ועל שפת הים מערבה יש מעיני מי נפרית חמים עד כדי חמש ושלישים מעלה במעלות צלזיאוס המעלים קרום נפרית על כל דבר אשר יושם בהם, ואולי יש מעינים כאלה גם בשפת הים הזה גנבה, כי האדמה שם חמה מאד מאד ועל כן יש חושבים כי גם שמן אדמה (נפט) ימצא אולי במקום הזה (לגן האמריקני בספור מסעו גים המלח), ועוד במקומות אחרים בארץ הזאת יש מעינים חמים, אך מכל מעיני מי מתכת החמים ידועים ומהוללים מאז ועד היום הזה רק חמי טבריה, חמי גדרה, והמעינים החמים אשר מננב לנחל תכלת מעון.

חמי טבריה נובעים משפת ים כנרת כחצי שעה מננב להעיר טבריה, ומספר המעינים חמשה אשר ראשית מקורם היא בחרי אבני הכשן מערבה, ובצאתם מבין הסלעים הם הולכים ויורדים מזרחה לים כנרת, ומימיהם רבים כדי לסכב אופני שני ריחים, וחום המים חזק מאד, אך שנה ישנה לפי השנים וגם בשנה אחת ישנה לפי עתות השנה, כי חזק יחזק חמם בקיץ ובימי הקרה יצער מעט, וחמם חבינוני יעלה את כסף החי עד כשבע וארבעים מעלה במעלות ריאומיור. אם יהיה רעש גדול בארץ והגשונם המעינים האלה ומימיהם ירב וחמם יחזק, אך אחרי עבור ימים מספר ישובו המעינים לאיתנם כאשר חיו לפני הרעש, וכדבר הזה קרה לחמי טבריה בעת הרעש בשנת תקצ"ז (טומסון האמריקני). במי המעינים האלה יש מלח ונפרית וחמץ ברזל, ומביאים מרפא לכאב האברים ומשחת הדם וגם להלי הצרעת ועל כן יאספו הנה חולים מכל קצוי ארץ ישראל. שוברט דמה את מי חמי טבריה למי מעיני כַּלְסֶבֶד ויאמר כי מלבד חום המים יטיב להחולים אויר המקום חזת החם מאד גם כלילה, ונמצין

העיד כי לו חיו המעינים האלה והמקום אשר סביב להם בארצות
 המערב, כי עתה היה המקום הזה אחד מתמקומות היפים בארץ
 זרבבות אנשים יבאו אליו להרפא במימיו ולהתענג על נעם אוירו.
 גם מצפון לעיר טבריה יש נחלי מים חמים כדי עשרים מעלה
 במעלות ריאומיור הנגרים ונחלים בשאון וקול המולה בין סלעי
 אבן הניר וטעמם מלוח וריח חמין הברזל להם, גם בעצם העיר
 אין מעיני מים תפלים ויושבות ישתו ממי ים כנרת, אך מעיני
 מי מלח יש הרבה בבתי העיר.

חמי גרה נובעים בשני עברי נהר ירמוך, ומספר כלם
 בעשרים מעין, וטבע מימיהם כמעט כטבע מי המי טבריה, וריח
 גפרית חזק להם ההולך למרחוק, והמים בעכרם על האבנים אשר
 בנחל ישקיעו עליהן משקע גפרית ולקחה הערבים יושבי המקום
 למרות בה את סוסיחם החולים. חום המים גדול ויד האדם לא
 תוכל להיות בהם הרבה, וגם להמעינים האלה יבאו חולים רבים
 למצוא מרפא למהלתם, ויש אומרים כי טובים הם עוד מהמי
 טבריה, ונזכרו גם כתלמוד וגם סופרי הגוים הקדמונים הזכירום
 לתהלה.

מנב לנחל תכלת מעון יש מעיני מים חמים הרבה מאד
 ויש בהם עזים הנובעים בשאון והמולה מכין הסלעים וחמים אשר
 לא תוכל יד האדם להיות בהם הרבה וכיצה כי תושם בהם וכשלה
 במהרה, ומי נחל תכלת מעון אשר יבאו בהם מי המעינות החמים
 האלה חמים גם הם ולפני צאתם לים המלה עוד חמם חזק כדי
 עשרים ושמונה מעלה במעלות ריאומיור. הרומאים קראו להמענים
 האלה קלירואי לאמר מים יפים, ולהמענים החמים האלה בא
 גם הורדום האדומי לבקש תרופה למחלתו הנוראה אשר
 תקפתו באחרית הימים, אך לשוא, כי לא לחמאים
 כמוהו תרופה ומלאי עון כהורדום לא ירפאו
 במים חמים גם אם טובים הם כחמי
 קלירואי, כי הנחם יאכלם בכל פה עד
 יומם האחרון.

תוספת.

חוקרי הארץ אשר תרו את ערבת הירדן וים המלח.

לא כבד היה על הקורא (כן אתכרך בלבבי) לעבור בספרי
את כל ערבת הירדן מראשית מוצא הנהר הזה ממקוריו בגליל
הרי הלבנון ועד אחרית תוצאותיו לים המלח, וגם את ים המות
הזה עבר הקורא בשלום וכל רע לא אנה לו, לא הכחו חס
השמש הלוחט ומוי הים המרים והתריפים לא נגעו בבשרו לרעה
ואימת הבדוים גם היא לא בעתתו, אך לא נקל היה הדבר לחוקרי
הארץ לעבור את הירדן וים המלח באניה למען דעת טבע כל
המקום הזה אשר רק נפלאות ספרו עליו כל הנוסעים אשר עברו
בארץ הזאת וידע לא ידעוהו. אבל נמצאו אנשים, אך לכשתנו
לא בינינו תיהודים, אשר השליכו נפשם מנגד לעבור בערכה
הזאת ולחקור את טבע הירדן והים לכל משפטיהם, ואחרי מות
שלושה מהם על דרך הזאת לא נמעו אחרים מלכת בעקבותיהם
עד אשר נגלו כל משפטי המקום הזה ומכעו.

הראשון אשר נסה לעבור את הירדן ואת ים המלח באניה
היה איש ארלנד ושמו קוסטינג אשר בא לארץ ישראל בשנת
תקצ"ו ויביא אתו לעיר טבריה אניה קמנה וירדו בה הוא ומשרתו
האחד וירדו את הירדן ויגיעו עד קצה ים המלח נגבה ויעברו בו
הנה והנה וימדו את עמקו במקומות מספר, אפס לא הצמידו די
צדה ותמצא להם צדם רק לחמשה ימים, ותיעף נפשם מאד
מחס השמש ומרוב עבודה במשוט, ועוד מעט וגועו תחתם בים,
ויקם הוח חזק וישב בנס ויוליך את האניה עד חוף הים צפונה, ולא
יכל קוסטינג לעמוד עוד על רגליו כי עזבהו כחו כליל, ויפל
להארץ, ומשרתו מהר וילך יריחו וישלח משם אנשים להחיש לאדונו
עזרה, ויקחו האנשים את קוסטינג ויביאוהו ירושלימה וימת שם
אחרי ימים מספר.

זאת היתה אחרית הנסיון הראשון אשר לא הביא אמנם

כל תועלת לחוקרי הארץ כי כל חדש לא נודע להם מקוסטיגן אך הנסיון הזה היה להם למופת לנסות שנית ולבצע את אשר החל הארלנדי, ושני אנגלים מור וביק באו אחרי שתי שנים ליפו ואניה הביאו אתם ויסיעוה בעמל רב דרך ירושלים עד יריחו זיצמידו שם וירדו באניתם לים המלח, ויעשו את מלאכתם במי הים הזה תשעה עשר יום, ובעת הזאת הלך גם שקרט למסעיו בארץ ישראל ויבא עד ים המלח והנה מראה אשר לא קוה לראות במקום הזה לנגד עיניו כי ראה מרחוק אניה תנוע בגלי הים ורגל אנגליה מנפנף ברוח. אבל עד תכלית הפצם לא באו גם מור וביק, כי הערבים אשר היו אתם להראות להם הדרך ולשאת את משאם לא אבו ללכת אתם עוד, וישב ביק לאנגליה כי רפה כחו ויחלש, ומור הלך לשאול מפחת מצרים רשיון לתור עוד את המקום הזה אך שאלתו זאת לא נתנה לו.

ומור וביק היו הראשנים אשר נודע להם כי פני ים המלח שפלים מפני ים התיכון, וכארבע שנה אחרי שובם ממסעם ויודיעו את הדבר הזה לחוקרי הארץ שלחה ממשלת אנגליה את שרי האניות שקוט וסימונד לתור את ערבת הירדן וים המלח, ויעברו שניהם את הערבה מים כנרת ועד קצה ים הערבה, ויעברו בים הזה באניה ויאשרו את דברי מור וביק כי פני ים המלח שפלים באמת מפני ים התיכון, אשר לא האמינו רבים מחוקרי הארץ ובתוכם גם רובנזון, וימדו את עמק הים במקומות רבים ויהי העמוק במקומות לפי מדתם כאלף ומאתים אמה, ופני מי ים התיכון ריפם כשמונה מאות אמה מעל לפני ים המלח.

אך עוד לא נסה איש לעבור שנית את כל הירדן באניה כאשר עשה קוסטיגן הארלנדי, וינס מלניו האנגלי בשנת תר"ז לעשות כזה, אך ידע ידע מלניו מה היה גורל האיש אשר הלך לפניו בדרך הזאת ויקח הוא אתו אנשים רבים וצדה לקח כרי ציחו וצרך האנשים אשר עמו, ושבעה כלי נשק לבש לשמור עליו מהבדוים, וירד באניה אשר הביא אתו לעיר מבריה ויצא מים כנרת לתוך הירדן בימי חדש אלול, אך העת אשר בחר לו מלניו

היתה עת לא טובה למסעו, כי מי הירדן היו עתה מעטים מאד, וכמאה צעד מקצה ים כנרת נגבה לא היה עוד דימים למשוט האניה, ויוציאוה וישימוה על הנמלים אשר נשאו את משאי הנוסעים על חוף הנחר, וילכו הלאה לדרכם הלך ונסע הנגבה, ואחרי לכתם כשבע שעות הורידו את האניה שנית במי הנחר ושלשה אנשים הלכו אתה, ובכל מקום בא האניה תמחו מאד הערכים יושבי המקום והבדוים הנוסעים בעדר, כי מעולם לא ראו וגם לא שמעו מעולם כי יעבור איש בירדן באניה, אבל פעמים רבות נסו לגנוש אותו למען הוציא כסף מידו בגלל אשר הם נותנים לו לעבור דרך ארצם, ורק שבע כלי הנשק, אשר כבד יכבדם כל בדוי וכל ערבי בכבוד אלהים, הושיעוהו מידם כל פעם. זאת היתה דרכם חמשה ימים עד באם מנגב לנחל יבק, אך פה באה להם יום הרעה, כי שאל שאל השיח (זקן השבט) ממלניו הרכה כסף ולא אבה מלניו לתת וילך הוא ואנשיו לבדם בלי מנהלים משבט הבדוים אשר במקום הזה, והאניה שטה במים ומשני עברי הירדן מתנשאים הרים גבוהים מאד וימתוהו ההרים את האניה ממלניו אשר הלך בחוף הנחר, וירחק הוא מעט מעט, והיו כראות מלניו כי רחק הוא ואנשיו מהאניה אשר נשארה לבדה רק בידי שלשת השטים, ויעמוד ויאמר לחכות עד השינם אותו; אך לשוא חכה עד הערב והאניה לא באה, וכערב באה הבשורה כי נפלו עליה כחמשים איש מהבדוים ויבוזו כל אשר היה בה ושלשת השטים נמלטו וישובו לדרכם לים כנרת. וישלח מלניו מאנשיו וימצאו את האניה ויביאוה ליריחו ויבא שמה גם מלניו. אך עוד לא נואש אמיץ הלב, ואחר יום המנוחה יצא הוא ושני האנשים אשר נשארו לו מיריחו וירדו בירדן אף כי שני משרתיו לא ידעו לשוט באניה, ויבאו לעת הערב בים המלח, ויקם רוח הזק וישא את אניתו הקלה נגבה ושפת ים המלח הצפונית נעלמה ממנו. והרוח הלך הלך וחזק ויך גלים בים וקצף לכן כסה פני הים, ויהיו גלי הקצף האלה בעיני מלניו כשני סלעי גיר וירא מאד פן תשבר בהם אניתו הקלה, וחרוץ גשא את האניה כל הלילה ותבא

לפנות בקר עד קצה הלשון . אז ישקוט הרוח והשמש יצאה על הארץ וינבור החום מאד מאד , ויחלש מלניו ואנשיו ויואשו כמעט לצאת מהים הזה ולהגיע עד היבשה , כי גם האניה נסדקה והמים החלו לבא בה. אך מהרה קם שנית רוח חזק , וישא שנית את האניה צפונה , ואחרי ליל רעה וצרה הזה הגיעו עד קצה ים המלח צפונה ויצאו מהאניה ויעלו חיבשה ויכרכו לאל המושיעם מצרתם , וימו שם אהלם וינחו כל היום ההוא וכל הלילה עד אשר שב להם כחם מעט , ויסעו משם ביום המחרת ויבאו עד יריחו , ומשם הלכו ירושלימה וישבו משם לבירות , וימת גם מלניו אחרי ימים מספר בעיר הזאת ואף לא הצליח לכתוב בספר את כל דברי מסעו .

אבל כאשר לא נמנע מלניו מלכת בעקבות קוסטיגן אף כי ידע הוא את גורל האיש אשר הלך לפניו כן לא נמנעו אחרים מלכת בעקבות מלניו אף כי ידעו גם הם את אחרותו , ובשנת תר"ח באו טבריה לנג ואנשיו אשר שלחתם ממשלת אמיריקה לתור את ערבת הירדן ואת ים המלח , ויביאו אתם שתי אניות מתכת לבלתי תשברנה בשני הסלעים , ואנית עץ אחת עשו בטבריה להוליך עליה עץ לצרכם , ויצאו מים כנרת בחדש ניסן ויירדו בירדן הוא ואנשיו אתו . העת הזאת היתה טובה מהעת אשר בחר לו מלניו למסעו . כי בעת הזאת מעט אחרי ימי המטר והיו עוד מי הירדן רבים , ועל כן הצליח לנג לעבור את כל הנחר באניה , והחום לא היה חזק כחזקתו בחדש אלול . ועל כן לא דרפה כחם כשני האנשים אשר עברו בדרך הזאת לפניהם , ואחד מקדושי הערבים מכני הנביא היה להם למנהל ולמורה בדרך ועל כן לא נגעו בהם גם הברזים לרעה . ויעברו בתשעה ימים את כל הירדן וכיום העשירי באו בים המלח ויעשו בו מלאכה שנים ועשרים יום ויחקרו את טבע הים הנפלא הזה לכל משפטי וימדו את ארכו ורחבו ועמקו בכל מקום , וידרשו גם את החי והצמח אשר סביב , ויכתבו הכל בספר , ויהיו הם הראשונים אשר גלו לחוקרי הארצות את טבע הירדן וים המלח אשר לא ידעו עד

היום ההוא . ביום העשרים ושנים לכאם לים המות הזה אשר המית את קוסטיגן ומלניו כלו לנק ואנשיו את מלאכתם , וישימו את דגל ארצות הברית על מוט ויחזקו אותו בענן לקרקע הים רחוק משפתו אשר לא תוכל יד הערבים להשיגה , למען ינפנף הדגל עוד ימים רבים ונשא עליו זכר הממשלה אשר שלחה את האנשים האלה לתור את המקום השמש , וישובו משם ירושלימה ומשם הלכו דמשקה , ובעיר הזאת הביאו גם הם את קרבנם לים המות . כי אחד מעוזרי לנק ושמו דל מת פה מרוב העבודה אשר עבד בימי מסעם בים הזה .

בשנת תרכ"ד בא ליאין הצרפתי לתור את הים הזה בפעם השישית ואתו היו אחד משרי צבא הים אשר לצרפת ושמו וין , ולרטה אשר הזכרתיו למעלה , וישתו באגיתם אחד ועשרים יום ואחד ועשרים לילה ויוסיפו לחקור את טבע הים ואת הארץ מסביב , וימדו את הים לארכו ולרחבו ולעמקו בכל מקום , ויצאו כלם בשלום וישובו הביתה , וכל דברי מסעם וחקירותיהם הלא הם כתובים על הספרים אשר כתבו שלשת החכמים האלה .

אלה דברי האנשים אשר שמו נפשם בכפם לתור את הארץ הזאת ולהודיענו את טבעה , ואם עשה לא עשינו אנחנו היהודים דבר בחקירת ארץ אבותינו עלינו לפחות לתת כבוד להאנשים האלה אשר גם מות שלשה מהם לא מנעם מלכת עוד בדרך הזאת , ולשית להם זכר עולם בספרינו אשר נכתוב על הארץ אשר בת אחרית כל תקותנו ונחמתנו .

תקונים

ק"פ	שורש	מקום	ק"פ	שורש	מקום
גאיות	גא	ז	גאיות	גא	ז
גביניאום	גב	ח	בחר	בחר	ח
עתה	עת	כ	אין	עין	ח
צומח	צומח	כא	ובגאיות	ובגאיות	"
ולא יכבד	לא יכבד	יח	בחירה	בחירה	ש
פרס	פאס	ז	שטח	שטה	י
תגוע	תגוע	יג	הזה	הזה	"
יגבר	תגבר	טז	בתרה	בדירה	"
מצננת	מצנת	יח	וראשית	וראשיתו	יא
סיון	סיו	כב	וחוצאות	וחוצאותיו	טו
18,8	8,8	כה	נזר	נחר	"
ותחי	ותחי	ז	מזרחה	מזרחה	יז
מכח	מכח	כז	גאיות	גאות	כא
האלה	האלה :	כז	ושבה	ושטח	כו
לוחות	הלוחות	א	וגאיות	וגאיות	כח
חדלה	חדל	יא	קברי	קברות	ל
		לא	הר	הר	ב

B
91.

91